1.2.1

DVV

1.2: Academic Flexibility

1.2.1: Number of Certificate/Value added courses offered and online courses of MOOCs, SWAYAM, NPTEL etc. (where the students of the institution have enrolled and successfully completed during the last five years)

INDIAN SOCIAL AND RESEARCH FOUNDATION, AKOLA'S
KALA MAHAVIDYALAYA MALKAPUR, AKOLA
(Accredited by NAAC with "B" Grade)
MIDC Phase 2, Near Railway Gate, Near V.H.B. Colony, Malkapur, Tq.Dist. Akola
Affiliated to S.G.B. Amravati University, Amravati
Email : arts.60@rediffmail.com
COLLEGE CODE : 231
Web : artscollegeakola.in
Mobile : 99236 36564 / 83808 54428
Hon. Dr. D. H. PUNDKAR
President
Dr. G. S. Pande
Principal

Letter No. :- A.C.M./ Q /2024 Date : 07/ 12/ 2024

NAAC DVV CLARIFICATIONS: CRIT I

1.2.1

Number of Certificate/Value added courses offered and online courses of MOOCs, SWAYAM, NPTEL etc. (where the students of the institution have enrolled and successfully completed during the last five years)

HEI Input :
04

DVV suggested Input :
02

Change Input (Optional) :
02

DVV Clarifications:	**HEI Response:**
Input has been updated as the repetition of value added courses in every academic year during the assessment period will be consider as one as per NAAC SOP; HEI to provide approval letter for starting the value added course; Also HEI to provide circular, brochure, report, syllabus covered, attendance sheet duly signed by attendees for the following value added course: 1)Ethics in Political science, (2021-22) 2)Freedom Struggle in Akola District, (2023-24)	HEI Provided approval letter for starting the value added course; Also provided circular, brochure, report, syllabus covered, attendance sheet duly signed by attendees for the following value added course: 1) Ethics in Political science, (2021-22) 2) Freedom Struggle in Akola District, (2023-24)

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

G. S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

1.2.1 DVV

List of Documents Provided

INDIAN SOCIAL AND RESEARCH FOUNDATION, AKOLA'S
KALA MAHAVIDYALAYA MALKAPUR, AKOLA
(Accredited by NAAC with "B" Grade)
MIDC Phase 2, Near Railway Gate, Near V.H.B. Colony, Malkapur, Tq.Dist. Akola
Affiliated to S.G.B. Amravati University, Amravati
Email : arts.60@rediffmail.com
COLLEGE CODE : 231
Web : artscollegeakola.in
Mobile : 99236 36564 / 83808 54428
Hon. Dr. D. H. PUNDKAR
President
Dr. G. S. Pande
Principal

Letter No. :- A.C.M./ 9 / 2024

Date : 07 / 12 / 2024

List of Documents Provided

Sr.No	Particulars
1	Declaration
2	Ethics in Political science Add on course 2021-22 Approval Letter to Start the course
3	Ethics in Political science Add on course 2021-22 Circular
4	Freedom Struggle in Akola District Add on course 2023-24 Brochure
5	Ethics in Political science Add on course 2021-22 Report
6	Ethics in Political science Add on course 2021-22 syllabus
7	Ethics in Political science Add on course 2021-22 Attendance
8	Freedom Struggle in Akola District Add on course 2023-24 Approval Letter to Start the course
9	Freedom Struggle in Akola District Add on course 2023-24 Circular
10	Freedom Struggle in Akola District Add on course 2023-24 Brochure
11	Freedom Struggle in Akola District Add on course 2023-24 Report
12	Freedom Struggle in Akola District Add on course 2023-24 Attendance

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

G.S.Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

INDIAN SOCIAL & RESEARCH FOUNDATION, AKOLA

KALA MAHAVIDYALAYA MALKAPUR, AKOLA

(Accredited By NAAC With "B" Grade)

MIDC Phase 2, Near Railway Gate, V.H.B. Colony Malkapur Tq. Dist. Akola

Affiliated to S.G.B. Amravati University, Amravati

Email: - arts.60@rediffmail.com Web: www.artscollegeakola.in

COLLEGE CODE: - 231 Mob no. 9923636465 / 8380854428

Hon. Shri Dr. D. H. Pundkar, President

Dr. G. S. Pande., Principal

1.2.1: Number of Certificate/Value added courses offered and online courses of MOOCs, SWAYAM, NPTEL etc. (where the students of the institution have enrolled and successfully completed during the last five years)

Sr.No	Particulars	Page No
1	**Declaration**	04
2	Ethics in Political science Add on course 2021-22 Approval Letter to Start the course	05
3	Ethics in Political science Add on course 2021-22 Circular	06
4	Ethics in Political science Add on course 2021-22 Brochure	07-31
5	Ethics in Political science Add on course 2021-22 Report	32
6	Ethics in Political science Add on course 2021-22 syllabus	33
7	Ethics in Political science Add on course 2021-22 Attendance	34-55
8	Freedom Struggle in Akola District Add on course 2023-24 Approval Letter to Start the course	56
9	Freedom Struggle in Akola District Add on course 2023-24 Circular	57
10	Freedom Struggle in Akola District Add on course 2023-24 Brochure	58-91
11	Freedom Struggle in Akola District Add on course 2023-24 Report	92
12	Freedom Struggle in Akola District Add on course 2023-24 Syllabus	93
13	Freedom Struggle in Akola District Add on course 2023-24 Attendance	94-113

INDIAN SOCIAL AND RESEARCH FOUNDATION, AKOLA'S
KALA MAHAVIDYALAYA MALKAPUR, AKOLA
(Accredited by NAAC with "B" Grade)
MIDC Phase 2, Near Railway Gate, Near V.H.B. Colony, Malkapur, Tq.Dist. Akola
Affiliated to S.G.B. Amravati University, Amravati

Email : arts.60@rediffmail.com
COLLEGE CODE : 231

Web : artscollegeakola.in
Mobile : 99236 36564 / 83808 54428

Hon. Dr. D. H. PUNDKAR
President

Dr. G. S. Pande
Principal

Letter No. :- A.C.M./ 9 /

Date : 30 / 11 / 2024

Declaration

This is to declare that the information report, true copies, numerical data etc furnished in this file as supporting documents is verified by IQAC and found correct.

G.S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

ADD ON COURSE

Ethics in Political Science 2021-22

Approval Letter for Starting the Add on course

INDIAN SOCIAL & RESEARCH FOUNDATION, AKOLA

KALA MAHAVIDYALAYA MALKAPUR, AKOLA

(Accredited By NAAC With "B" Grade)

MIDC Phase 2, Near Railway Gate, V.H.B. Colony Malkapur Tq. Dist. Akola

Affiliated to S.G.B. Amravati University, Amravati

Email: - arts.60@rediffmail.com | Web: www.artscollegeakola.in

COLLEGE CODE: - 231 | Mob no. 9923636465 / 8380854428

Hon. Shri Dr. D. H. Pundkar, President | Dr. G. S. Pande, Principal

TO,

Head, Department of Political Science

Subject: Approval to Start the Add on Course

As per your Application, you are informed that, you have Sought Permission to start Add on Course in your Department Titled "Ethics in Political Science "For the Academic Session 2021-22. Taking into Consideration Benefit of this course to Students, you are allowed to start this Add on course.

KALA MAHAVIDYALAYA, Affiliated to SGBAU Amravati, Coll. Code 231, Malkapur, Akola (MH)

G.S. Pande

Principal,

Kala Mahavidyalaya,

Malkapur, Akola (MH)

Notice/ Circular

Ethics in Political Science 2021-22 (Add on course)

INDIAN SOCIAL & RESEARCH FOUNDATION, AKOLA

KALA MAHAVIDYALAYA MALKAPUR, AKOLA

(Accredited By NAAC With "B" Grade)

MIDC Phase 2, Near Railway Gate, V.H.B. Colony Malkapur Tq. Dist. Akola

Affiliated to S.G.B. Amravati University, Amravati

Email: - arts.60@rediffmail.com
Web: www.artscollegeakola.in

COLLEGE CODE: - 231
Mob no. 9923636465 / 8380854428

Hon. Shri Dr. D. H. Pundkar
President

Dr. G. S. Pande.
Principal

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Akola (MH)

दि. 02 जाने.2022

Notice/ Circular

(राज्यशास्त्र विभाग)

सर्व विद्याध्यर्थ्यांना सूचित करण्यात येते,की राज्यशास्त्र विभागद्वारा, एक त्रिमासिक नौतिक मूल्यांवर आधारित अभ्यासक्रम महाविद्यालयात सुरु करण्यात येत असून,राज्यशास्त्र विभागाद्वारा डॉ. दिलीप सूर्यवंशी हे या अभ्यासक्रमावर आधारित नियमित साप्ताहिक online वर्ग घेत जातील, हा साप्ताहिक वर्ग दर सोमवार ला 2:30 वाजता ऑनलाइन सुरू होईल. तरी जास्तीत जास्त विद्यार्थी- विद्यार्थीनींनी या वर्गास उपस्थितीदेऊन राज्यशास्त्रातील नीतिमूल्ये या वर्गात सहभागी व्हावे, या त्रिमासिक अभ्यासक्रमात उपस्थित व सहभागी विद्यार्थ्यांना महाविद्यालयाचे विशेष प्रमाणपत्र देण्यात येईल, तरी या वर्गात लाभ घ्यावा.

D. N.

Head of the Department
Department of Political Science
Arts College, Malkapur, Akola

G.S. Pande

Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Brochure of Add on Course

Ethics in Political Science 2021-22

Sant Gadge Baba Amravati University Amravati.
Affiliated And
Indian social and Research Foundation Akola's ,
Kala Mahavidyalay Malkapur, Akola.
(NACC 'B'Grade)

Organised By Department of Political Science
' Ethics In Political Science '

Co-ordinator
Dr. Dilip H. Suryavanshi
Department of Political Science
Kala Mahavidyalay Malkapur,Akola .

Supervisor
Dr. Geetali S Pande
I/C-Prin. Kala Mahavidyalay Malkapur Akola
Session. 2021-2022

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

G. S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Name of Institute/College/Department/ Person: -
Kala Mahavidyalaya Malkapur, Akola

Title of the Course: - Ethics In Political Science

Nature of Course: - Add on

Duration: - 3 Months

Medium: - Marathi / English

Minimum Qualification for the admission –

1)Appearing Student from Any Graduate or Post Graduate

2) Junior, senior college teachers ; primary , secondary school teachers.

Age limit for the admission: - Above 18 years

Maximum intake: - (Number of Student): 25

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

G.S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

प्रस्तावना (Objectives):

राज्यशास्त्र विभाग कला महाविद्यालय मलकापूर, अकोला

कृत ,"राज्यशास्त्र नीती मूल्ये" हा अभ्यासक्रम लागू करताना अत्यंत समाधान वाटत आहे. आज शिक्षण क्षेत्रात अनेक घडामोडी होताना दिसून येत आहेत. विद्यार्थ्यांना रोजगाराभिमुख शिक्षण मिळावे, त्यांच्यातील कलागुणांना, कौशल्यांना वाव मिळावा, त्याचा विकास व्हावा या दृष्टीने शासन स्तरावरून अनेक प्रयत्न होताना दिसून येत आहेत, जेणेकरून विद्यार्थी स्वतःच्या पायावर उभा राहू शकेल, स्वयं रोजगार निर्माण करू शकेल, हा हेतू त्या पाठीमागे आहे. हे सर्व करीत असताना समाजात शांतता ,परस्पर बंधुता, विश्वास ,सहकार्य इत्यादी मूल्यांची जपणूक होणे हेही अत्यंत आवश्यक आहे. कारण कुठल्याही चांगल्या उपक्रमाचं मूळ उद्दिष्ट तेच असतं. त्यादृष्टीने विषयाचा अभ्यास करता करता सोबतच त्यांच्यामध्ये मानवी जीवन मूल्यांबद्दल कुतूहल , जिज्ञासा निर्माण करणे, त्यांचे स्वरूप व फायदे/ तोटे विद्यार्थ्यांना समजावून सांगणे, एक चांगला विचार विद्यार्थ्यांना देणे हा या अभ्यासक्रम सुरू करण्यामागचा उद्देश आहे. त्या दृष्टीने या अभ्यासक्रमाची रचना करण्यात आली आहे. या अभ्यासक्रमात एकूण दहा युनिट समाविष्ट केलेले आहेत. हे युनिट विद्यार्थ्यांना जीवन जगण्यासाठी, यशस्वी बनण्यासाठी आणि समाजाप्रती, देशाप्रती निष्ठा तयार होण्यासाठी जे मूल्य आवश्यक आहेत त्यावर आधारित आहेत. या युनिटमध्ये त्या त्या मूल्यांची माहिती, ते जीवन जगण्यासाठी कसे आवश्यक आहेत हे समजावून सांगितले आहे. यासाठी या अभ्यासक्रमाचे रचानाकार प्रा. डॉ. दिलीप सूर्यवंशी यांनी अतिशय सोप्या व सुलभ पद्धतीने ही माहिती दिली आहे. वेळोवेळी वर्तमानातील संदर्भ त्यात समाविष्ट केले आहेत. त्यामुळे विद्यार्थ्यांना त्याचे आकलन होण्यास मदत होते. अतिशय मेहनतीने व बारकाईने प्रा. डॉ. दिलीप सूर्यवंशी यांनी हा अभ्यासक्रम तयार केलेला आहे. हा अभ्यासक्रम यशस्वीपणे राबवला आहे. यापुढेही राबवण्याचा मानस आहे. या अभ्यासक्रमाचा फायदा जास्तीत जास्त विद्यार्थ्यांना व्हावा आणि एक चांगला समाज व पर्यायाने चांगले राष्ट्र निर्मितीस हातभार लागावा यासाठी त्यांना शुभेच्छा देते.

-------------- प्र.प्राचार्या,डॉ. गीताली श पांडे,

कला महाविद्यालय मलकापूर, अकोला

G.S. Pande

Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

अनुक्रमणिका

अभ्यासक्रम 'राज्यशास्त्रातील नीतीमूल्ये'

अ. क्र.	पाठाचे नाव	पृष्ठ क्रं.
	प्रस्तावना	
	युनिट -१	
१)	पाठ- १ निरीक्षण व अवलोकन	
२)	पाठ -२ व्यक्ति विकास	
	युनिट -२	
३)	पाठ-३ व्यक्तिमत्व विकास व ध्येय निर्धारण	
४)	पाठ-४ श्रम साधना, कर्मण्यवाद आणि कष्ट करण्याची प्रवृत्ती	
	युनिट -३	
५)	पाठ- ५ अधिकारापेक्षा कर्तव्यावर भर	
६	पाठ-६ स्वच्छता आणि नीटनेटकेपणा	
	युनिट -४	
७)	पाठ-७ वैज्ञानिक दृष्टीकोन	
८)	पाठ-८ भारतीय संस्कृतीचा स्वीकार व राष्ट्रभक्ती	
	युनिट -५	
९)	पाठ-९ शासकीय धोरण , उपक्रम यांची आवड व सहभागीत्व	
१०)	पाठ-१० निसर्गमित्र बना !	

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

G. S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

पाठ -१

निरिक्षण आणि अवलोकन

'व्यक्तिमत्व घडत असतांना निरिक्षण आणि अवलोकन याला महत्व देणे गरजेचे आहे. मनुष्य ज्या वातावरणाचा स्वीकार जगण्यासाठी करतो, तेथील निरिक्षणाचा व त्यावरुन अवलोकनाचा फार मोठा प्रभाव त्याचे विचार, आचार आणि वर्तनावर पडत असतो, त्यामुळे निरिक्षणाला आणि त्यावरील अवलोकनाला महत्व देणे गरजेचे ठरते.

सोप्या भाषेत आपण याला सभोवताली पाहणे व त्याचा विचार करुन त्या पद्धतीने वागणे असा घेऊया. आपण आपल्या अवतीभोवती जे घडत आहे. त्याचा बारकाईने अभ्यास केला, अथवा नुसते पाहणे जरी सुरु ठेवले तरी आपल्या लक्ष्यात येते की, आपण कोणत्या पध्दतीने जीवन जगून जीवनमान उंचावू शकतो ? आपले हित अहित कशात आहे ? त्यामुळे सतत सभोवतालचे – निरीक्षण व त्यावरुन अवलोकन करणे गरजेचे आहे.

आज मात्र आपण जे जीवन जगत अहोत, ज्या वातावरणात आपण ज्या घटना पाहतो, त्या घडणे आपल्या हातात नसले तरीही त्यावर उपाय करणे, हे आपल्या हातात जरुर आहे. त्यासाठी निरिक्षण व त्यावरुन अवलोकन महत्वाचे ठरते.

१. महात्मा गांधी बालपणी वाईट मुलांच्या संगतीला लागले होते, हे आपण पाहीले आहे. मात्र त्यांनी ज्यावेळी 'राजा हरीश्चंद्र' हा सिनेमा पाहिला तेव्हा त्यांच्या विचारात व वर्तनात बदल घडून आला आहे. थोडक्यात त्यांनी 'राजा हरिश्चंद्र' यांच्या सत्यनिष्ठ जीवनाचे सिनेमा रुपाने निरिक्षण केले व ते आत्मसात करण्याचा प्रयत्न केला.

२. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर अत्यंत तुटपुंज्या साधनांद्वारे व प्रतिकुल परिस्थितीत शिक्षण प्राप्त करून घेतात . अनेक पदव्या मिळवतात, ते त्यांच्या अंगी असलेल्या अवलोकन गुणामुळेच आहे.

त्यामुळे आपण आपल्या प्राप्त परिस्थितीत अत्यंत जागृक राहून निरिक्षण व त्यावरुन अवलोकनाची क्षमता मिळवली पाहिजे. निरिक्षण व त्यांचे अवलोकन ही अशी साधने आहेत की, ज्यांचा उपयोग करुन आपण आपले जीवन सुखकर करु शकतो. मात्र; असे निरिक्षण व त्याचे अवलोकन करतांना या गुणांची जोपासना सुद्धा आपल्याला करावी लागेल, त्यासाठी प्रयत्न करणे गरजेचे आहे.

पाठ -२

व्यक्ति विकास

मागील पाठात आपण निरिक्षण व अवलोकन या गुणांची जोपासना करण्याचे ठरविले आहे. ते कशासाठी करावेत? व का करावेत ? याचा आढावा आपण घेऊया.

मानवी स्वभाव आणि मानवी वर्तन हे जीवन सुखकर बनवण्याचा प्रयत्न करीत असतात . म्हणजेच सुखाच्या शोधात किंवा सुख उपभोग घेण्यासाठी तत्पर असते.

"संपुर्ण व्यक्ती विकास झाला म्हणजे संबंधित व्यक्तिला सुख मिळाले", असे आपण सर्वसाधारणपणे म्हणतो. परंतु आपण जर खरे पाहिले तर लक्ष्यात येते की, संपुर्ण जगात असा कोणताच मनुष्य किंवा जीव नाही की जो सर्व सुखी आहे. "म्हणजे काय व्यक्तिचा पुर्ण विकास झाला आहे, असे आपण म्हणू शकत नाही. मात्र एका मानवी अवस्थेतून दुसऱ्या अवस्थेत मनुष्य वा व्यक्ति प्रगती करतांना आपण भौतिक विकास किंवा भौतिक प्रगती झाली असे,म्हणून शकतो.परंतु खऱ्या अर्थाने व्यक्ति विकास घडून येण्यासाठी 'आंतरिक प्रगती होणे आजच्या काळात गरजेचे झाले आहे.

प्रचंड वाढलेले शहरीकरण, सामाजिकीकरण, संस्कृतीत झालेला बदल, जागतिकीकरण यामुळे मानवी भौतिकविकास घडून आला आहे. मात्र 'आंतरिक व्यक्ति विकास ' मागे पडत चाललेला दिसून येतो. आंतरिक विकास मागे पडल्यामुळे आत्मविश्वासाचा अभाव,भिती, मनाची दुर्बलता, कमीपणाची जाणीव यागोष्टी मानवी मनात घर करुन आहेत. ज्याला आपण डिप्रेशन असे म्हणतो, हे आपण पाहत आहोत. तरी देखील त्यावरील निश्चित उपाययोजना आपल्याला मिळालेली दिसत नाही. व्यक्ति विकास घडत असतांना आंतरिक प्रगती म्हणजे आंतरिक विकास होणे गरजेचे आहे. त्याला कोणत्या गोष्टी कारणीभूत आहेत, ते पाहूया.

१. समाजिकीकरणात झालेला बदल :-

व्यक्ति , कुटुंब , समुह , गांव , शहर , राज्य या संकल्पनेतून मनुष्य घडत असतो, परंतु सामाजिकीकरणामुळे विभक्त कुटुंब, एकटे राहण्याची मानसिकता, सामाजीकीकरणाला बाधक ठरु लागली आहे. त्यामुळे परस्पर संवाद, देवाण - घेवाण यातून होत जाणारी व्यक्तिची आंतरिक प्रगती थांबलेली दिसून येते.

२. संस्कृतीत झालेला बदल व पाश्च्यात्यांचे अंधानुकरण :-

जागतिकीरणातुन निरनिराळे समाज एकत्र आलेत. सहाजिकच त्यांच्यात विचार - आचार याची देवाण -घेवाण झालेली दिसुने येते. मात्र तरीही ही विचारांची देवाण - घेवाण फक्त भौतिक विकास यापूरती मर्यादीत राहिली आहेत. त्यामुळे 'आंतरिक विकास ' झाला नाही. या सर्वामुळे आपण आपली संस्कृती, संस्कृतीतील संसाधने आणि आपले मुळ विचारमूल्ये यापासून दुर जाऊन आत्मविश्वासाचा अभाव , भिती, डिप्रेशन, मनाची दुर्बलता, मेहनत न करण्याची प्रवृत्ती, एकलकोंडेपणा, व्यसनाधिनता, स्पर्धात्मकता यांना बळी पडलेलो आहोत.त्यामुळे आपल्याला जर पुर्ण विकसित व्हायचे असेल तर आपली स्वत:ची आंतरिक (मनाची) प्रगती समजून घेऊन विकास करावा लागेल. यासाठी आपण आपल्या संत, महापुरुष यांचे विचार यांना जवळ केले पहिजे ; तरच आपल्या मनाची प्रगती होऊन आपण खऱ्या अर्थाने 'व्यक्ति विकासाकडे वाटचाल करु शकतो.

पाठ-३

व्यक्तिमत्व विकास व ध्येय निर्धारण

मागील पाठांत आपण व्यक्तिमत्व विकासाकडे वाटचाल करण्यासाठी आंतरिक प्रगती किंवा विकास याची आवश्यकता असते, याची माहिती पाहिली. या पाठात आपण आंतरिक प्रगती करतांना व्यक्तिमत्त्व विकास कसा घडून येतो, याची माहिती घेऊया.

या पुर्वीच आपण पाहिले की, आपली भौतिक प्रगती होणे म्हणजे आपला आत्मिक विकास झाला असे म्हणता येणार नाही. तर तो कसा करावा किंवा व्यक्तिमत्त्व विकास घडवून आणतांना आपण कोणत्या तत्त्वांवर लक्ष केंद्रीत करावे, हे महत्वाचे आहे. त्याचा आढावा पुढील प्रमाणे घेऊया.

१. आत्मविश्वास :-

आपला आत्मविश्वास जर मजबूत असेल तर आपण जीवनात प्रत्येक ठरवलेले ध्येय गाठू शकतो, हे लक्षांत घेतले पाहिजे. त्यासाठी आपण सकारात्मक विचार करुन आचरणात आणणे गरजेचे आहे.ज्याला आपण सकारात्मकता (Positivity) असे म्हणतो. सकारात्मकता ही विचार आणि,आचार या दोन्ही बाजूंनी असली पाहिजे त्यासाठी महात्मा गांधी अंतःकरणशुध्दीचा मार्ग सांगतात. अशी अंतकरणशुद्धी आपल्याला सत्य मार्गाने प्राप्त होऊ शकते आणि हीच सत्यता आचरणात व वर्तन शुद्धीवर भर देत असते, असे महात्मा गांधी म्हणतात.

डॉक्टर बाबासाहेब आंबेडकर सुद्धा आपणास प्रामाणिकतेचा मंत्र सांगतात. आपण जीवनात जर निष्ठा म्हणजेच प्रामाणिकता ठेवली, तर आपले जीवन अधिक सुखकर बनण्यास मदत होईल, असे ते आपल्याला वारंवार सांगताना, त्यांच्या विचारावरून दिसून येते.

थोडक्यात, आपल्या जीवनात, म्हणजेच विचारात व वर्तनात जर सत्यता, निष्ठा किंवा प्रामाणिकता आणली तर आपण जीवन जगण्याचा हा जो मार्ग निवडला आहे, त्यात अधिक उत्साह आपणास दिसून येईल, आणि हा उत्साह म्हणजेच आपल्या जवळ येत असलेला आत्मविश्वास होय. आपण दैनंदिन जीवन जगत असताना एक विद्यार्थी, एक नागरिक म्हणून पुढे येताना आपली आपल्या जीवनाप्रती प्रगती, प्रामाणिकता व निष्ठा असली पाहिजे. आपण जे काम करतो, जे आचरण ठेवतो त्यात निष्ठा असेल तर उशीरा का होईना, ते काम हळूहळू मोठे ध्येय गाठते.

निष्ठा आणि प्रामाणिकता असेल तर व्यक्ती आपल्या कर्तव्याप्रती सत्यनिष्ठ होवून कार्य करीत राहील.त्यामुळे अप्रामाणिकता दूर होऊन आधुनिक काळातील भ्रष्टाचार, लाच लुचपतपणा यांना आळा बसेल. एक चांगला नागरिक आणि व्यक्ती म्हणून समाजात वावरत असताना, तो आत्मविश्वासाने जीवन जगत राहील. थोडक्यात आपला व्यक्तिमत्व विकास घडवून येण्यासाठी आपल्याला अंगी आत्मविश्वास निर्माण होणे गरजेचे आहे.

आपले ध्येय गाठण्यासाठी देखील असा आत्मविश्वास आवश्यक असून त्यातून आपला व्यक्तिमत्व विकास तर घडून येईलच, पण आपण जीवनात जे ध्येय ठरविले आहे, ते प्राप्त करण्यास मदत मिळेल. ज्याप्रमाणे ध्येय गाठण्यासाठी मेहनत व त्यातील साधनांप्रती कर्तव्य निष्ठेची आवश्यकता भासतें, तसेच त्या कार्याप्रती किंवा कर्तव्याप्रती निष्ठां आणि स्वत:शी विश्वास बाळगणे देखील गरजेचे असते. डॉक्टर बाबासाहेब आंबेडकर म्हणतात, 'आपण कार्य किती करतो याला महत्त्व नसून ते करीत असताना, आपली निष्ठा किती आहे, याला महत्त्व आहे. निष्ठा बाळगून केलेले कोणतेही कार्य आत्मविश्वास निर्माण करते, म्हणून आपल्या व्यक्तिमत्त्वाचा विकास तर घडून येतोच, पण त्याबरोबर आपले ध्येय गाठण्यास देखील मदत मिळते.

पाठ - ४

श्रम साधना, कर्मण्यवाद आणि कष्ट करण्याची प्रवृत्ती

व्यक्तिमत्त्व विकास घडवून आणताना दुसरा मूल्यवान मार्ग म्हणजे श्रमसाधना करणे होय, अर्थात आपल्याला दिलेले किंवा आपण स्वीकारलेले कर्म, कार्य करीत राहणे, यात मेहनत,कष्ट करण्याची तयारी आपल्यामध्ये निर्माण होणे गरजेचे आहे.

महात्मा गांधीजींच्या मते, मनुष्य केवळ भाकरीवर जगणारा जीव नाही तर ज्ञानप्राप्ती हे सुध्दा त्याचे लक्ष आहे, सृष्टीतील प्रत्येक जीव हा श्रम करून जगत असतो. श्रम न करता जगणे म्हणजे पाप आहे, अशी आपली भारतीय संस्कृती सांगते . सर्वांनी जर आपल्या गरजेपुरते श्रम केले तर व्यक्तिमत्त्व विकासासाठी ते पूरक ठरेल. कष्ट करण्याची प्रवृत्ती मानवामध्ये असणे, हे जिवंतपणाचे लक्षण आहे. गांधींच्या मते, श्रमसाधना केल्याने आपल्याला उपजीविकेचे साधन उपलब्ध होईलच, पण त्यासोबतच आपला व्यक्तिमत्त्व विकासही घडून येईल. श्रम करणे म्हणजेच 'यज्ञ करणे होय'. सर्वांनी श्रम साधनेला महत्त्व दिल्याने गरीब-श्रीमंत असा भेद राहणार नाही. आपल्या भारतीय संस्कृती आणि धर्मग्रंथांमध्ये श्रमसाधना किंवा कर्मण्य वाद याला यज्ञ म्हटले आहे.

वरील श्रम साधनेचा किंवा कर्मण्यवादाचा आधुनिक अनुषंग घेतल्यास, आपणास असे दिसून येते की,· अंग मेहनत, शारीरिक श्रम हे जसे आजच्या वर्तमान युगात स्वास्थ्य, आरोग्य ठेवण्यासाठी उपयोगी आहेत, तसेच ते व्यक्तिमत्त्व विकासासाठी देखील महत्त्वाचे ठरते. कुठल्याही शाळा, महाविद्यालय यातून शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांनी अभ्यासुवृत्ती ठेवून त्यासाठी मेहनत घेणे गरजेचे ठरते. आजचा काळ हा स्पर्धात्मक असल्याने आपले ध्येय, लक्ष कोणते आहे ते ठरवून त्यासाठी परिश्रम घेण्याची तयारी ठेवावी लागेल. तसेच शिक्षण पूर्ण झाल्या नंतरही / किंवा पदवी मिळाल्यानंतरही स्वतः श्रम साधनेचा मंत्र कायम स्वत: मध्ये रुजविणे आवश्यक आहे.

शारीरिक श्रम किंवा कष्ट करण्याची प्रवृत्ती अंगी रुजविणे गरजेचे असून त्यासाठी महाविद्यालय स्तरावरील (NSS / NCC) यासारखे उपक्रमात सहभागी व्हावे. आपली कौटुंबिक पार्श्वभूमी लक्षात घेऊन आई-वडील यांना घरकामात मदत करणे, घरातील शेतकाम किंवा इतर संसाधनात सहभागी होणे, आवश्यक आहे. आपण लहान-मोठे काम स्वीकारून त्यातून आपल्या कुटुंबाला आर्थिक हातभार कसा लागेल यासाठी प्रयत्नशील राहिले पाहिजे.

श्रम साधनेतून शारीरिक आरोग्य देखील चांगले राहण्यास मदत मिळते. शारीरिक श्रम केल्यास शरीराचा व्यायाम होऊन शारीरिक क्षमता वाढेल. शारीरिक श्रम केल्यास इतर अनावश्यक श्रम करण्याची आवश्यकता भासणार नाही. लक्षात ठेवा, विद्यार्थी मित्र हो !, साधना ही बौद्धिक व शारीरिक दोन्ही असणे गरजेचे आहे . बौद्धिक श्रमसाधना म्हणजेच वाचन, मनन आणि चिंतन यावर भर देणे होय. विद्यार्थी जीवनाला आयाम देण्यासाठी हे तिन्हीही गुण आवश्यक असून त्यातून आपली प्रतिभा व व्यक्तिमत्व घडून येईल.

शारीरिक श्रम म्हणून आपण नियमित घरी, कार्यालय किंवा आपल्या कुटुंबाला उपयोगी ठरणारे शारीरिक श्रम करू शकतो. शारीरिक श्रमातून आरोग्य चांगले राहण्यास मदत मिळेल तसेंच आपले स्वावलंबनही वाढेल,तेव्हा श्रमसाधना हा गुण जपण्यास आपण सर्व प्रयत्न करू या.

पाठ- ५

अधिकारापेक्षा कर्तव्यावर भर

आधुनिक काळात आपण ज्याप्रमाणे आपल्या अधिकाराप्रती जागरूक असतो, त्याचप्रमाणे आपण आपले कर्तव्य देखील जागृक राहून पार पाडले पाहिजे. आपण नेहमी अधिकार उपभोगण्या प्रति सज्ज झालेले असून कर्तव्याप्रति मात्र आपण उदासीन झालो आहोत. त्यामुळे आपली कर्तव्य भावना शून्य होऊन कर्माप्रती उदासीनता वाढलेली दिसून येते. आपल्या अंगी जर कर्तृत्व भावना असेल तर अधिकार आपोआपच सक्षम होऊ शकतात. कारणं आपण आपली कर्तव्ये पार पाडताना इतरांच्या अधिकारांना स्थान देत असतो.

एक नागरिक म्हणून आपली समाजाप्रती, एक कुटुंबाचा घटक म्हणून कुटुंबाप्रती आपली कर्तव्य भावना निर्माण झाल्यास, कुटुंब आणि समाज घडवण्यास आपला हातभार लागतो. याचाच परीणाम म्हणजे एक चांगले राष्ट्र उभे राहण्यास मदत मिळते.

यासाठी मी आपणास जपान या राष्ट्राचे उदाहरण देऊ इच्छितो. दुसऱ्या महायुद्धात जपान राष्ट्रावर दोन वेळा अणुबॉंब स्फोट घडवून आणला होता. त्यामुळे तेथील जीवनमान पूर्णतः विस्कळीत झाले होते आणि मनुष्यहानी देखील खूप प्रमाणात झाली होती.तेथील अर्थव्यवस्था पुर्णपणे मोडून पडली होती. मात्र तेथील नागरिकांनी हळूहळू आपल्या कर्तव्याप्रती एकजुटीने जागृक होऊन आपले राष्ट्र पुन्हा उभे केले. त्यासाठी त्यातील प्रत्येक नागरिकांनी आपल्या कुटुंबात कर्तव्य भावना जागृत करुन कुटुंब व समाज यांची उभारणी केली. त्याचा परिणाम असा दिसून आला की, तेथील राष्ट्रात उत्तम प्रगती, व्यवस्थितपणा, सशक्तिकरण दिसून आले आहे. या राष्ट्रातील नागरिकांनी केवळ शासनकर्त्यांनी दिलेल्या अधिकारांवर विसंबून न राहता, आपल्या कर्तव्यांना महत्त्व देऊन कुटुंब व समाज घडवून आणला आहे, हे संपूर्ण जगासाठी फार मोठे उदाहरण म्हणून सांगता येईल .

कर्तव्य पालन करताना सेवाभाव डोळ्यापुढे ठेवल्यास त्यातून कार्य करण्याची किंवा कर्तव्य पालन करण्याची प्रेरणा मिळते. ही आवड निर्माण झाल्यास विविध क्षेत्रात समाजसेवक तयार होऊन त्यांच्या हातून समाज आणि राष्ट्र यांची सेवा घडून येईल.ही सर्व जादू अधिकारापेक्षा कर्तव्य पालनावर भर दिल्यास घडून येईल, यात शंका नाही. महात्मा गांधी म्हणतात, स्वराज्य किंवा पूर्ण स्वातंत्र्य म्हणजे केवळ अधिकारांचा उपभोग घेणे असा नसून, कर्तव्य पार पाडणे असा

देखील त्याचा अर्थ आहे, यात इतरांच्या प्रती असलेल्या कर्तव्य पालनाची देखील बाजू सांगितलेली आहे. हे तत्व आपल्याच प्रदेशात राहुन शेजा-यांसह सर्व लोकांविषयी सेवाभाव शिकविते आणि शेजाऱ्यांची सेवा करून एक प्रकारे मनुष्य आपल्या समाजाप्रती असलेल्या जगाप्रति, समाजाप्रती असलेल्या धर्माचे व कर्तव्याचे पालन करीत असतो. उदाहरणार्थ, यामुळे महात्मा गांधींनी आपल्या लोकांना स्वदेशी हा मूलमंत्र दिला होता. त्यांच्या मते स्वदेशी मध्ये निस्वार्थ सेवेच्या पालनाचा भाव असून राज्याच्या प्रति आपल्या कर्तव्य पालनाच्या सेवेचा भाव अभिप्रेत आहे.

पाठ - ६

स्वच्छता आणि नीटनेटकेपणा

व्यक्ती, कुटुंब, समाज आणि राष्ट्र यांची उभारणी करण्यासाठी स्वच्छता आणि नीटनेटकेपणा या तत्त्वांचा स्वीकार करणे तितकेच महत्त्वाचे आहे, जितके जगण्यासाठी अन्न आवश्यक समजले जाते. आधुनिक नागरिक समाजाची रचना उभी राहत असताना आपल्याला कर्म, अर्थ याबरोबरच स्वच्छता व नीटनेटकेपणा याला देखील महत्त्व देणे क्रमप्राप्त ठरते. महात्मा गांधी म्हणतात, नागरीसमाज म्हणजेच अध्यात्मिक, नैतिक व शारीरिक साधनसंपत्ती जुळवून सर्वांच्या हितासांठी काम करणे होय. म्हणजे समाज निर्मितीमध्ये शारीरिक साधनेला महत्त्व दिलेले आहे. ही शारीरिक श्रम साधना,व्यायाम करून जशी करता येते, तशीच ती शारीरिक शुद्धतेचा देखील मंत्र देत असते. शिवाय शरीर शुद्ध आणि स्वच्छ ठेवणे हे जेवढे महत्त्वाचे आहे तेवढेच आपले शरीर स्वच्छ ठेवणे देखील गरजेचे आहे. शारीरिक स्वच्छता व नीटनेटकेपणा याला महत्त्व देताना खालील बाबी लक्षात घ्याव्या.

१) पोशाख :-

आपला पोशाख स्वच्छ धुतलेला व त्याला इस्त्री केलेला असावा. तो फाटलेला असेल तर व्यवस्थित शिवून घातलेला असावा. शक्यत: शाळा, महाविद्यालय येथे वावरत असताना, भडक रंगाचे, देह प्रदर्शन करणारे कपडे वापरू नये, प्रसंगानुसार पोशाख वापरण्यास प्राधान्य द्यावे.

२) व्यसनमुक्त शरीर:-

शारीरिक स्वच्छतेमध्ये निर्व्यसनी असणे हा एक गुण देखील महत्त्वाचा आहे, तोंडात सतत चघळण्यासाठी, पान -चुना, तंबाखू , गुटखा किंवा इतर कोणतेही सुपारी चघळण्याचे व्यसन असणे, मद्यपान करणे हे जसे शारीरिक दृष्ट्या धोक्याचे आहे, तसेच ते रोगयाला निमंत्रण सुद्धा आहे. समाजात व्यक्तींचे जडणघडण होताना या गोष्टी टाळाव्यात. त्यापासून दूर राहणे हे फार महत्वाचे ठरते. विद्यार्थी आणि सभ्य नागरिकी समाजासाठी या गोष्टी कधीही घातक ठरतात.

३) बोलण्यातून व्यक्तिगत जडणघडण

आपण जे बोलतो त्यातून देखील आपला नीटनेटकेपणा दिसून येत असतो. आपले म्हणणे मोजक्या शब्दात मांडणे , दुसऱ्याचे ऐकून घेणे, बोलताना चांगली सभ्य भाषा वापरणे हा

व्यक्तिमत्त्वाचा भाग आहे. त्यातुनच आपले विचार व आपले व्यक्तिमत्व दिसून येते . आपल्या व्यक्तिमत्व विकासाची जडण -घडण होत असते. आपला व्यक्तिमत्व विकास घडवून येताना, निर्णय घेताना हा गुण दिसून आला पाहिजे.

४) नेतृत्व निर्णयक्षमता

नेतृत्व करण्याची क्षमता हा आपल्या नेटनेटकेपणाचा अत्यंत महत्त्वाचा गुण आहे प्रत्येक कामात नियोजन व निष्ठा ठेवल्यास त्यातून निर्णय क्षमता दिसून येते. अशी निर्णय क्षमता ही नेतृत्व गुणाला पोषक ठरते. नेतृत्व गुण हा फक्त आपल्यापुरता मर्यादित न राहता इतर सहभागी लोकांच्या विकासाला हातभार लावीत असतो. त्यामुळे त्यांच्या विकासाबरोबरच आपला ही विकास देखील घडून येतो, व आपले नेतृत्व पुढे येते. यातून आपल्या नीटनेटकेपणाचा अत्यंत महत्त्वाचा गुण दिसून येतो.

पाठ - ७

वैज्ञानिक दृष्टिकोन

जीवन जगत असताना आपल्या अवतीभोवतीच्या क्रिया प्रक्रिया घटना घडत असतात त्या जाणून घेणे हा मानवी स्वभाव आहे. उपजत आपल्या जीवनात आपण नवीन नवीन गोष्टी शिकत असतो. त्या जाणून घेण्याचा प्रयत्न करीत असतो. मात्र प्रत्येक गोष्टीचे निरीक्षण करून आपण आपली जी धारणा बनवतो, किंवा मानतो तिला वैज्ञानिक दृष्टिकोन ठेवणे गरजेचे आहे. थोडक्यात जीवन जगत असताना आपण वैज्ञानिक दृष्टिकोन बाळगला पाहिजे.' आपणास प्रेम, परोपकार,सहकार्य शांतता सद्भावना या गोष्टी शिकवत असताना, आणि ती मूल्य रुजवतांना , हा गुण कामी पडतो.दुसरीकडे आपल्या दृष्टीकोणासंबंधी वैज्ञानिकता बाळगण्यास सांगत असतांना,मात्र त्याबाबत मी असा सांगेल की आध्यात्मिकता किंवा नीती मूल्य शिकणे आणि वैज्ञानिक दृष्टिकोन बाळगणे या दोन्ही गोष्टी परस्पर पूरक आहेत. अध्यात्म याचा अर्थ अंधश्रद्धा तर नव्हेच, परंतु त्याला वैज्ञानिक जोडही आपण देऊ शकतो. सत्य आणि नियम हा वैज्ञानिक दृष्टिकोनाचा गाभा आहे. प्रत्येक गोष्ट सत्यता पूर्ण, कसोटी व नियमन आणि नियम याची सांगड घालून स्वीकारणे, त्या संबंधित ध्येय गाठणे, हे वैज्ञानिक दृष्टिकोनाला आवश्यक आहे, त्यात विश्वास या गुणांचा अंतर्भाव होतो.

वैज्ञानिक दृष्टिकोन ठेवून कार्य करीत राहिल्यास अनेक प्रेरणा मिळतील. त्यातील काही मुद्द्यांवर आपण चर्चा करूया! मनुष्य एक जन्मतः जिज्ञासू प्रवृत्ती घेऊन आला आहे. त्याच्या अवतीभवती सतत नवीन नवीन घटना घडत असतात त्यातून त्या सिद्ध करण्यासाठी वैज्ञानिक दृष्टिकोन निर्माण होणे गरजेचे ठरते.त्या का घडल्या? कशा घडल्या ?, व त्याचा परिणाम काय आहे किंवा अध्यात्म स्वीकारणे या गोष्टी अंधश्रद्धेतून कधीही बघता येणार नाही . एखादा सिद्ध झालेला प्रयोगावर आपण श्रद्धा ठेवतो याचा अर्थ आपण या गोष्टीचा स्वीकार करतो.त्यातून गोष्टीचा स्वीकार करावा असे नव्हे मांजर रस्त्याने आडवी गेली, अंगात देव देवता येणे, बुवाबाजी, भोंदूगिरी, आणि कर्मकांड या गोष्टी वैज्ञानिक पातळीवर सिद्ध होत नाही.त्यामुळे त्या अंधश्रद्धा आहेत, हे लक्षात घ्यावे. अध्यात्म हा शरीर व मन यांना ऊर्जा देणार घटक असून त्याचा कल अंधश्रद्धा वाढविणे, असा नाही तर तो वैज्ञानिक दृष्टिकोनाला पूरक ठरत असतो.अध्यात्माला फार तर आपण

एक उत्तम जीवन जगण्याची प्रेरणा किंवा उपचार पद्धती म्हणू शकतो, त्यामुळे वैज्ञानिक दृष्टिकोन मजबूत होण्यास मदत मिळते. विज्ञान आणि जीवन यांची योग्य सांगड घालणे, विज्ञानाची कास धरणे, गरजेचे आहे. म्हणजे विज्ञानाने सिद्ध केलेल्या किंवा निर्माण केलेल्या गोष्टी घडून येतात. आपले विचार, ध्येय आणि चिंतन हे विज्ञानाकडे कल असणारे असावेत. वैज्ञानिक दृष्टिकोन प्रधान शब्द असून त्याचा आपली संस्कृती मूल्य जोपासण्यास देखील तितकीच मदत होऊ शकते. शिवाय या मूल्यांना जिवंत ठेवून वैज्ञानिक दृष्टिकोन बाळगल्यास आपले जीवन सुखकर होण्यास मदत मिळेल. खरे पाहता वैज्ञानिक दृष्टिकोन हा असा गुण आहे की ज्याची जोपासना केल्याने मनुष्याला निश्चित ध्येय गाठण्यास मदत मिळेल, व त्याचा उपयोग मानवी क्षमता व व्यक्तिमत्व विकास सक्षम करण्यासाठी निश्चित होईलच.

पाठ-८

भारतीय संस्कृतीचा स्वीकार व राष्ट्रभक्ती

हे जरी खरे असले की आपल्या अवतीभवती विज्ञान आणि जागतीकीकरणाने प्रगती करून निर्णायक सुख सोयी निर्माण केल्या आहेत. परंतु ब-याचदा अशा संस्कृतीचा विपर्यास करणाऱ्या साधनेतून मानवी समाजाची नैतिकता वाढलेली दिसत नाही, म्हणून आधुनिक पाश्चात्य संस्कृतीचा वापर हा देखील आपण आपल्या बुद्धीनुसार केला पाहिजे. ज्या गोष्टी भारतीय संस्कृतीला घातक आहेत, त्या टाळणे गरजेचे आहे. महात्मा गांधी भारतीय संस्कृतीला सभ्यता मानतात. त्यांच्या मतानुसार, जीवनाच्या साध्याला आणि 'लक्ष' ला प्राचीन आध्यात्मिक संस्कृतीशी एकरूप करण्यातच भारतीय आणि संपूर्ण समाजाचे कल्याण होऊ शकते. त्यांनी त्यासाठी मानवी जीवनात, समाजात सभ्यता, संस्कृती याचा अंतर्भाव सांगितला आहे. सभ्यता म्हणजेच मनुष्याला जीवनात मार्ग दाखविणारी वागणुकीची पद्धत होय. संस्कृतीच्या विविध अंगांशी संबंधित विचार महात्मा गांधी नी व्यक्त केले आहेत. त्याच्यामध्ये आदर्श विचार, आदर्श वर्तन, आदर्श तत्त्वाचा अंगीकार, ही भारतीय संस्कृतीची ओळख आपणास दिसून येते. आपली भारतीय संस्कृती मनुष्याला मानवी धर्म पालन करण्यासाठी मार्गदर्शन करते. त्यामुळे आपण भारतीय संस्कृतीचा स्वीकार करणे गरजेचे ठरते.

१) संस्कृतीचा स्वीकार

आपण आपल्या भारतीय संस्कृतीचा स्वीकार केला पाहिजे. आपली संस्कृती अत्यंत प्राचीन, असून ती सभ्यता रुजविण्यास सतत प्रयत्न करीत असते. तिचा आपण आपल्यापासून स्वीकार करून तिची तत्त्वे सर्वत्र रुजविण्याचे काम प्रत्येकाचेच आहे. सत्य, अहिंसा, सर्वधर्मसमभाव या गोष्टी अंमलात येतील व आपण त्यामुळे नवीन पिढीचे प्रतिनिधित्व होईल,यासाठी संस्कृतीचा स्विकार करणे गरजेचे आहे.

२) आपला ऐतिहासिक वारसा

आपल्या ऐतिहासिक वास्तू, इतिहासात अमर झालेल्या महापुरुषांच्या स्मृती, स्मृति स्थळे हा आपला ऐतिहासिक वारसा आहे. त्यांचे जतन, संरक्षण करणे आपले कर्तव्य आहे. गड किल्ले यांच्या रक्षणासाठी, संस्कृती साठी आपण सतत जागरूक असले पाहिजे.

३) वाचन संस्कृती

'वाचाल तर वाचाल' हे ब्रीदवाक्य लक्षात घेऊन आपण वाचनाची व लेखनाची आवड जोपासणे गरजेचे आहे. निरनिराळे ग्रंथ, ऐतिहासिक ग्रंथ, विज्ञाननिष्ठ व भौतिक भौगोलिक ग्रंथ तथा कादंबरी, प्रवास वर्णन, चरित्र लेखन यांच्या वाचनाच्या आवडीची विद्यार्थी म्हणून आपण जोपासना करावी.. यातून आपणास वाचन व लेखनाची प्रेरणा मिळेल. ही प्रेरणा आपणास जीवन योग्य पद्धतीने व सुसूत्रबद्धपणे जगण्यासाठी मदत करेल. आपणास आपल्या निर्णयक्षमता,कल्पना यांना साक्षात उतरवण्यास याची मदत होईल.

४) राष्ट्रभक्ती व बंधुता

आपल्यावरील भारतीय संस्कृतीच्या संस्काराचा परिणाम असा झालेला आहे की, ती आपणास सतत राष्ट्रभक्ती प्रदान करीत आहे, हे लक्षात असू द्या. आपणास माहिती असावे, की आपली राजकीय संस्कृती व ऐतिहासिक वारसा फक्त मोठा नसून त्यातून आपल्याला सतत ऊर्जा व प्रेरणा घेता येईल.

आपल्या देशासाठी व संस्कृतीसाठी ज्या ज्या महान पुरुषांनी बलिदान दिले आहे, त्यांची माहिती ठेवणे,त्यांचा आदर्श ठेवणे, ते आपले आद्य कर्तव्य ठरते. त्याचा आदर्श बाळगून तो पुढे ठेवून निर्णय घेणे, ऐतिहासिक वास्तु संस्कृतीशी संबंधित ग्रंथ याचे पुनर्जीवन करणे, ही सर्वसामान्य लोकांपर्यंत पोहोचविणे गरजेचे असल्यामुळे त्या पोहोचवण्यासाठी प्रयत्न करणे हेही आपले कर्तव्य ठरते. आपली राष्ट्रीय संपत्ती, स्मृती चिन्हे, ग्रंथे, वस्तू या संबंधित जागरूक राहून लोकांना अभिमान ठेवण्यास, बाळगण्यास उद्युक्त करणे हीच आपली खरी देशसेवा व राष्ट्राची राष्ट्रभक्ती ठरते. वरील अनेक मार्गांनी आपण आपली संस्कृती व राष्ट्रभक्ती जिवंत ठेवू शकतो. त्यासाठी फक्त आपणास इच्छाशक्तीची गरज आहे, त्यासाठी सर्व मिळून सुरुवात करूया.

पाठ -९

निसर्ग मित्र बना !

विद्यार्थी मित्रहो,'निसर्ग मित्र' ही संकल्पना आजच्या काळात नवीन वाटत असली तरीही निसर्गाचा आणि मानवी जीवनाचा फार जवळचा संबंध आहे.

आपल्या जन्मापासून ते मृत्यूपर्यंत हवा, पाणी, नदी ,नाले, जंगले, वृक्ष, निरनिराळे सजिव प्राणी यांचा आपल्या जीवनमानाशी संबंध येत असतो. रानटी अवस्थेतील मनुष्य तर या सर्वांच्या सानिध्यातून विकसित होत गेला आहे. प्रत्येक अवस्था आणि स्थितीतून जात असताना मनुष्याला निसर्गाने साथ दिलेली आढळते.आपले सण-उत्सव, जन्म -मरण समारंभ हे सर्व निसर्ग सानिध्यातून साजरे होतात. त्यामुळे भारतीय संस्कृतीत निसर्गाला फार महत्वाचे स्थान प्राप्त झाले आहे, जो प्रदेश नैसर्गिक साधन -संपत्तीने परिपूर्ण आहे, तो विकसित प्रदेश मानला जातो, तेथील संस्कृती पुढारलेली व जूनी आहे असे म्हटले जाते. त्यामुळे "आपण सर्वांनी निसर्गासोबत नाते जोडून त्यांच्या संवर्धनासाठी प्रयत्न केला पाहीजे.

निसर्गसंवर्धन ही संकल्पना फार अलिकडच्या काळात जोर धरू लागली आहे. त्याचे कारण म्हणजे आधुनिक युगात उदयास आलेल्या मिडीया तंत्रज्ञानातून आपण तीची माहीती व महत्व समजून घेत आहोत.त्यापूर्वी निसर्ग संवर्धन ही संकल्पना कागदोपत्री होती.असे म्हणावयास हरकत नाही. 80 व 90 च्या दशकापासून मात्र आपण पाऊस, पाणी यांच्या तुटवड्यास सामोरे गेलो . १९७2 च्या महाराष्ट्रातील दुष्काळाने तर पाऊस न पडल्याने किती मोठ्या काळापर्यंत किंवा अनेक पिढीचे भविष्य, जीवनमान धोक्यात आलेले दिसून येते. पीण्याच्या पाण्यापासून तर जीवनमान जगण्यासाठी आवश्यक मुलभूत गरजांपर्यंतच्या तुटवड्यास व परिणामास सामोरे जावे लागले. या सर्वांचा अभ्यास केल्यास असे जाणवते की, आपण जंगले, वने, उपवने यांना प्राधान्यच दिले नव्हते. त्यामुळे साहाजिकच नैसर्गिक पाणी धरून ठेवण्याच्या स्त्रोतांवर परिणाम झाला. वृक्षतोडीच्या घटनांमुळे आपली नदी, ओढे, जंगले ही संकल्पना आणि त्याच्याशी निगडीत जीवनमान नष्ट होत गेले. गावपातळीवर देखील वने, उपवने यांचे संवर्धन न

केल्याने त्यांचा परिणाम आपणास भोगावा लागला. वाढते शहरीकरण, नागरीकीकरण यामुळे जंगले नष्ट झाली, नद्या प्रदूषित झाल्या तर छोटी - छोटी तलाव यांचे रूपांतर नाले व गटार यात झालेले आहे. त्यामुळे निश्चितच त्याचा परिणाम आपणांस भोगावा लागत आहे, त्याचाच परिणाम मानवी जीवनावर होऊन मनुष्य-प्राणी यातील संघर्ष होतांना दिसून येत आहे. त्यामुळेच अलिकडे निसर्ग संवर्धन संकल्पना जोर धरू लागली आहे.

८० आणि 90 च्या दशकपासून 'निसर्ग संवर्धन' ही संकल्पना मोठ्या पातळीवर राबविण्यास शासनाकडून सुरुवात झाली झाणि जनतेचा देखील त्याला उत्स्फूर्त प्रतिसाद मिळत असलेला दिसून येत आहे. त्यातच आधुनिक मिडीया-तंत्रज्ञानाने यात उडी घेउन लोकांना निसर्गाप्रती सकारात्मकपणे जोडण्याचे कार्य केलेले आहे, मात्र, असे असले तरीही आपण सर्वांनी जबाबदारीने ही 'निसर्ग संवर्धन' बंद होते त्यांनी बंद होऊ देता कामा नये,जंगले, वने, नदी-ओढे, स्वच्छ पाण्यांचे स्त्रोत जंगलातील खनिजे, डोंगर दरी ही सर्व आपल्याला लाभलेली दैवी देणगी असून ती जशी च्या तशी भावी पीढीसाठी राखून ठेवणे हे.मनुष्य म्हणून आपले कर्तव्य ठरते, त्यासाठी स्वतः आणि समूह रूपाने आपण सर्वांनी मिळून प्रयत्न केला पाहीजे, निसर्गातील साधनांचा उपयोग घेत असतांना तो आवश्यक तेवढा घेऊन, त्यात वाढ करण्याचा प्रयत्न 'आपण' करावा. 'घर तिथे झाड,' ' पाणी आडवा,पाणी जिरवा," जलसंवर्धन ' हे संदेश आपण सत्यात आणि प्रयोगात उतरवून तरुण युवक म्हणून त्यासाठी प्रयत्न करावेत.संत तुकाराम महाराज म्हणतात, वृक्ष वल्ली आम्हा सोयरे। वनचरे ।। याचा अर्थ जीवनात उतरवण्याचा आजचा काळ असून त्यासाठी युवकांनी प्रयत्न करावेत. कुटुंब, गाव, शहर अशा पातळींवर 'निसर्गसंवर्धन' ही संकल्पना राबवून त्यात सहभागी व्हावे.आपल्या कृतीतून सर्वांना निसर्गाप्रती जागृक करण्याचे कार्य, हाती घेतले पाहीजे. आजच्या काळात शासन स्तरावर निसर्गाप्रती अनेक उपक्रम हाती घेतलेले आहेत, त्याची माहीती होणे, त्यात सहभागी होणे,ती कृतीत

उतरवण्यासाठी प्रयत्न करणे, हे आपले कर्तव्य आहे.निसर्गाने दिलेल्या साधनांचा जसा आपण उपभोग घेत आहोत, तसाच त्याच्या संवर्धनासाठी आपण प्रयत्न केला पाहिजे. त्यासाठी विद्यार्थी मित्रहो ! मी आपणास सल्ला देईल की, ' निसर्ग मित्र बना.' निसर्ग आपल्याला सर्व काही आणि भरपूर देतो त्या प्रती कृतज्ञता बाळगणे व त्यांनी जसे आपल्याला दिले तसे ते येणाऱ्या पिढीलाही प्राप्त होण्यासाठी त्याचे संवर्धन, संरक्षण करणे हे सर्वांचे विशेषता तरुणांचे कर्तव्य आहे.

पाठ -10

शासकीय जनकल्याणाच्या योजना व उपक्रम यांची माहीती व सहभाग

विद्यार्थी मित्रहो ! आपण आपल्या सभोवताली वावरत "असतांना निरनिराळ्या गोष्टींचे निरिक्षण व अवलोकन करीत असतो. निरनिराळे शासकीय जनकल्याणाचे धोरण व उपक्रम सुरु असून त्यांची माहीती मिळविणे व त्यात सहभागी होणे हे आपले कार्य ठरते.शासनाकडून जनतेसाठी निरनिराळे उपक्रम वेळोवेळी सुरू केले जातात.त्यांची माहिती घेणे, तिचा अभ्यास करणे ती एक युवक व नागरिक म्हणून कुटुंब, समाज व गावपातळीवर पोहचविणे हे आपले कर्तव्य आहेच.शिवाय त्यातील योग्य अयोग्य बाजू समजून घेऊन त्याचा अभ्यास करणे देखील आपणांस आवश्यक आहे.त्याचा आपण स्विकार तर तर आपल्या बरोबर लोकांना प्रेरणा मिळून त्यांचाही त्या योजनेत किंवा उपक्रमात सहभाग वाढविता येईल.

आपण पाहतो आहोत, अनेक जनकल्याणाच्या योजना व उपक्रम शासनाकडून आणल्या जातात परंतु आजही आपल्या सभोवताली असणाऱ्या लोकांचा त्यास पाठींबा मिळत नाही. तसेच शासकीय उपक्रम व नियम यांचे पालन करतांना लोकांचा सहभाग कमी दिसून येतो. याचे कारण म्हणजे या योजनांविषयी माहितीचा अभाव व त्यामुळे त्याचे महत्व माहीत नसणे हे आहे.त्यामुळे आपले नुकसान तर होतेच पण सहभाग नसल्याने त्या योजना अथव उपक्रम आणि नियम यांना अर्थ राहत नाही. उदा, पाणी अडवा - पाणी जिरवा', वृक्ष लागवड, झाडे लावा, झाडे जगवा या उपक्रमात पाहिजे तसा लोकसहभाग नसल्याने या योजना अजूनही यशस्वी झालेल्या नसून वर्षानुवर्षे त्यासाठी सरकारला निधी उभारावा लागतो. शिवाय नैसर्गिकपणे आपले नुकसान देखील होते आहे, जसे की पाणी टंचाई इत्यादी. दूसरे उदा. अनेक आरोग्य योजना साथीच्या व दुर्धर रोगांसाठी

सरकार शासकीय खर्चातून पुढाकार घेऊन राबवित असते. मात्र त्याबाबत जनता उदासीन राहून त्यात सहकार्य करीत नाही. परिणामी शासनाचा वेळ, निधी वाया जातो व आपले सामाजिक आरोग्य देखील धोक्यात आलेले असते. उदाहरणार्थ, गावोगावी आरोग्य शिबिर राबवून शासनाद्वारे लोकांना रक्ततपासणी, लसी यांचा उपक्रम विनामूल्य राबविला जातो. मात्र जनता त्यात सहभागी होत नाही किंवा सहभाग अत्यंत कमी असतो हे आपल्या कोविड-19 च्या लसीच्या प्रकरणात अत्यंत ताजे उदाहरण म्हणून घेता येईल.

नियमांच्या बाबतीत पण शासनाद्वारे सक्ती केल्याशिवाय आपण नियमांचे पालन करताना दिसत नाही. रस्त्यावरील नियम असो, आरोग्याच्या बाबतीत नियम असो किंवा दैनंदिन जीवनातील नियम असो,त्यासाठी आजही आपल्या जनतेचा सहभाग फार अपुरा दिसून येतो. जिथे सक्ती केली जाते अथवा दंडात्मक कार्यवाही केली जाते, त्याच ठिकाणी आपण थोडे फार प्रमाणात सहभाग देतो. परंतु आजही आपली जनता निरनिराळ्या शासकीय योजना व उपक्रमाबाबत उदासीन असलेली दिसून येते. स्वच्छतेबाबत अनेक नियम आज शासन राबवित आहेत,मात्र स्वच्छता ठेवण्यास आपल्या जनतेचा सहभाग कमी आहे. गाव तिथे शौचालय,गाव तिथे शेततळे या योजना असून देखील पाणी संवर्धनास किंवा शौचालयाच्या वापरास लोक प्राधान्य देत नाहीत. त्या नियमांना हरताळ फासतात. तीच भूमिका 'घरोघरी वृक्षारोपण' या योजनेबाबत आहे.घरातील सांडपाण्याबाबत देखील अशीच भूमिका आज लोक घेताना दिसतात.त्यामुळे आपला परिसर स्वच्छ,सुंदर,वनराईयुक्त, आरोग्यदायक होण्यास अनेक वर्षांचा कालावधी लागत आहे. त्याकरिता अनेक नियम, उपायोजना शासन राबवताना दिसते, मात्र जनतेचा सहभाग फार कमी आहे. त्यासाठी आपण तरुण युवकांनी एकत्र येऊन यासाठी जनजागृती केली पाहिजे. आपल्यापासून सुरुवात केली तर निश्चितच त्यावर जागरूकता वाढुन लोक सहभाग वाढीस लागेल.

लोकसहभाग हा आजच्या काळातील कोणत्याही उपक्रमासाठी आवश्यक असा घटक झाला आहे. केवळ मोठा निधी, मोठे कार्यक्रम, मोठे उपक्रम शासनाद्वारे राबविले जावे व आपल्यापर्यंत ते पोहोचविले जावे, ही अपेक्षा चुकीची असून त्यासाठी जनजागृती करून सहभागीत्व वाढले पाहिजे, आणि हे कार्य युवक व युवती यांनी हातात घेतले पाहिजे. आपल्या भविष्यकालीन

गरजा व उपाय लक्षात घेऊन त्या दृष्टीने शासनाचे सहकार्य घेऊन तरुणांनी प्रयत्न केला पाहिजे. लोकांमध्ये जागृती केली पाहिजे, तरच लोकांचा सहभाग वाढण्यास मदत होईल शासकीय योजना व उपक्रमांना खरा अर्थ प्राप्त होईल. वेळोवेळी जाहीर होत असलेल्या जनहिताचे उपक्रम यांची माहिती घेऊन त्याची प्रक्रिया समजावून घेऊन ते लोकांना समजावून सांगणे.त्यात सहभागी होण्यासाठी त्यांना प्रवृत्त करणे. हे तरुणांचे काम आहे, सक्रिय राजकारणात येण्यापूर्वी तरुणांनी हे उपक्रम हाती घेणे अपेक्षित आहे.

Ethics in Political Science 2021-22

Add 0n Course Report

INDIAN SOCIAL & RESEARCH FOUNDATION, AKOLA
KALA MAHAVIDYALAYA MALKAPUR, AKOLA
(Accredited By NAAC With "B" Grade)
MIDC Phase 2, Near Railway Gate, V.H.B. Colony Malkapur Tq. Dist. Akola
Affiliated to S.G.B. Amravati University, Amravati
Email: - arts.60@rediffmail.com Web: www.artscollegeakola.in
COLLEGE CODE: - 231 Mob no. 9923636465 / 8380854428
Hon. Shri Dr. D. H. Pundkar, President
Dr. G. S. Pande, Principal

DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE

Add on course

Report

12/04/2022

With the aim of making the students familiar with the subject of Political Science and to understand the value of the Constitution of India, "Ethics in Political Science" quarterly Add on Course was conducted from 5th January 2022 to 10th April 2022. Interested students registered their Participation in this course and attended all the classes online. In this course, the students studied the moral value in political science and successfully completed the course. The principal of the college Dr. G.S Pande gave permission to Start the Add on Course for the benefit of students and also gave proper guidance. This course is headed and Prepared by Dr. D.H. Suryavanshi and duly completed by the students. At the end of the course, the students were also given a Certificates for completing the Course.

KALA MAHAVIDYALAYA, Affiliated to SGBAU Amravati, Coll. Code 231, Malkapur, Akola (MH)

D.H. [signature]

G.S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Syllabus of the Add on Course

Ethics in Political Science 2021-22

अनुक्रमणिका

अभ्यासक्रम 'राज्यशास्त्रातील नीतीमूल्ये '

अ. क्र.	पाठाचे नाव	पृष्ठ क्रं.
	प्रस्तावना	
	युनिट -१	
१)	पाठ- १ निरीक्षण व अवलोकन	
२)	पाठ -२ व्यक्ति विकास	
	युनिट -२	
३)	पाठ-३ व्यक्तिमत्व विकास व ध्येय निर्धारण	
४)	पाठ-४ श्रम साधना, कर्मण्यवाद आणि कष्ट करण्याची प्रवृत्ती	
	युनिट -३	
५)	पाठ- ५ अधिकारापेक्षा कर्तव्यावर भर	
६	पाठ-६ स्वच्छता आणि नीटनेटकेपणा	
	युनिट -४	
७)	पाठ-७ वैज्ञानिक दृष्टीकोन	
८)	पाठ-८ भारतीय संस्कृतीचा स्वीकार व राष्ट्रभक्ती	
	युनिट -५	
९)	पाठ-९ शासकीय धोरण , उपक्रम यांची आवड व सहभागीत्व	
१०)	पाठ-१० निसर्गमित्र बना !	

KALA MAHAVIDYALAYA, Affiliated to SGBAU Amravati, Coll. Code 231, Malkapur, Akola (MH)

G. S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Attendance of the Add on Course

Ethics in Political Science 2021-22

ATTENDANCE 2023-24

संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती. संलग्नीत व

इंडीयन सोशल अँड रिसर्च फाऊंडेशन अकोला, द्वारा संचालित,

कला महाविद्यालय मलकापूर, अकोला.

(NACC 'B' श्रेणी)

राज्यशास्त्र विभागद्वारा आयोजीत त्रिमासिक अभ्यासक्रम

'राज्यशास्त्रातील नीतीमूल्ये'

सत्र 2023- 24 हजेरी बुक

Sr. No.	Student name	Class and year	Total Period	Present
1	Tushar Kandharkar	B.A.-1st year	25	18
2	Kajal Hathole	B.A.-1st year	25	17
3	Vaishali Tihile	B.A.-1st year	25	19
4	Shubham Dange	B.A.-1st year	25	24
5	Rohan Ingale	B.A.-1st year	25	22
6	Pratik Nalekar	B.A.-1st year	25	23
7	Pradnya Tayde	B.A.-1st year	25	21
8	Preeti Ingale	B.A.-1st year	25	20
9	Manisha Vaghela	B.A.-1st year	25	22
10	Darshana Shirsat	B.A.-1st year	25	21
11	Gajanan Sonone	B.A.-1st year	25	22
12	Samiksha tayde	B.A.-1st year	25	25
13	Vidya Kude	B.A.-1st year	25	20
14	Rushali Kharate	B.A.-1st year	25	21

G.S. Pandey

प्राचार्य,
कला महाविद्यालय, मलकापुर
ता.जि. अकोला

15	Anuradha Korde	B.A.-1st year	25	22
16	Pratiksha Gavali	B.A.-3 st year	25	24
17	Shubhangi Tak	B.A.-3 st year	25	22
18	Monika Pawar	B.A.-3 st year	25	25
19	Ganesh Ghatale	B.A.-2 st year	25	23
20	Madhuri Kakad	B.A.-2 st year	25	24
21	Sachin Tali	B.A.-2st year	25	24
22	Chandrashekhar Jamnik	B.A.-2 st year	25	22
23	Swati Jagtap	B.A.-2 st year	25	23
24	Pooja Jagatap	B.A.-2 st year	25	25
25	Shweta Chaudhari	B.A.-2 st year	25	23

समन्वयक

प्रा. डॉ. दिलीप ह. सूर्यवंशी

कला महाविद्यालय मलकापूर, अकोला

G.S. Pande

प्राचार्य,
कला महाविद्यालय, मलकापुर
ता.जि. अकोला

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

ATTENDANCE 2021-22

INDIAN SOCIAL AND RESEARCH FOUNDATION, AKOLA'S

KALA MAHAVIDYALAYA MALKAPUR, AKOLA

(Accredited by NAAC with "B" Grade)

MIDC Phase 2, Near Railway Gate, Near V.H.B. Colony, Malkapur, Tq.Dist. Akola

Affiliated to S.G.B. Amravati University, Amravati

Email : arts.60@rediffmail.com
COLLEGE CODE : 231

Web : artscollegeakola.in
Mobile : 99236 36564 / 83808 54428

Hon. Dr. D. H. PUNDKAR
President

Dr. G. S. Pande
Principal

Letter No. :- A.C.M./ 9 /

Date : 06 / 12 / 2024

This is to certify that, The Add on Course "Ethics in Political Science" was conducted in online mode in the academic year 2021-22 due to covid-19 period.so Attendence of the Students was not Recorded in the attendance Register. Screenshots of those online classes should be considered as a attendance of the students.

D. H.

HOD.

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

G.S. Pande

Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Screenshots of the Online Classes

(Ethics in Political Science)

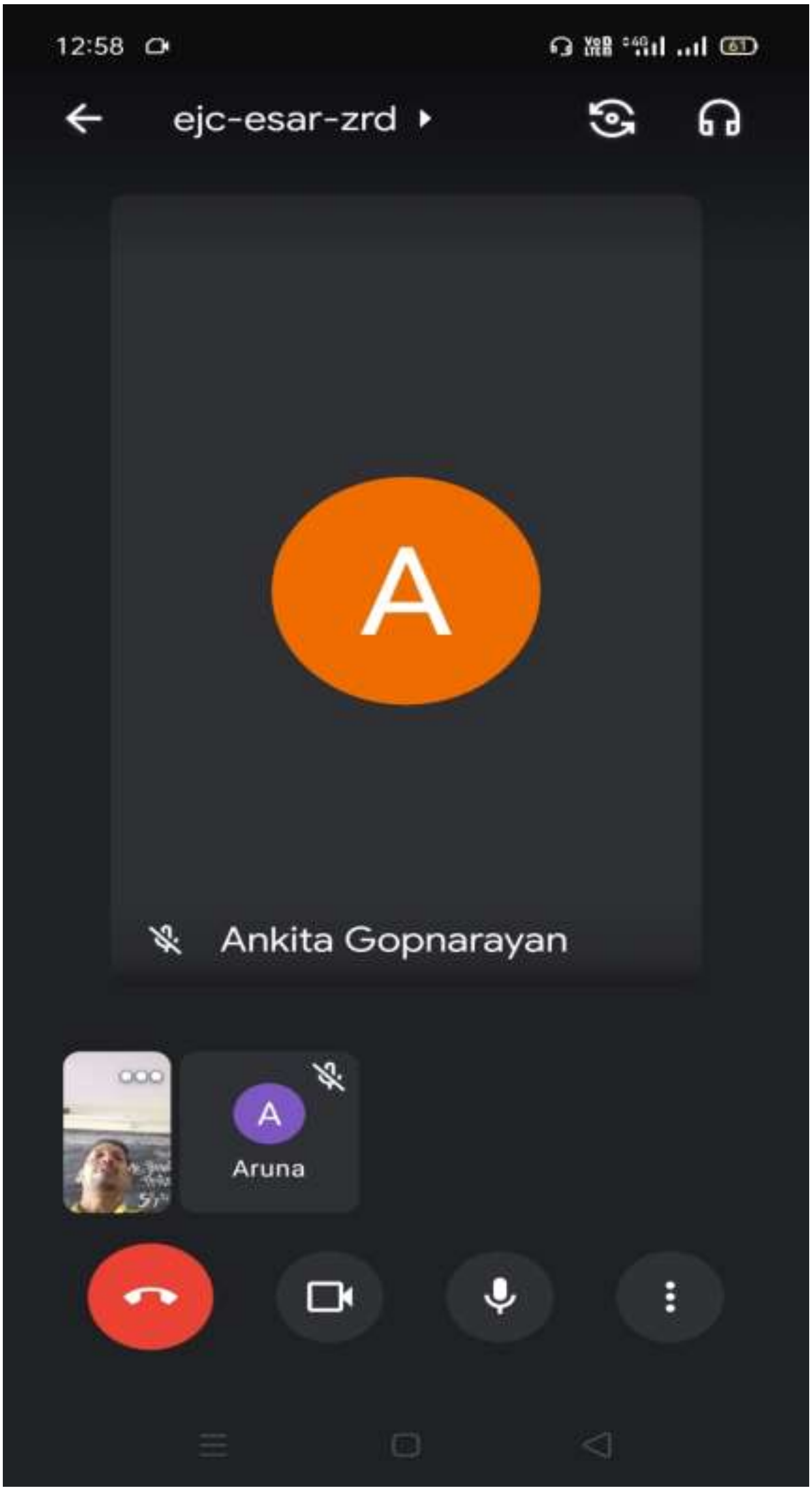

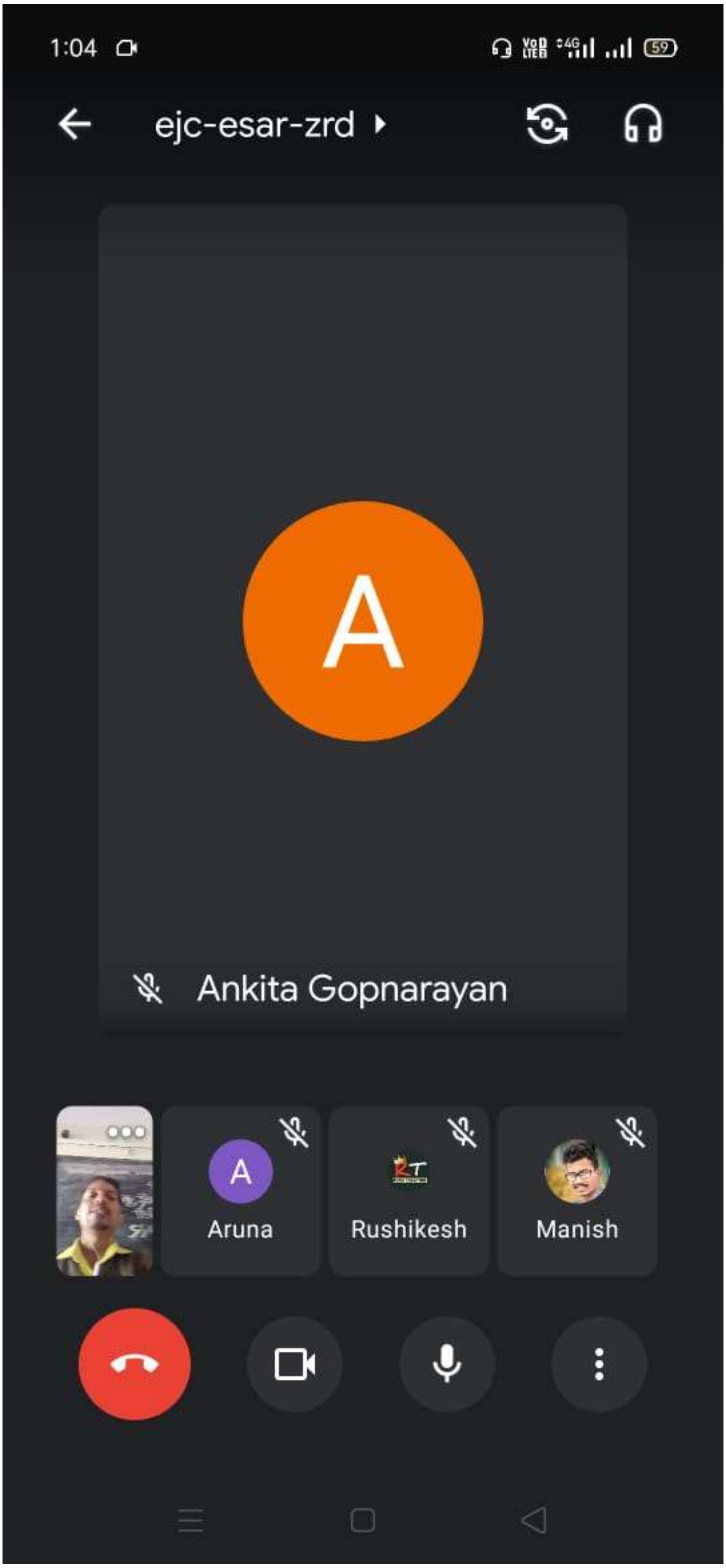
1:04
ejc-esar-zrd
Ankita Gopnarayan
Aruna
Rushikesh
Manish

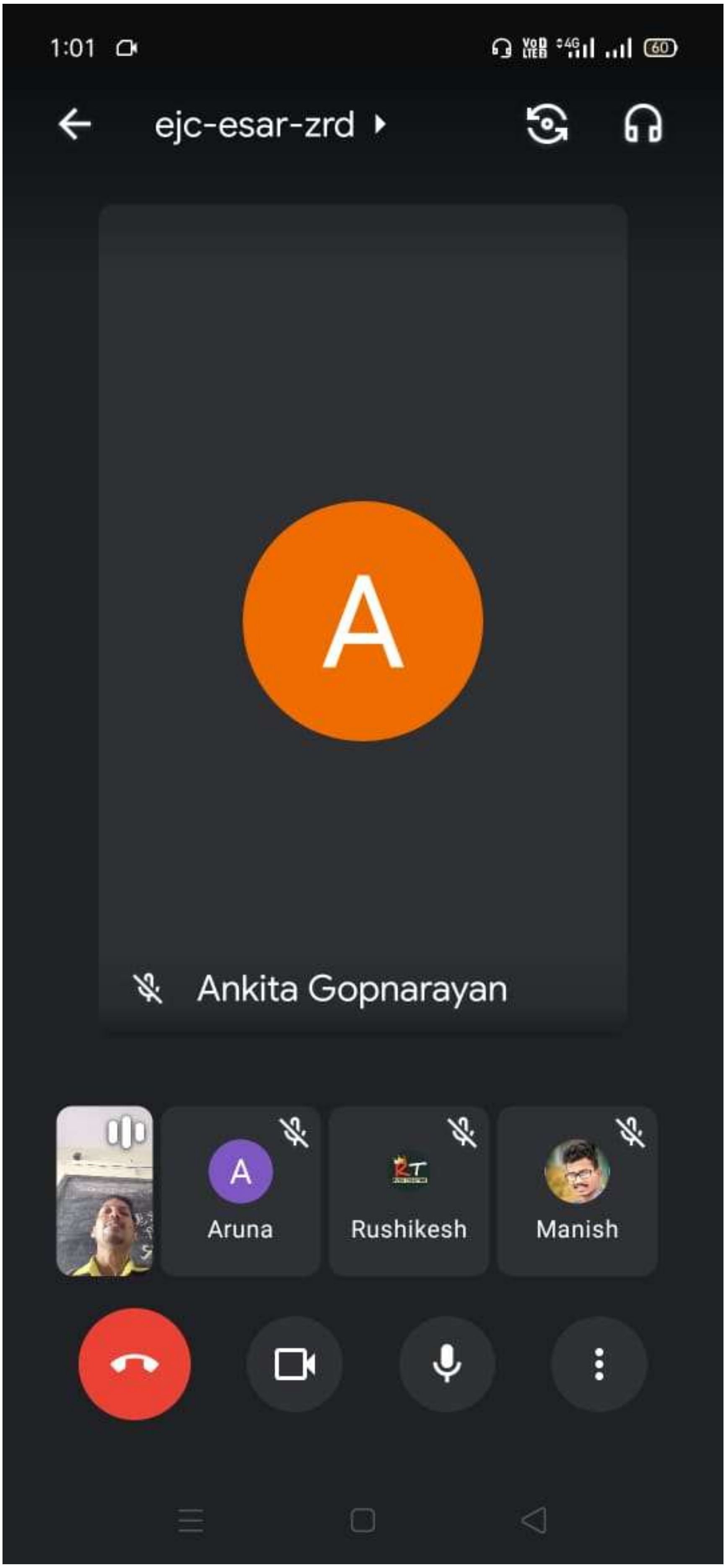
1:01
ejc-esar-zrd
A
Ankita Gopnarayan
A
Aruna
Rushikesh
Manish

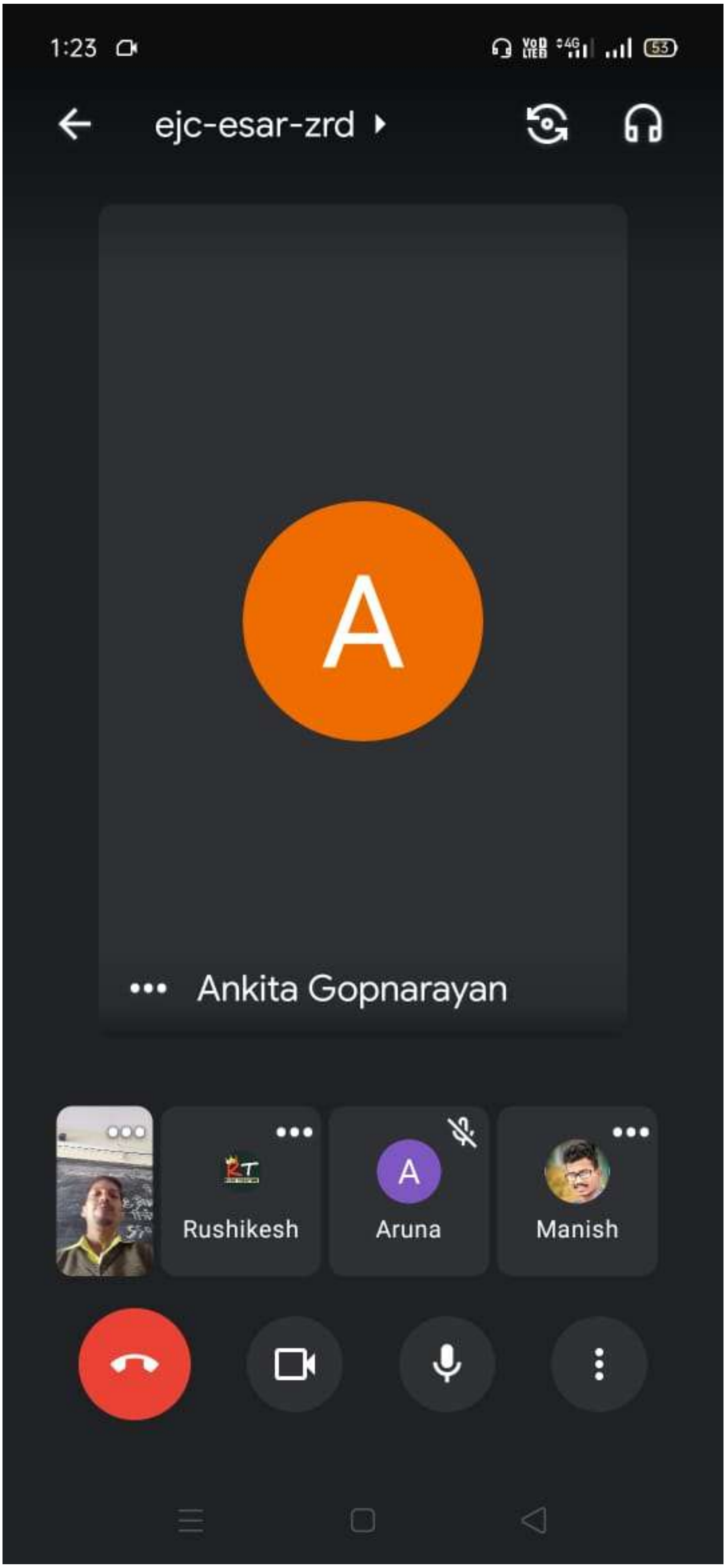
1:23
ejc-esar-zrd
A
Ankita Gopnarayan
Rushikesh
A
Aruna
Manish

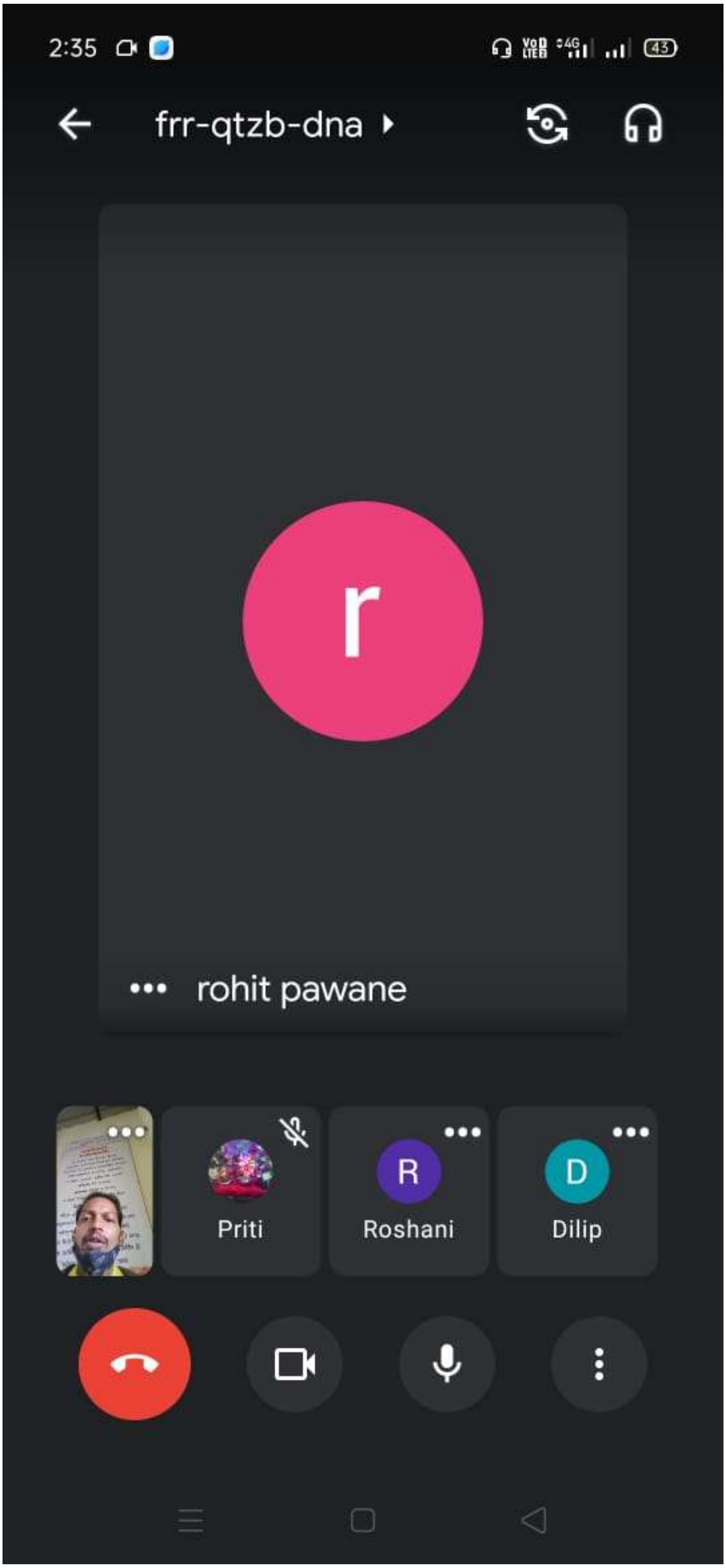

2:35
frr-qtzb-dna
r
rohit pawane
Priti
R
Roshani
D
Dilip

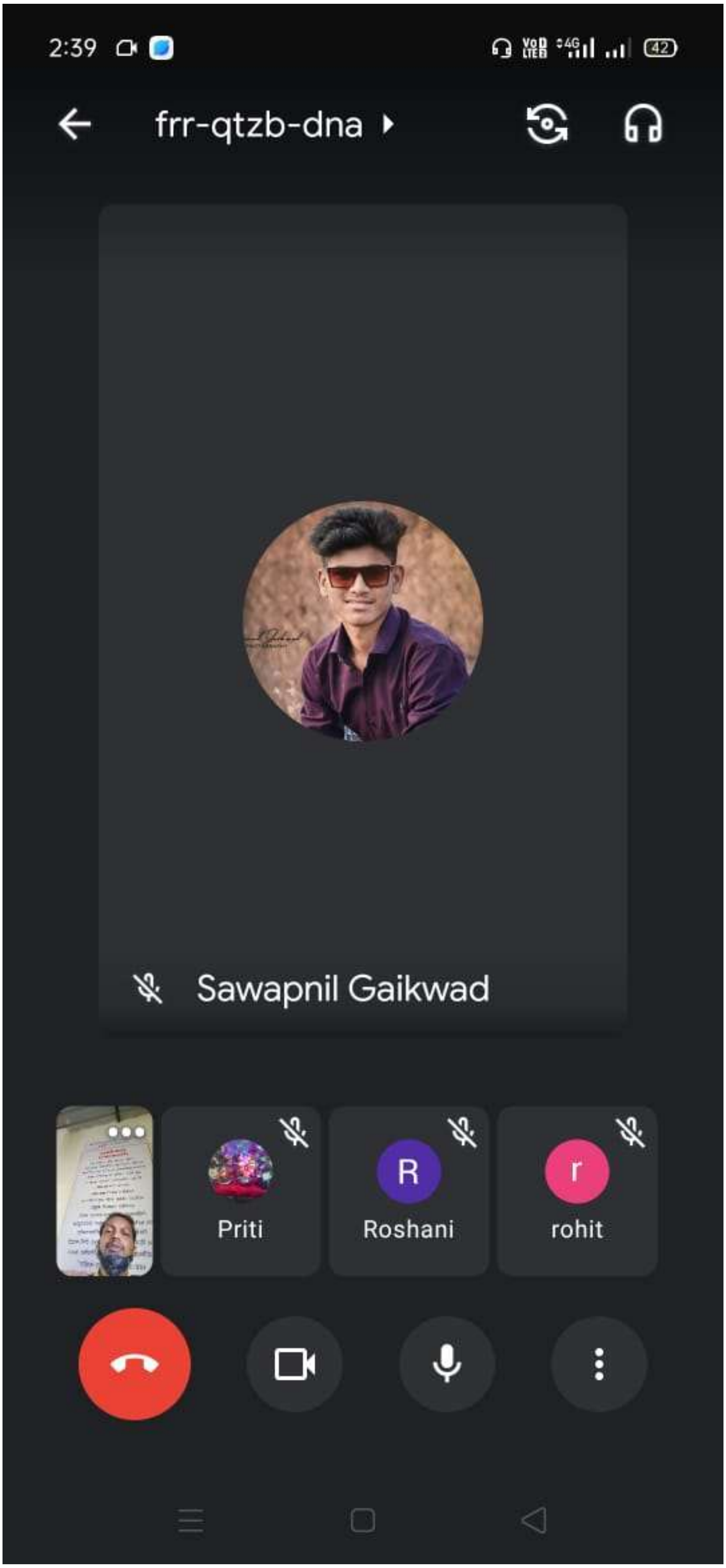
2:39
frr-qtzb-dna
Sawapnil Gaikwad
R
Priti
Roshani
r
rohit

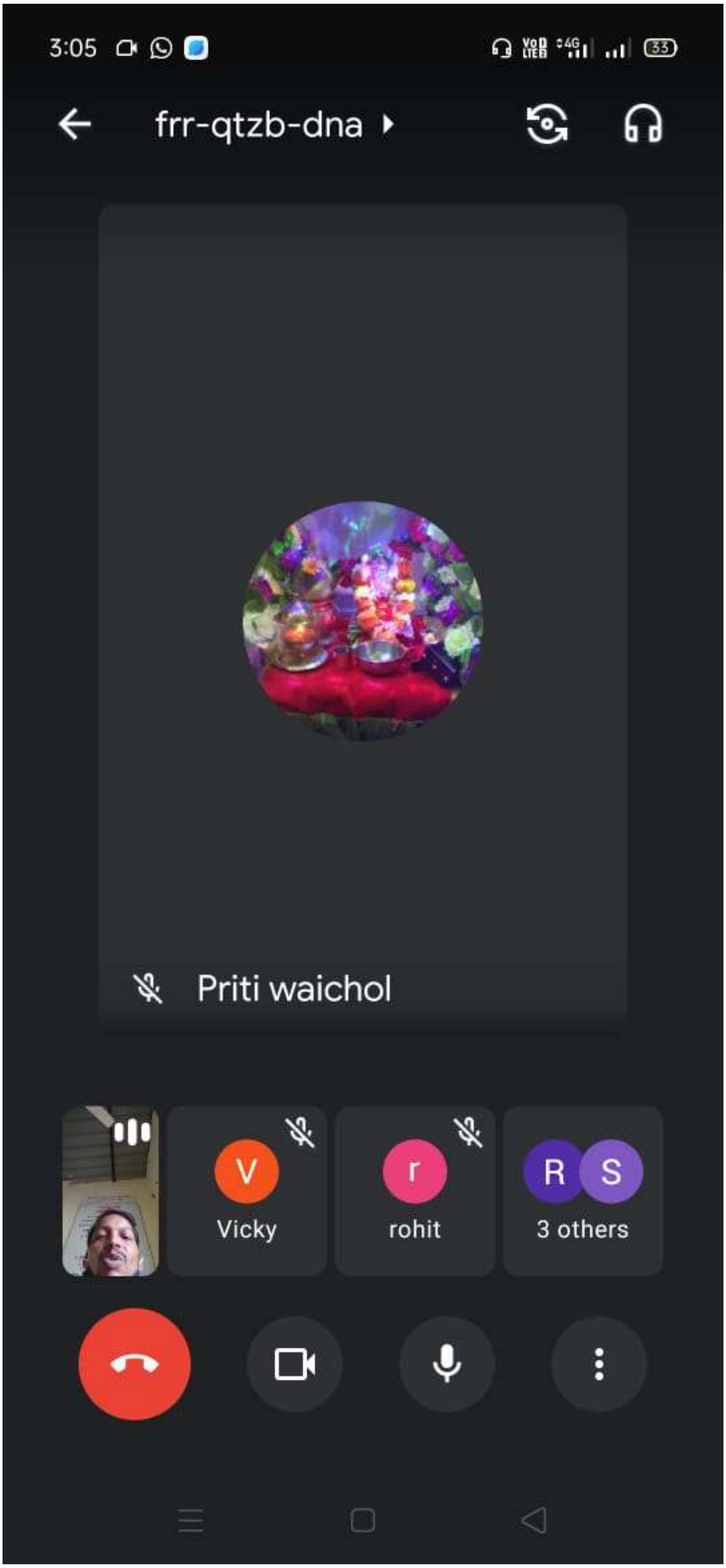
3:05
frr-qtzb-dna
Priti waichol
V
Vicky
r
rohit
R
S
3 others

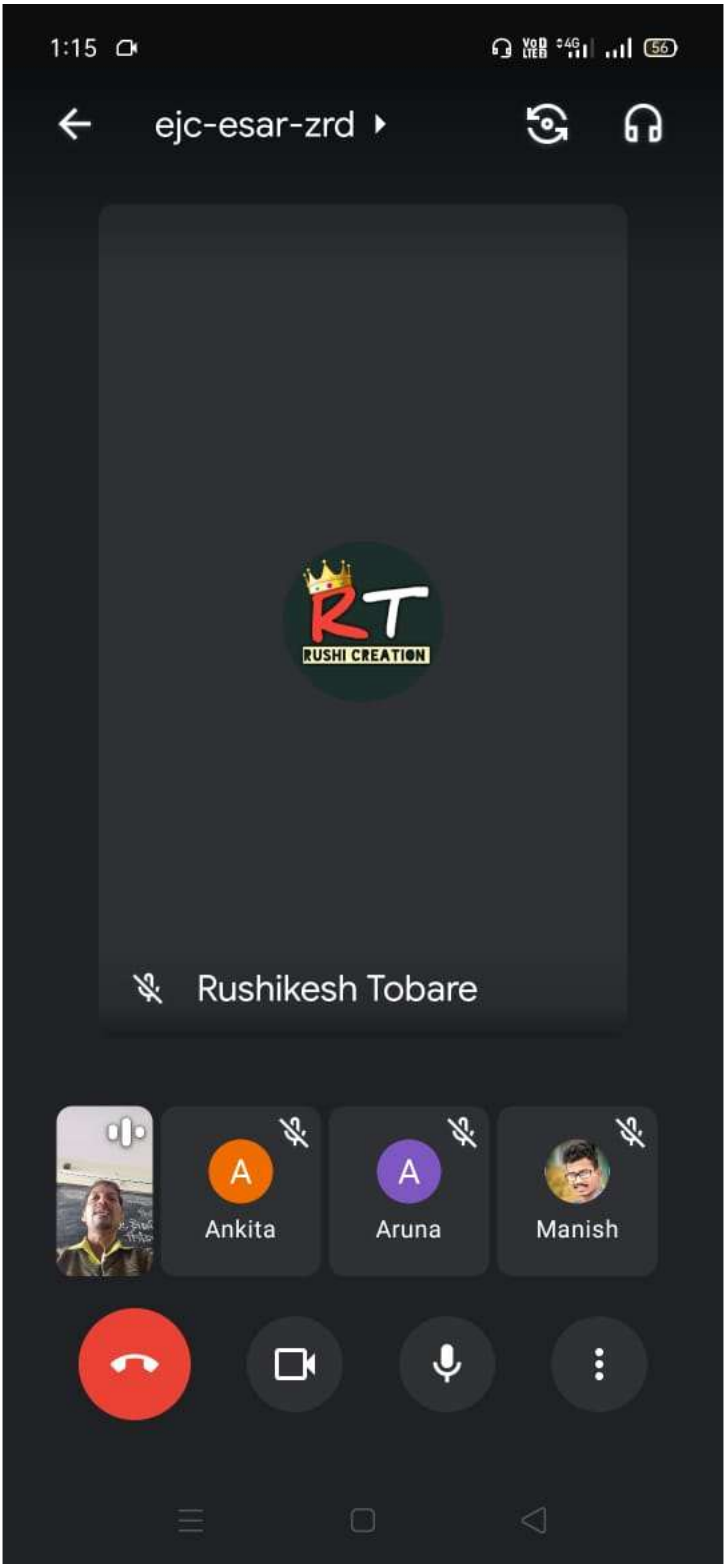

1:15
ejc-esar-zrd
RT
RUSHI CREATION
Rushikesh Tobare
A
Ankita
A
Aruna
Manish

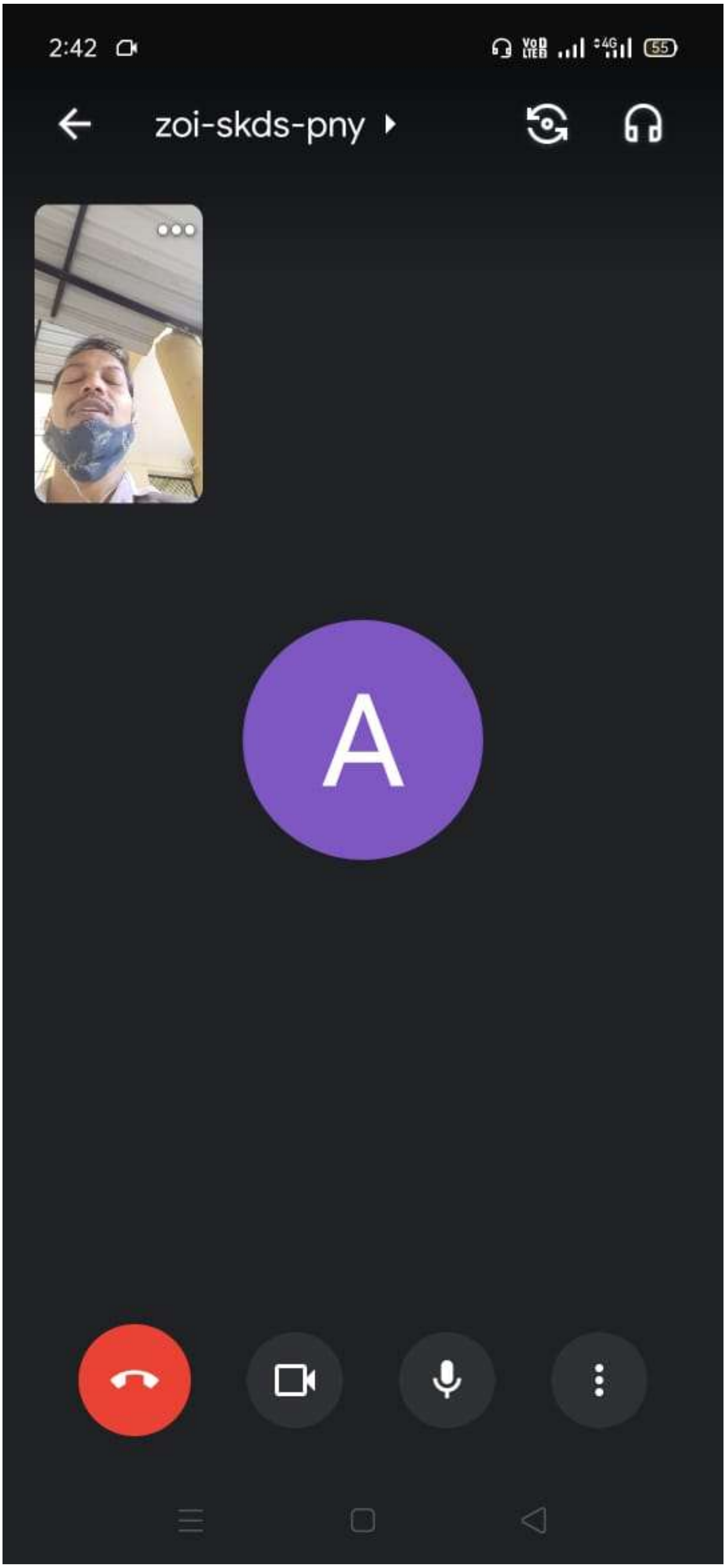
2:42
zoi-skds-pny
A

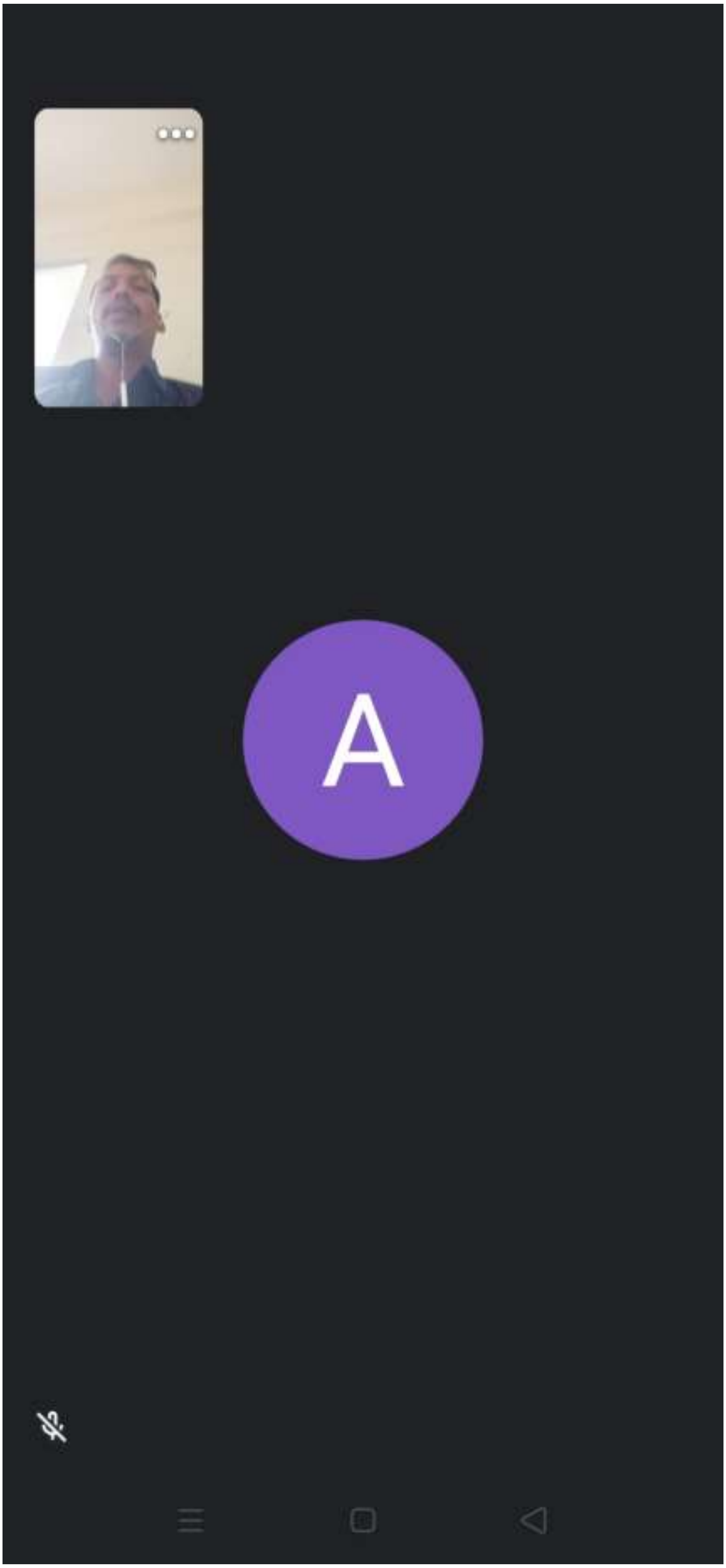
A

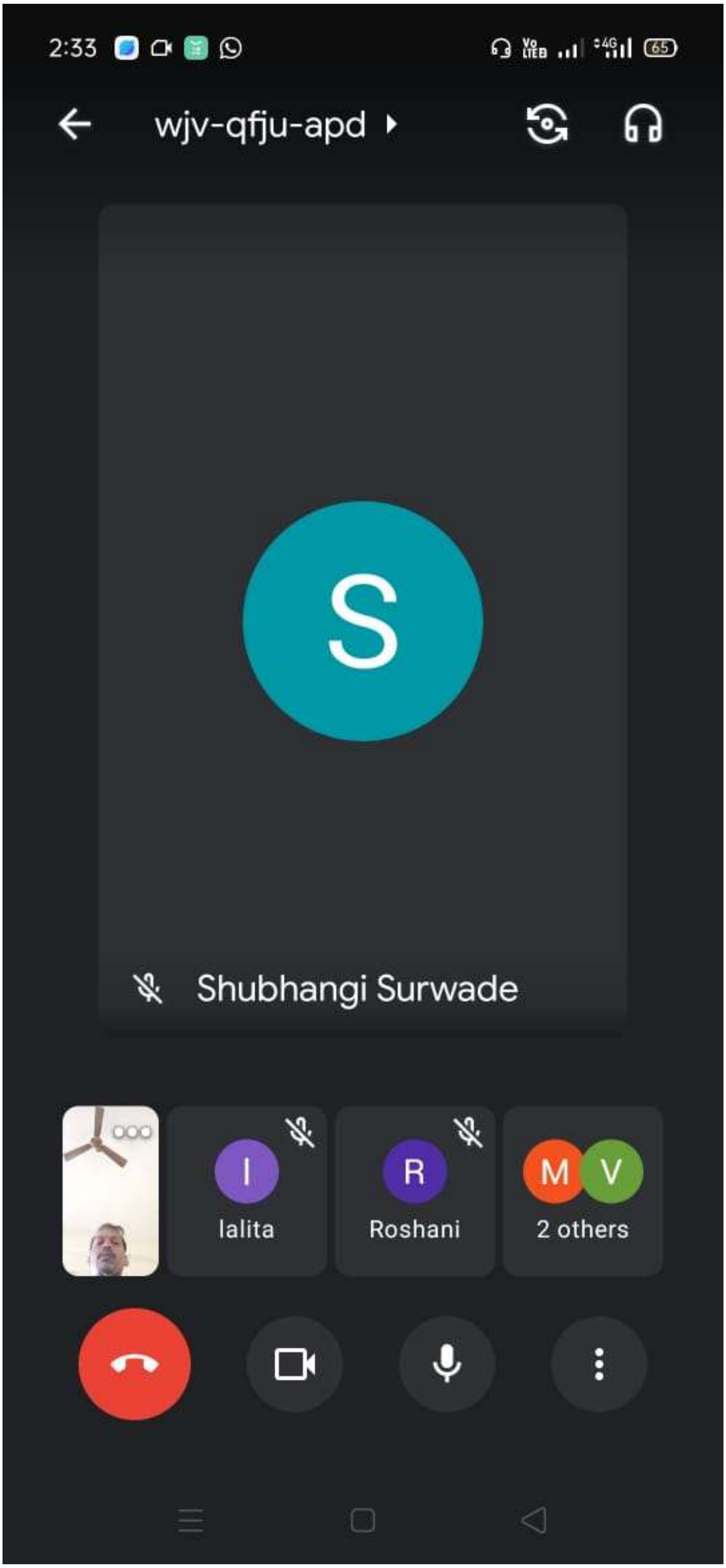
2:33
wjv-qfju-apd
S
Shubhangi Surwade
I
lalita
R
Roshani
M
V
2 others

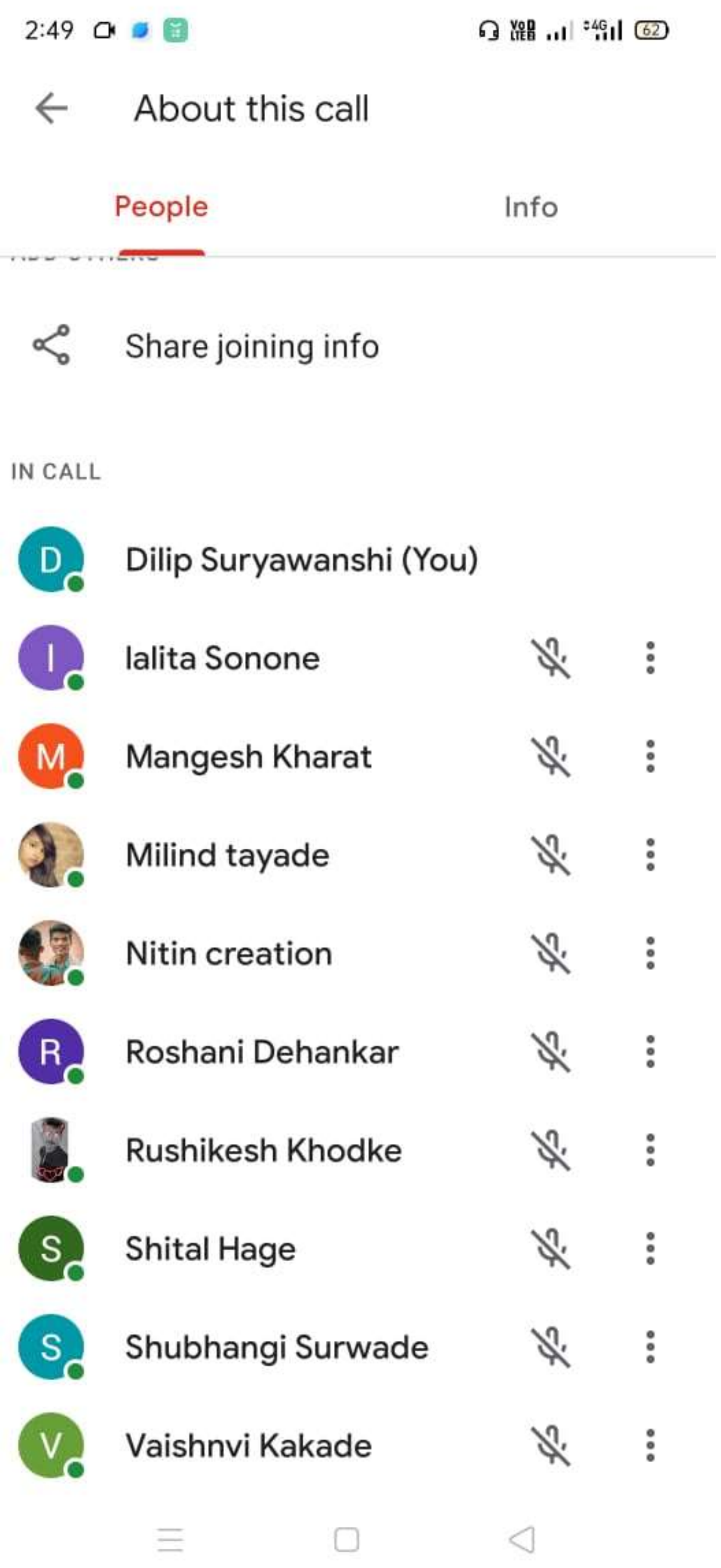
2:49
About this call
People
Info
Share joining info
IN CALL
Dilip Suryawanshi (You)
lalita Sonone
Mangesh Kharat
Milind tayade
Nitin creation
Roshani Dehankar
Rushikesh Khodke
Shital Hage
Shubhangi Surwade
Vaishnvi Kakade

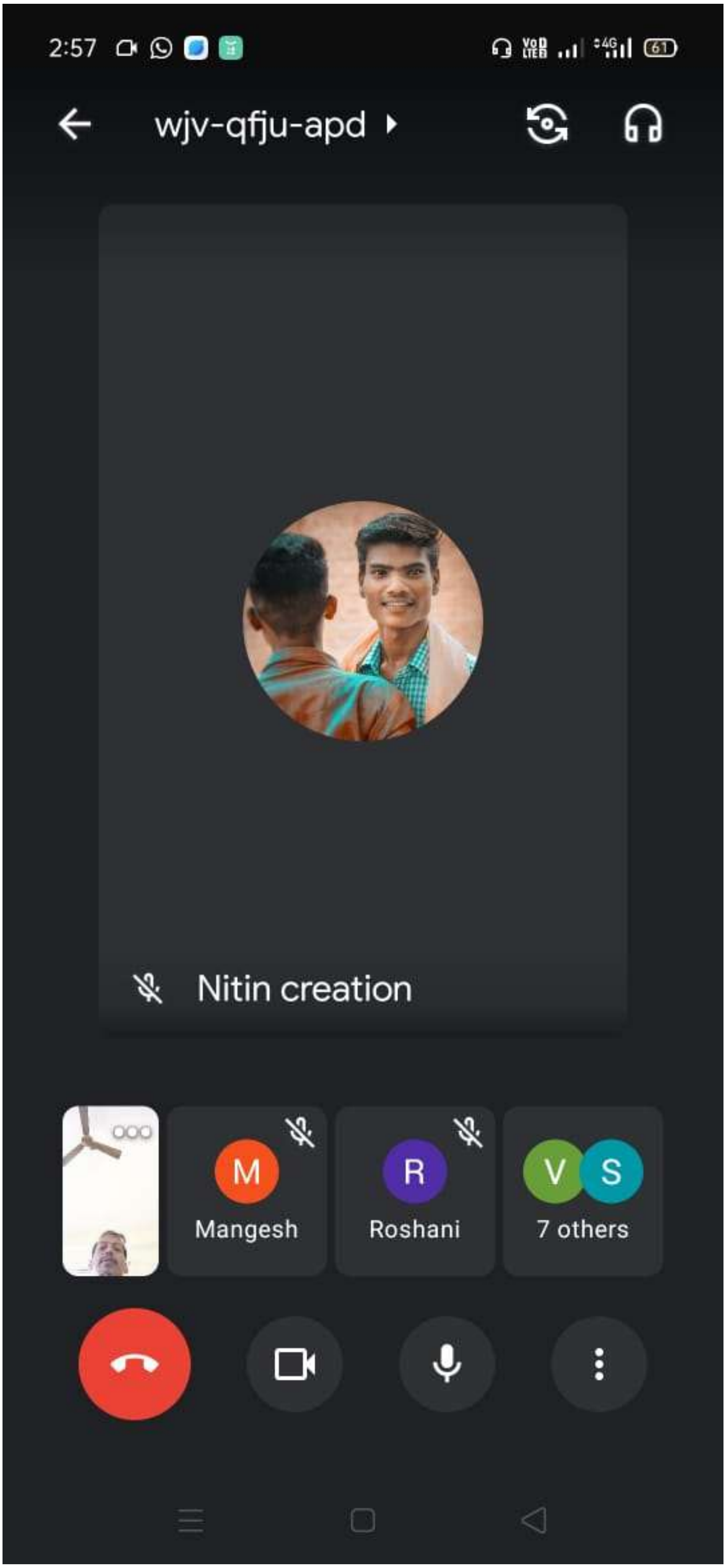
2:57
wjv-qfju-apd
Nitin creation
Mangesh
Roshani
7 others

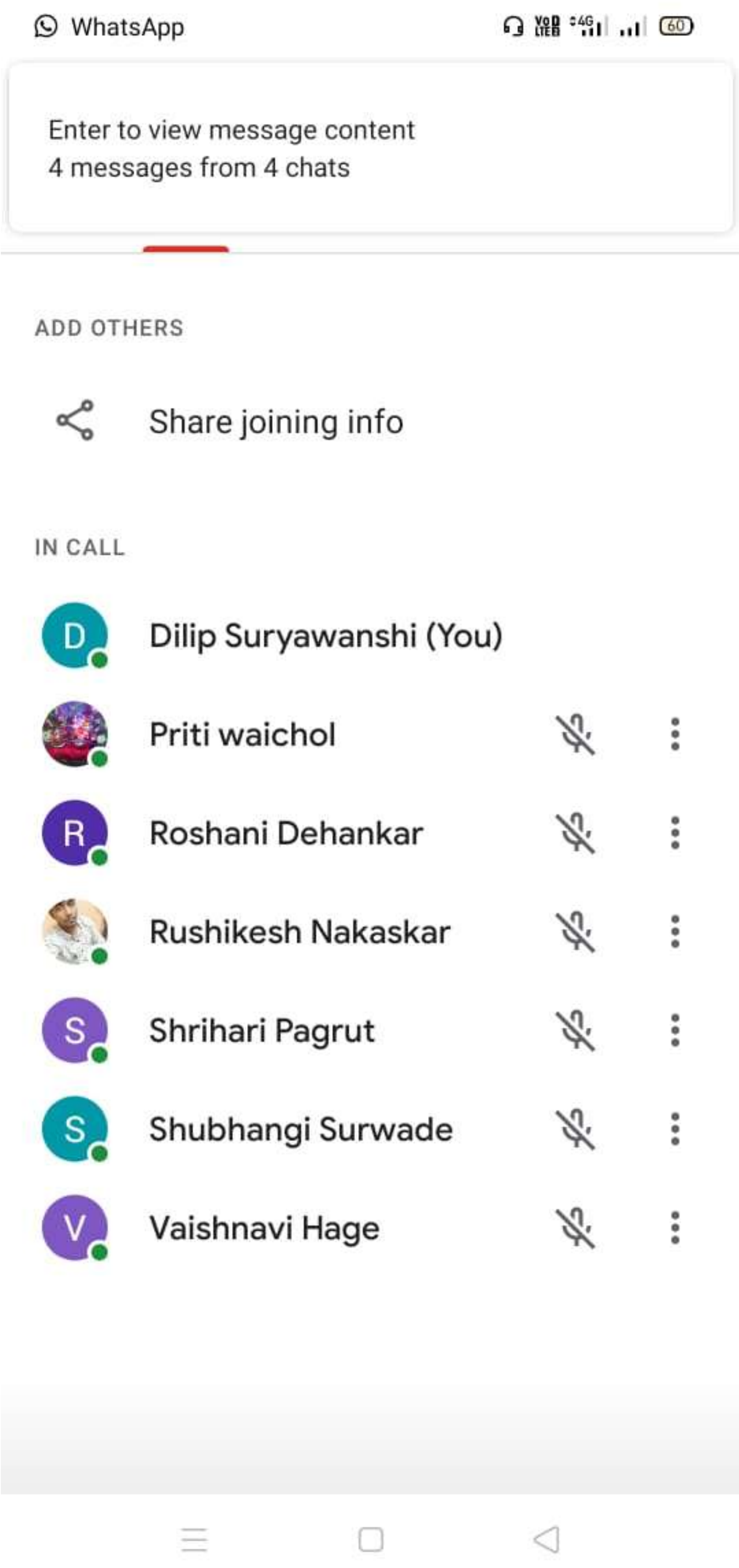
WhatsApp
Enter to view message content
4 messages from 4 chats
ADD OTHERS
Share joining info
IN CALL
Dilip Suryawanshi (You)
Priti waichol
Roshani Dehankar
Rushikesh Nakaskar
Shrihari Pagrut
Shubhangi Surwade
Vaishnavi Hage

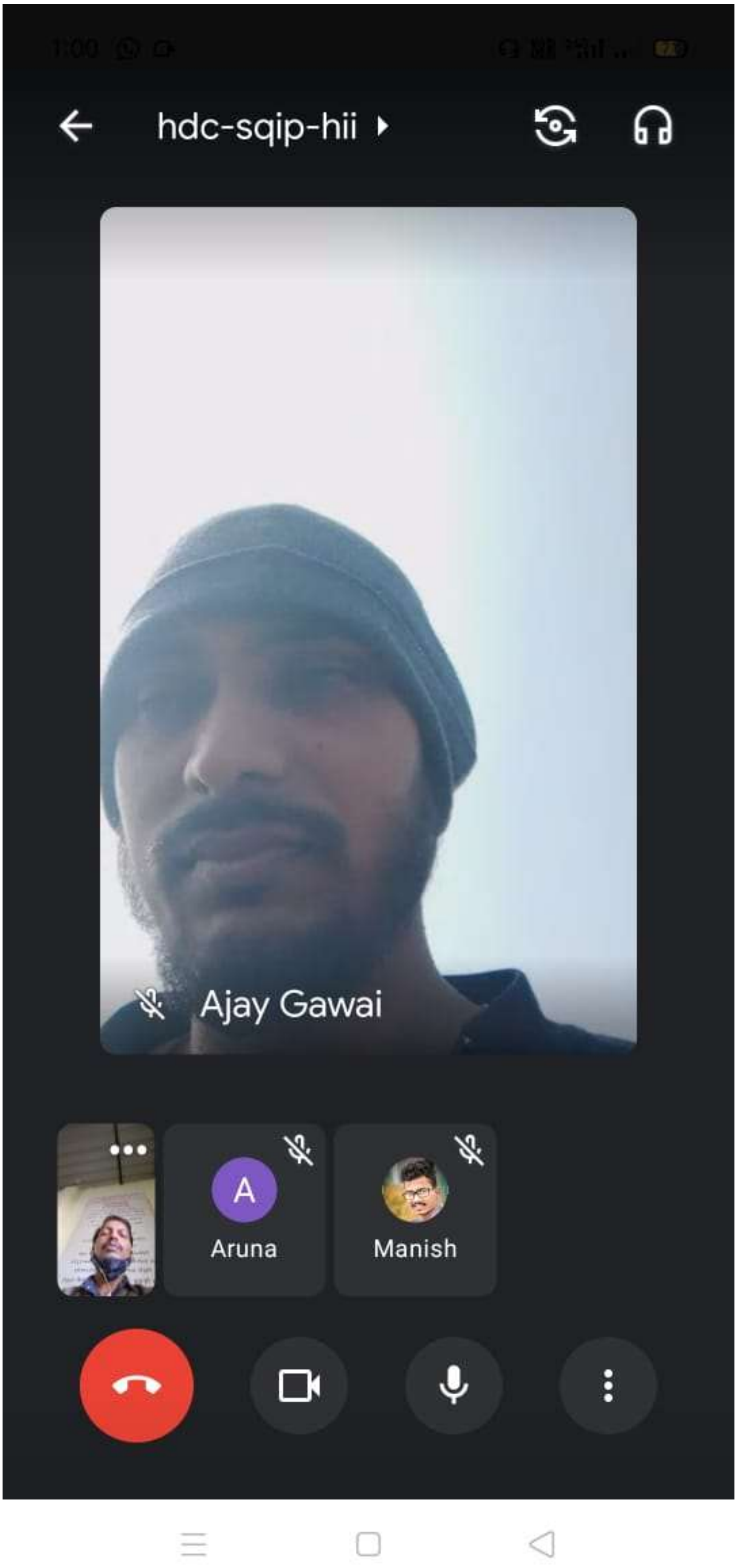
hdc-sqip-hii
Ajay Gawai
A
Aruna
Manish

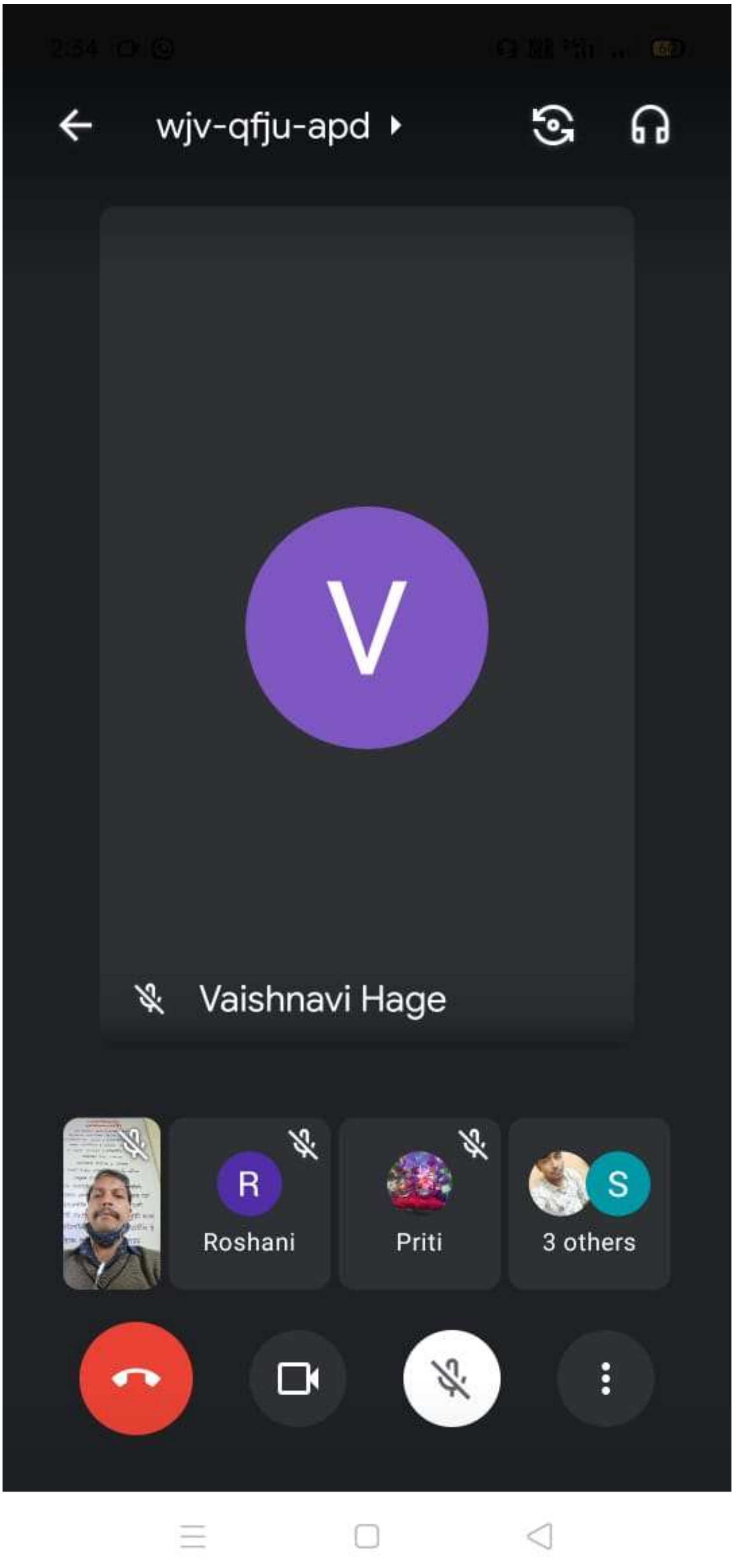
wjv-qfju-apd
Vaishnavi Hage
Roshani
Priti
3 others

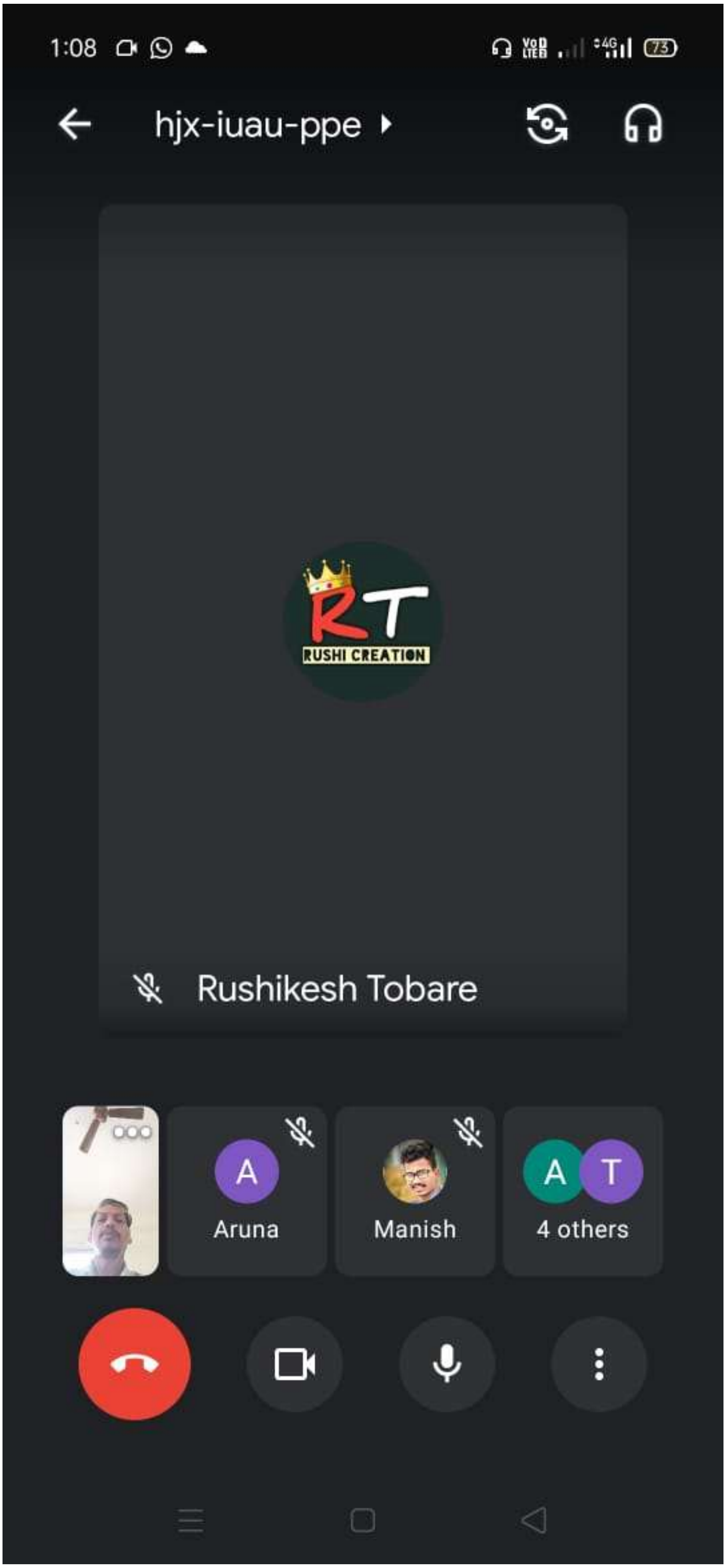
1:08
hjx-iuau-ppe
RT
RUSHI CREATION
Rushikesh Tobare
A
Aruna
Manish
A T
4 others

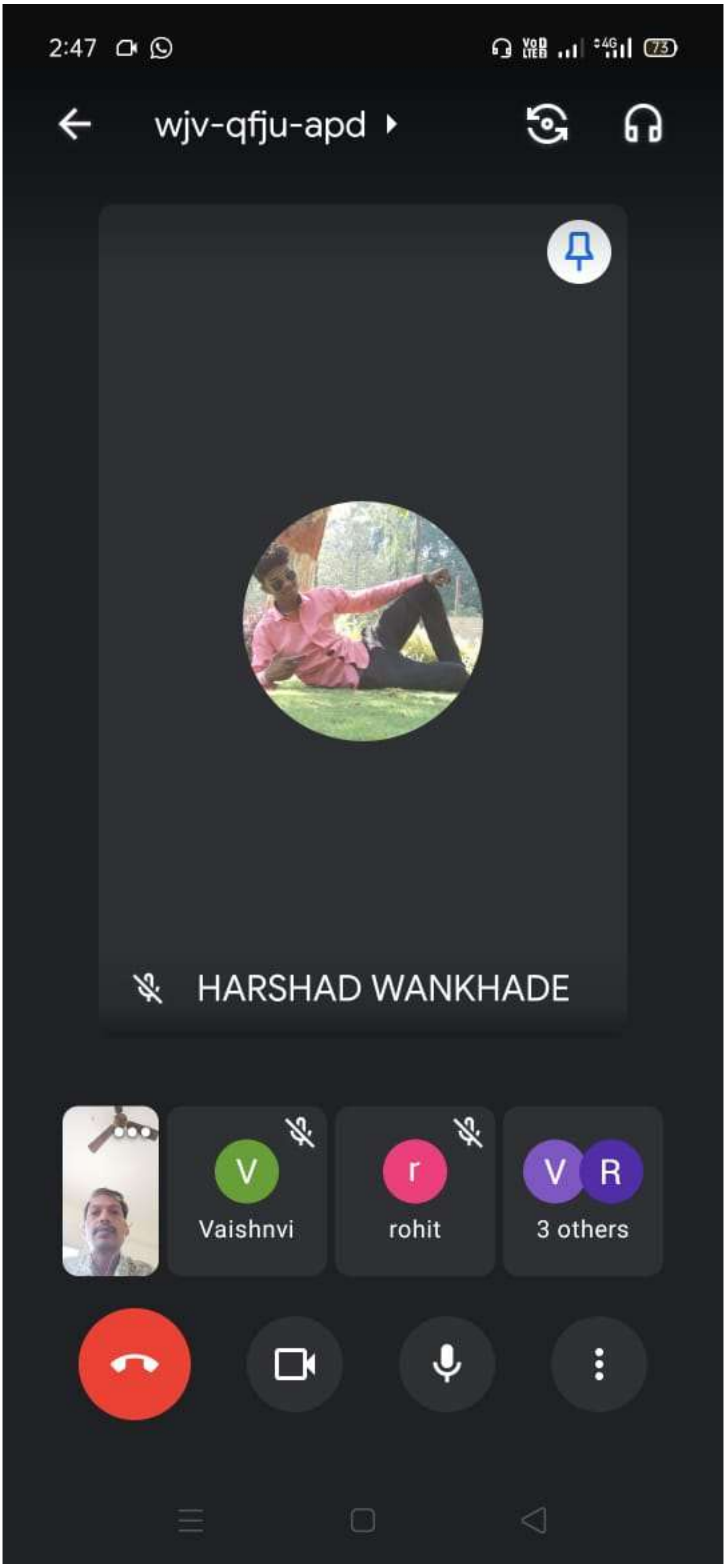
2:47
wjv-qfju-apd
HARSHAD WANKHADE
V
Vaishnvi
r
rohit
V R
3 others

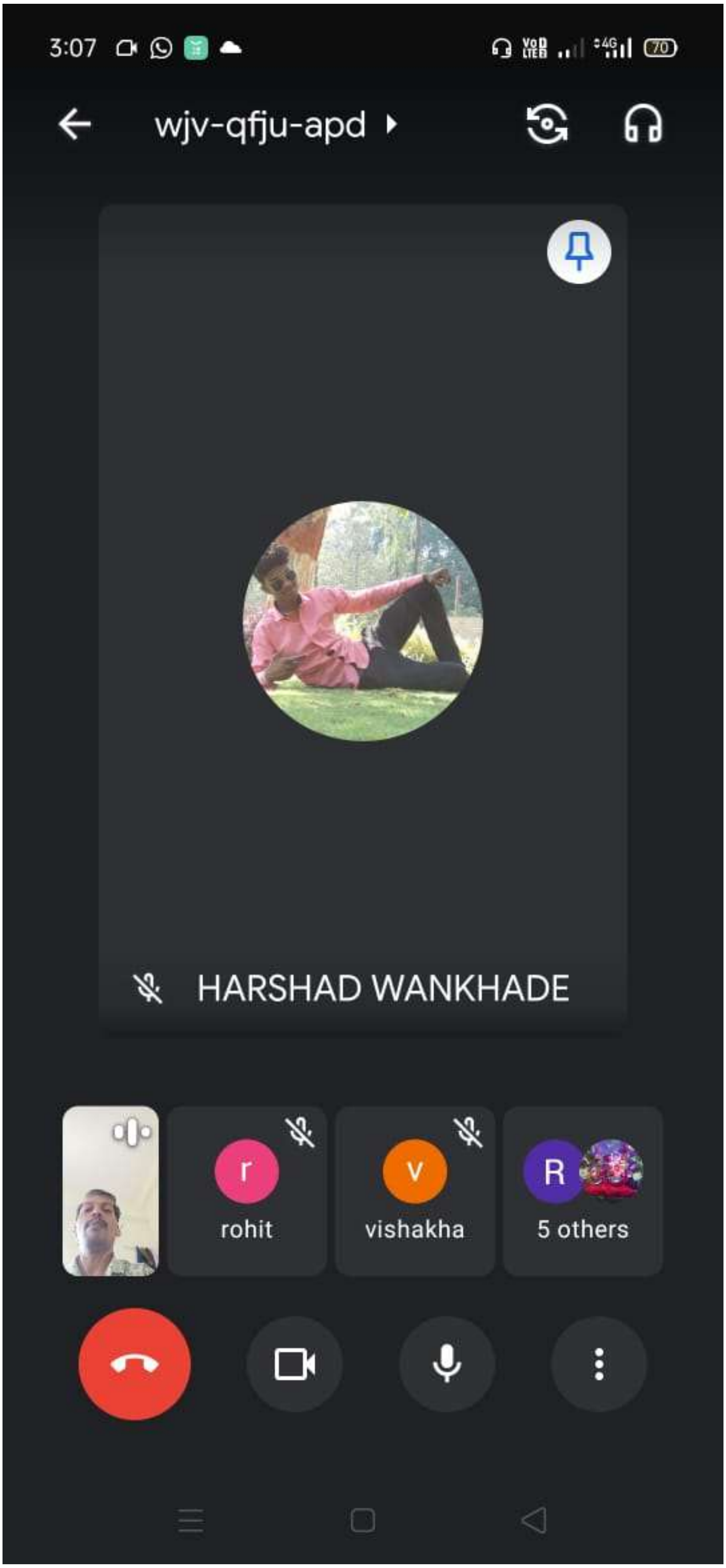
3:07
wjv-qfju-apd
HARSHAD WANKHADE
r
rohit
V
vishakha
R
5 others

ADD ON COURSE No.2

Freedom Struggle in Akola District

Academic Session 2023-24

Approval letter to start the course

INDIAN SOCIAL & RESEARCH FOUNDATION, AKOLA

KALA MAHAVIDYALAYA MALKAPUR, AKOLA

(Accredited By NAAC With "B" Grade)

MIDC Phase 2, Near Railway Gate, V.H.B. Colony Malkapur Tq. Dist. Akola

Affiliated to S.G.B. Amravati University, Amravati

Email: - arts.60@rediffmail.com Web: www.artscollegeakola.in

COLLEGE CODE: - 231 Mob no. 9923636465 / 8380854428

Hon. Shri Dr. D. H. Pundkar, President Dr. G. S. Pande, Principal

TO,

Head, Department of History

Subject: Approval to Start the Add on Course

As per your Application, you are informed that, you have Sought Permission to start Add on Course in your Department Titled "Freedom Struggle in Akola District "For the Academic Session 2023-24. Taking into Consideration Benefit of this course to Students, you are allowed to start this Add on course.

KALA MAHAVIDYALAYA, Affiliated to SGBAU Amravati, Coll. Code 231, Malkapur, Akola (MH)

G.S. Pande

Principal,

Kala Mahavidyalaya,

Malkapur, Akola [illegible]

Circular/ notice of the course

Freedom Struggle in Akola District 2023-24

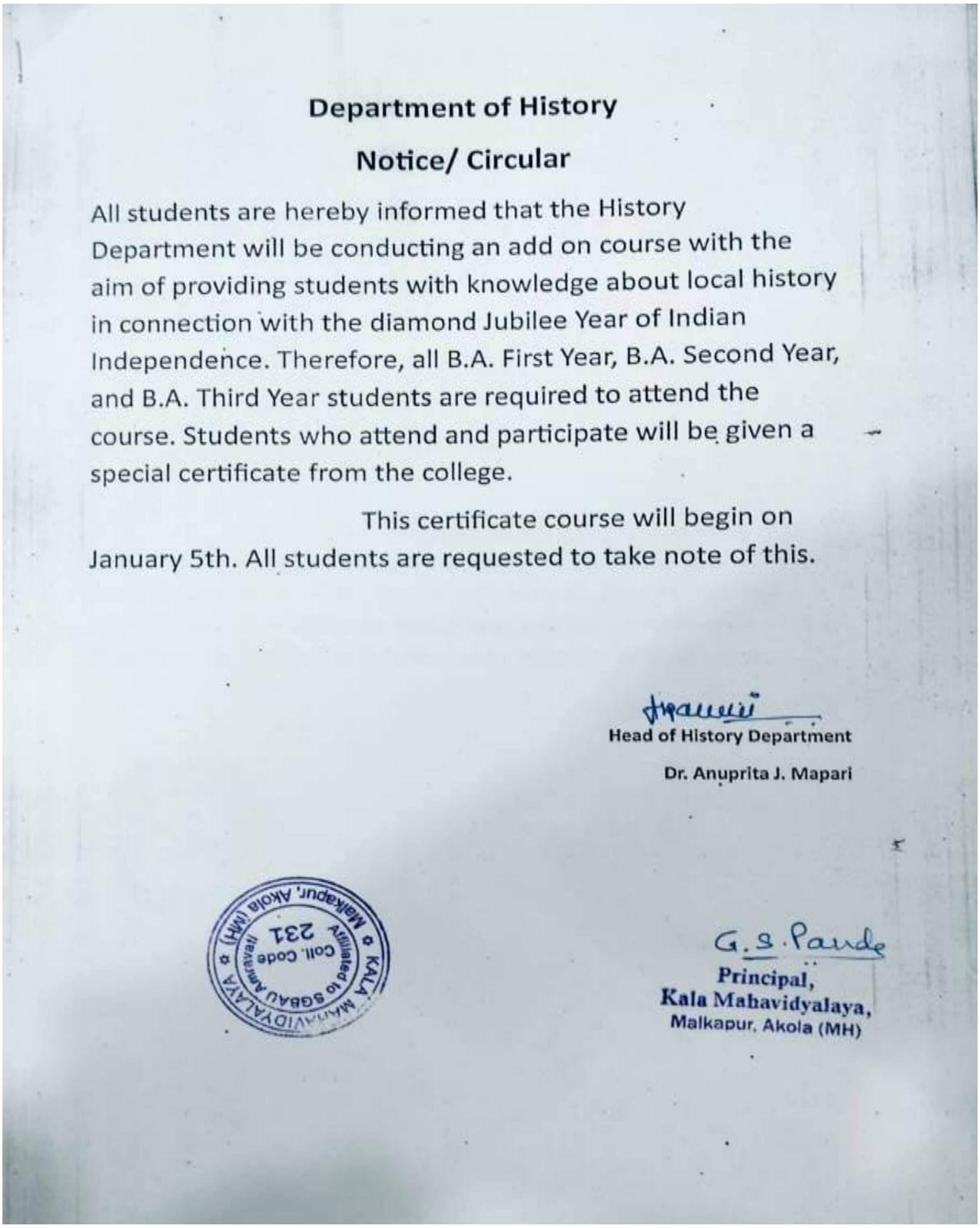

Department of History

Notice/ Circular

All students are hereby informed that the History Department will be conducting an add on course with the aim of providing students with knowledge about local history in connection with the diamond Jubilee Year of Indian Independence. Therefore, all B.A. First Year, B.A. Second Year, and B.A. Third Year students are required to attend the course. Students who attend and participate will be given a special certificate from the college.

This certificate course will begin on January 5th. All students are requested to take note of this.

Head of History Department

Dr. Anuprita J. Mapari

G. S. Pande

Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Brochure of the course

Freedom Struggle in Akola District 2023-24

संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती. संलग्नित व
इंडीयन सोशल अँड रिसर्च फाऊंडेशन अकोला, द्वारा संचालित,
कला महाविद्यालय मलकापूर, अकोला.
(NAAC 'B' श्रेणी)

इतिहास विभागाद्वारा आयोजित त्रिमासिक अभ्यासक्रम

'स्वातंत्र्य लढा व अकोला जिल्हा'

संयोजक

डॉ. अनुप्रिता जे मापारी
इतिहास विभागप्रमुख
कला महाविद्यालय मलकापूर,अकोला.

मार्गदर्शक

डॉ. गिताली श. पांडे
प्र. प्राचार्या, कला महाविद्यालय मलकापूर, अकोला

SANT GADAGE BABA AMARAVATI UNIVERSITY

INDIAN SOCIAL&RESEARCH FOUNDATION AKOLA

ARTS COLLEGE,MALKAPUR, AKOLA

ADD ON COURSE (CERTIFICATE COURSE)

FOR THE STUDENTS OF B.A.PART I,II&III

ORGANIZED BY HISTORY DEPARTMENT

TITLE OF COURSE

FREEDOM STRUGGLE & AKOLA DISTRICT

DURATION OF THE COURSE: 3 MONTHS

TOTAL MARKS :- 40

EXPECTED PERIODS 30 HRS

FOR TEACHING 28 PERIODS.

EXAM.EVALUTION 2 PERIODS

ORGANIZER (HOD HISTORY DEPT) PRINCIPLE

DR. ANUPRITA MAPARI DR. GITALI PANDE

G.S. Pande

Principal,

Kala Mahavidyalaya,

Malkapur, Akola (MH)

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

CONTENT OF COURSE

Unit 1-

i) Background of Akola district
ii) Political transition
iii) British administration in Akola

Unit 2 –

i) Establishment of Indian National in Akola
ii) Akola district in the period of Lokmanya Balgangadhar Tilak
iii) Gandhi era and Akola District

Unit 3-

i) Civil Disobedience Movement and Akola District's Participation
ii) Progressive work of Congress in Akola District

Unit 4-

i) Preparation for Individual satyagraha
ii) Participation of Akola District in quit India Movement 1942

Unit 5- i)Rise the Sun of Freedom

ii) Contribution of Akola District in the revolutionary Movement

G.S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati (MH) Coll. Code 231

कला महाविद्यालय मलकापूर, अकोला.

'स्वातंत्र्य लढा व अकोला जिल्हा'

(ऐतिहासिक सर्वेक्षणावर आधारित त्रिमासिक अभ्यासक्रम)

या विशेष वर्गात विद्यार्थी आणि युवक-युवती तसेच इतर जनसामान्य यांना प्रवेश देण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. सर्वसामान्य युवक --युवती व विद्यार्थी यांना नियमित अभ्यासक्रमाव्यतिरिक्त विषयाशी संबंधित रोमांचकारी ऐतिहासिक प्रसंगाची व स्वातंत्र्य लढ्यातील आपल्या पूर्वजांच्या सहभागाची माहिती देण्यात आलेली आहे. भारतीय स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवी वर्षानिमित्त आयोजित उपक्रमामुळे प्रेरणा घेऊन इतिहास विभागाच्या वतीने उपरोक्त विषयावर प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम आयोजित केला आहे.

देशाच्या स्वातंत्र्यासाठी करावा लागलेला त्याग व त्यासाठी सोसाव्या लागलेल्या हालअपेष्टा त्यामुळे प्राप्त स्वातंत्र्याचे महत्व व ते अबाधित राहण्यासाठी दैनंदिन जीवनामध्ये विचार, आचरण आणि व्यवहार यामध्ये ज्या गोष्टी व मुल्ये रुजविण्याचा हेतू होता तो पूर्ण करण्याचा यथाशक्ती प्रयत्न करण्यात आलेला आहे. सदर वहीत वर्गास उपस्थित असलेल्या विद्यार्थ्यांची स्वाक्षरी नमुद केलेली आहे.

कला महाविद्यालय मलकापूर, अकोला येथे दिनांक 05/01/24 ते 15/04/2024 पर्यंत हा वर्ग प्रत्यक्ष पध्दतीने घेण्यात आला आहे.

Head of the Department
Department of History
Kala Mahavidyalaya Malkapur, Akola

संयोजक
डॉ. अनुप्रिता जे मापारी
इतिहास विभाग प्रमुख
कला महाविद्यालय मलकापूर, अकोला.

'स्वातंत्र्य लढा व अकोला जिल्हा'

प्रकरण १

अकोला जिल्हयाची पुर्वपिठीका

महाराष्ट्राच्या पूर्वेस असलेला अकोला जिल्हा पश्चिम विदर्भातील एक महत्वाची बाजारपेठ म्हणून ओळखल्या जातो. अकोलसिंह नावाच्या सरदाराने अकोला शहर वसविल्याचे सांगितले जाते. नरनाळयाच्या सुभ्याचा अकोला परगणा होता असा उल्लेख ''ऐन-ई-अकबरी'' मध्ये आढळतो. २२ कि.मी. क्षेत्रावर पसरलेला ६७ बुरुज व २७ दरवाजे असलेला नरनाळा किल्ला अकोला जिल्हयाचे ऐतिहासिक वैशिष्टय समजावे लागेल. अनुकूल हवामान व सुपीक जमीन यामुळे आज अकोला जिल्हा कापसाचे आगर ठरला आहे. ऐतिहासिक पुराव्यांच्या अभावी या शहराच्या निश्चित निर्माणकाल ठरु शकत नसला तरी अकोला शहराच्या निर्मितीसबंधी प्रचलित अशी एक आख्यायिका आहे. ती विचारात घेतल्यास अकोला शहराच्या नैऋत्तेस १२ कि.मी. अंतरावर असलेल्या कान्हेरी खेडयानंतर अकोला वसले असे मानावे लागते.

१.१ अकोला शहाराच्या निर्मितीची आख्यायिका

कान्हेरी येथे अकोलसिंह नावाचा एक शूरवीर सरदार राहत होता. त्याची पत्नी महादेवाची भक्त होती. कान्हेरी पासून ब-याच अंतरावर घनदाट अरण्य होते. (आज येथे राजेश्वर मंदीर आहे तो परिसर) या घनदाट अरण्यातील शिवमंदिरात अकोलसिंहाची पत्नी दररोज मध्यरात्र उलटल्यानंतर तेथील महादेवाच्या पिंडीची पुजा करण्याकरीता येत असे. अकोलसिंहाला आपल्या पत्नीच्या चारित्राचा संशय आल्यामुळे ऐके दिवशी अकोलसिंह हातात तलवार घेवून तिच्या पाठलागावर निघाला. पतीला आपल्या चारित्राचा संशय यावा हे पाहून अकोलसिंहाच्या पत्नीला आत्यंतिक दु:ख झाले, तिने मनोमन महादेवाची प्रार्थना केली व धरतीमातेने आपल्याला उदरात सामावून घ्यावे अशी इच्छा प्रगट केली. तोच प्रचंड कडकडाट झाला. शिवलिंग दुभंगले व अकोलसिंहाच्या पत्नीने त्यात उडी घेतली. पश्चातापदग्ध अकोलसिंहने आपल्या पत्नीला वाचविण्याचा बराच प्रयत्न केला. परंतु तिने परिधान केलेल्या पैठणीचा पदर तेवढा त्याच्या हातात आला. अकोलसिंहाला या घटनेने वैराग्य आले आणि कान्हेरीला परत न जाता त्याने शिवलिंगजवळ राहून शिवभक्तीत आयुष्य घालविले. पुढे इतरही लोक त्याच्या सोबतीला येवून राहिले व अशाप्रकारे झालेल्या वस्तीला 'अकोल' हे नाव रुढ झाले. या व्यतिरिक्त अकोला शहराच्या निर्मितीची किंवा स्थापनेची इतर कोणतीही निश्चित माहिती उपलब्ध नाही. यातील आख्यायिकेचा भाग वगळता अकोलसिंह या नांवावरुन अकोला शहराला अकोला असे नांव मिळाले असावे असे म्हणता येईल.

१.२) अकोला जिल्हयाची भौगोलिक व्याप्ती

महाराष्ट्राच्या नागपूर विभागाच्या पश्चिम भागात अकोला जिल्हा अंतर्भूत असून उत्तर व ईशान्नेस अमरावती, आग्नेयेस यवतमाळ, दक्षिणेस परभणी आणि पश्चिमेस बुलढाणा यांनी वेढला गेला आहे. भौगोलिकदृष्टया अकोला जिल्हयाचे स्थान २१°-१६° अंश उत्तर व १९°-५१° अंश

दक्षिण अक्षांश आणि ७७°-४४° अंश पुर्व व ७६°-३८° अंश पश्चिम रेखांश असे असून जिल्हयाचे एकूण क्षेत्रफळ १०५९५.७ चौरस कि.मी. आहे. (स्वातंत्र पुर्व अकोला जिल्हयाचे हे भौगोलिक स्थान होते पुढील काळात १९७१ च्या जनगणनेनुसार जिल्हयाची एकूण लोकसंख्या १५,०१,४७८ इतकी होती. अकोला जिल्हयाचा नकाशा व व्याप्ती, लोकसंख्येचे आलेख जिल्हयाच्या भौगोलिक स्थितीवर प्रकाश टाकण्यास पुरेसे ठरतील.

१.३ अकोला जिल्हयाची तालुकानिहाय व्याप्ती व लोकसंख्या पुढीलप्रमाणे सांगता येईल.

तालुका	व्याप्ती (चौ.कि.मी)	लोकसंख्या
अकोट	१४२४.५	२,३६,६८९
बाळापूर	१३७२.७	१,७९,०२०
अकोला	१९०६.२	३,८९,७४५
मुर्तिजापूर	१५८७.७	२,०७,२९७
मंगरुळपीर	१५९५.५	१,७५,१५८
वाशिम	२७०९.१	३,१३,५६९

१.४ अकोला जिल्हयाची दशकनिहाय वाढती लोकसंख्या पुढीलप्रमाणे सांगता येईल.

वर्ष	लोकसंख्या
१९०१	७,५२,०६६
१९११	७,८६,०४२
१९२१	७,९४,८४७
१९३१	८,७६,३६२
१९४१	९,०७,७४२
१९५१	९,५०,९९४
१९६१	११,८९,३५४
१९७१	१५,०१,४७८

सन १९८१ मध्ये अकोला जिल्हयात एकूण १३ तालुक्यांचा समावेश होत होता. त्यामध्ये अकोला, बार्शीटाकळी, अकोट, तेल्हारा, मुर्तीजापूर, कारंजा, मंगरुळपीर, मानोरा, वाशीम, रिसोड, मालेगांव, बाळापूर व पातूर यांचा समावेश होता. इ.स. १९९८ मध्ये जिल्हयाची पुनर्रचना

होवून वाशिम व अकोला असे स्वतंत्र जिल्हे निर्माण झाले. विद्यमान स्थितीत अकोला जिल्हयामध्ये अकोला, बार्शिटाकळी, अकोट, तेल्हारा, मुर्तिजापूर, बाळापूर व पातूर अशा ७ तालुक्यांचा समावेश होतो. प्रस्तुत अभ्यासक्रमासाठी १९९८ च्या जिल्हा पूर्नरचनेपुर्वीचा अकोला जिल्हा गृहित धरला आहे.

१.५ भौगोलिक वैशिष्टये

अकोला जिल्हयाच्या डोंगराळ भागात गोंड, कोरकू यासारख्या आदिवासी जमातीचे वास्तव्य असून बंजारा व भटक्या जमातीचे लोक सुध्दा अकोला जिल्हयात मोठया प्रमाणात आढळतात. अकोला जिल्हयाच्या उत्तर सिमेवर अल्पप्रमाणात गावीलगडचे डोंगर पसरले असून वस्तुत: ते सातपुडा पर्वताच्या रांगा होत. याच भागात नरनाळा हा ऐतिहासिक किल्ला वसला आहे. गावीलगडच्या डोंगररांगा अकोला जिल्हयातील तेल्हारा व अकोट या तालुक्यांच्या उत्तर भागात मोडतात. अकोला जिल्हयाच्या मध्य-दक्षिण भागात अजिंठयाच्या डोंगररांगा विखुरल्या आहेत. जिल्हयाचा मध्य- उत्तर भाग पुर्णा नदीच्या खो-यात येतो.

अकोला जिल्हयाची मृदा दख्खनच्या प्रस्तरापासून तयार झालेली बहुतांश सकस व सुपिक आहे. अकोला ते अकोट या दरम्यानची काही मृदा क्षारयुक्त आहे. जिल्हयातील डोंगराळ प्रदेशातील मृदा हलकी व नापिक आहे. अकोला जिल्हयाचे हवामान सामान्यत: उष्ण असून पूर्णा ही जिल्हयातील मुख्य नदी आहे. काटेपूर्णा, मोर्णा, मण, उमा हया तिच्या दक्षिण काठावरील उपनद्या होत.

अनुकूल हवामान व सकस सुपिक जमीन असल्यामुळे अकोला जिल्हा कापसाचे आगार बनला आहे. अकोट, तेल्हारा, बाळापूर, मुर्तीजापूर, ही सर्व प्रसिध्द कापूस केंद्रे अकोला जिल्हयातच आहेत. ज्वारी, मुंग, तूर ही खरीपाची मुख्य पिके होत. तर गहू आणि हरभरा ही रब्बीची पिके आहेत.

जिल्हयाच्या ऐतिहासिक वैशिष्टयामध्ये अकोट तालुक्यातील गावीलगडच्या डोंगररांगा मध्ये वसलेला 'नरनाळा' किल्ला तसेच राजकीयदृष्टया महत्वाचा ठरलेला व औरंगजेबाचा मुलगा आझमशहा याने बांधलेला बाळापूरचा किल्ला, मोंगल जहागिरदार असदखान याने अकोला येथे बांधलेला असदगड हे सर्व किल्ले अकोल्याच्या ऐतिहासिक परंपरेची साक्ष देत आजही मोठया दिमाखाने उभे आहेत.

संत गाडगेबाबांचा आश्रम अकोला जिल्हयातील मुर्तिजापूर येथे आहे. महात्मा गांधीजींच्या अस्थींनी पवित्र झालेले ग्राम वाघोली (गांधीग्राम), व-हाड प्रांतीय मीठ सत्याग्रहाचे केंद्र म्हणून उदयास आलेले दहिहांडा, स्वातंत्र्य आंदोलनाच्या काळात विदर्भाची बारडोली म्हणून ओळखले जाणारे वाडेगांव, स्वातंत्र्य चळवळीत सदा अग्रेसर असलेले ग्राम केळीवेळी, हिवरखेड, व्याळा, विवरा, देगांव, पारस, बोरगांव, अकोंट, आलेगांव ही सर्व अकोला जिल्हयातील गांवे उल्लेखनीय होत.

प्रकरण २ राजकीय सत्तांतर

इ.स.१८५३ च्या निझाम इंग्रज तहानुसार निझामाने व-हाडचा प्रदेश वहिवाटीसाठी कंपनी सरकारकडे सोपविला. अकोला जिल्हयातील जनतेच्या दृष्टीने हे सत्तांतर अतिशय आशादायी होते. निझामाचे व-हाडवर शासन असतांना त्याने व-हाडच्या जनतेची अक्षरशः पिळवणूक केली. राजा किशनचंद, सेठ पुरणमल व अनेक तालुकेदार यांच्या शोषक प्रवृत्तीला कंटाळून गेलेले व पेंढा-यांच्या लुटमारीने भयभीत झालेले अकोला जिल्हयातील लोक देशोधडीस लागले होते आणि त्यातील अर्धे अधिक लोक जिवित व वित्त यांच्या रक्षणासाठी अकोला सोडून अमरावतीच्या आश्रयाला गेले होते. अशा परिस्थितीत इंग्रज शासनाचा नवा मनू आपल्याला स्थैर्य, शांतता, सुरक्षितता प्रदान करेल अशी आशा अकोलेकर जनतेला वाटणे स्वभाविक होते.

मोगलांच्या काळापासून बाळापूर या अकोला जिल्हयातील सामरिक महत्वाच्या ठिकाणाला राजकीय दृष्टया महत्व प्राप्त झाले होते. व-हाडच्या राजकारणाचा केंद्रबिंदु म्हणून आझमशहाने बाळापूर येथे ऐतिहासिक किल्ला बांधला होता. अकोला सुध्दा त्याकाळी अकोला-बाळापूर व जोडनावानेच ओळखला जात असे. परंतु इंग्रज शासनाच्या आरंभानंतर अकोला शहराला प्रशासकीय महत्व प्राप्त झाले व अकोला शहराच्या विकासाचा मार्ग प्रशस्त झाला.

तत्कालीन अकोला जिल्हयातील लोकजीवनाचे चित्रण करावयाचे झाल्यास जनता अशिक्षित, अंधश्रध्द व अनेक जाती जमातीमध्ये विभागलेली होती. इंग्रजांच्या विजयाने व निझामी दडपशाहीच्या वरवंटयाखाली भरडली गेलेली कंगाल व नेतृत्वहीन अशी ही जनता १८५३ च्या निझाम-इंग्रज तहानुसार निझामाच्या गोठयातून इंग्रजांच्या गोठयात गेली. यापेक्षा या सत्तांतराला दुसरा आशय देता येत नाही.

२.१) सन १८५७ चा उठाव व अकोला - व-हाडचा सहभाग

सार्वत्रिकरीत्या असा समज आहे की, इ.स. १८५७ च्या उठावात विदर्भातील लोकांचा सहभाग नव्हता. या उठावाच्या काळात उठावाचे नेते तात्या टोपे सातपुडा पर्वतरांगा पर्यंत येवून पोहचले होते. कसेही करुन नर्मदा ओलांडून महाराष्ट्रात यायचे व इंग्रज विरोधी मोठया प्रमाणात उठाव संघटित करावयाचा हे तात्या टोपेचे उदिष्ट साध्य झाले नाही. इंग्रज सैन्याने त्यांना सातपुडा पर्वत रांगामध्ये घेरल्यामुळे त्यांना परत फिरावे लागले होते. हळूहळू उठावाचे नेते कैद झाले, शहीद झाले. हद्दपार झालेत. इंग्रजांनी भिषण क्रौर्याचे प्रदर्शन केले व १८५७ चा उठाव दडपून टाकला. परंतु इ.स. १८५७ च्या उठावात हिंदू-मुस्लीम ऐक्य मोठया प्रमाणात असलेले दिसून येते. मोगल सम्राट बहादूरशहा या ८२ वर्षीय म्हाता-याने व मराठयांच्या नानासाहेब पेशव्याने या बंडाचे नेतृत्व केले होते. तत्कालीन विदर्भाचे निवाडा आयुक्त मिडोज टेलर यांनी आपल्या आत्मचरित्रामध्ये १८५७ च्या कालावधीतील विदर्भातील तणावपूर्ण परिस्थितीचे चित्रण करतांना म्हटले आहे की, तत्कालीन हिंदू-मुस्लीम संतांना व जनतेला आपला धर्म व संस्कृती संकटात असल्याचे वाटत असल्यामुळे त्यांनी संस्कृती रक्षणार्थ एकाच झेंडयाखाली लोकचळवळ उभारली होती.

२.२) विदर्भातील जनक्षोभ आणि इंग्रजांचे क्रौर्य प्रदर्शन

इ.स. १८५७ च्या बंडाचा भडका मिरत, दिल्ली परिसरात उडाला आणि त्याचे पडसाद नागपूर, सागर, भागात एक महिन्यात उमटले. नागपूरच्या टाकळी येथील छावणीतील हिंदू-मुस्लीम सैनिकांनी उठाव करण्याचे ठरवून दिनांक १३ जून १८५७ रोजी रात्री नागपूर रेसीडेन्सीवर हल्ला करण्याची योजना बनविली होती. परंतु या कटाची बातमी नागपूरच्या कमिश्नरला लागून सर्वत्र धरपकड झाली. कटाचा सुत्रधार दिलावरखान यास कैद करुन लोकांसमक्ष फाशी दिले. तसेच टाकळीच्या घोडदळातील इनायतुल्लाखान, विलायतखान आणि नवाबखान यांनाही पकडून फासावर लटकविण्यात आले. इंग्रजाच्या दडपशाहीमुळे नागपूर प्रदेशात जनप्रक्षोभ वाढला होता. परंतु उठाव झाला नाही.

अमरावती- अकोला भागातही जनक्षोभ वाढला होता. पण इंग्रज जागरुक होते. त्यामुळे या जनक्षोभाला उठावाचे स्वरुप आले नसले तरी इंग्रजा विषयीची चिड मात्र वाढली होती. इ.स. १८५७ च्या उठावात इंग्रजांची अखेर सरशी झाली आणि उठावाचा कायम बंदोबस्त करतांना त्यांनी कौर्याचे नागडे प्रदर्शन केले. संघटित कत्तली, घरेदारे जाळून टाकणे, अनेकांना फासावर लटकविणे अशा अनेक अत्याचारांचे थैमान उत्तर भारतात झाले. त्याची आस विदर्भासही लागली. १८५७ च्या उठावातील बहुतांश क्रांतीकारक पकडल्या गेले ते अंदमानचे पहिले राजबंदी झाले. जे निसटले ते भूमिगत होवून मंदीर व मठांच्या आश्रयाने साधू वैराग्यांचा वेष धारण करुन राहू लागले. व-हाडातील अनेक मंदीर व मठांमध्ये असे बैरागी उठावानंतर प्रगट झालेले दिसतात.

२.३) सन १८५७ चा उठाव व अकोला-व-हाडातील संत

इ.स.१८५७ च्या उठावानंतर व-हाडात जो संत प्रवाह सुरु झाला तो लक्षणीय आहे. विविध केंद्रावरुन एकाच वेळी अनेक संत या काळात उदयास झाले. त्यांचा संबध इ.स. १८५७ च्या उठावाशी असल्याचे म्हटले जाते. संत वैरागी बाबा, दिग्रसचे स्वामी ब्रम्हानंद व विठ्ठलगिरी बुवा, अमरावतीचे स्वामी नित्यानंद महाराज, सोनगिरचे रामदास किंवा गोविंद महाराज, शेगांवचे श्री.संत गजानन महाराज, कारंजा येथील नृसिंह सरस्वती असे थोर संत या काळात विदर्भाच्या भूमित अवतिर्ण झाले. या साधू वैराग्यांपैकी काही जण १८५७ च्या उठावात सामील झाले होते. दारव्हा येथील संत वैरागी बाबा (रंगो बापूजी गुप्ते), दिग्रसचे स्वामी ब्रम्हानंद, अमरावतीचे विठठलगिरी बुवा आणि स्वामी नित्यानंद हे १८५७ च्या उठावात सामील होते असे म्हटले जाते. राजकीय उलाढालीत सामील होणा-या या साधू बैराग्यांच्या कार्याकडे अद्याप अभ्यासकांचे लक्ष गेलेले नाही. इंग्रज राज्यकर्त्यांना मात्र त्यांच्यावर नजर ठेवणे आवश्यक वाटत होते. ही बाब लक्षणीय म्हणावी लागेल.

२.४) इंग्रजांचे कौर्य प्रदर्शन

इ.स.१८५७ उठावानंतर उत्तरेतील दडपशाहीमुळे विदर्भात आश्रयासाठी आलेले अनेक संत येथे स्थायी होण्यासाठी आले होते. परंतु व-हाडवर त्याकाळी निझामाचे सार्वभौमत्व पण इंग्रज शासन असल्यामुळे हा प्रवाह महाराष्ट्राच्या इतर सुरक्षित प्रदेशाकडे वळलेला दिसतो. काही

विद्वानांच्या मते १८५८ ते १८७५ या काळात इंग्रजांनी व-हाडात निर्माण केलेला सैनिकी बंदोबस्त हा विदर्भात उठाव करणा-यांना संधी मिळू नये व बंडखोरांना आश्रय मिळू नये या हेतूने केला होता. या विचार प्रवाहानूसार व-हाडावरील ब्रिटिश ताब्याचे प्रमुख कारण आर्थिक नसुन राजकीय होते असे म्हटले जाते.

इंग्रजांनी या उठावाचा उपक्षम केल्यानंतर उठावाच्या पाठीमागे असलेल्या कारणांचे समूळ उच्चाटन करण्याचा चंग बांधला होता. खेडयापाडयातून संशयितांच्या यादा तयार करण्यात आल्या होत्या. त्यापैकी अनेकांना फाशी दिले तर ब-याच लोकांच्या मालमत्ता जप्त करुन जबर शिक्षा ठोठावल्या. इंग्रजांनी या काळात सामुदायिक हल्ले केल्याचेही अनेक प्रसंग घडले. या सर्व पाशवीकृत्यांचे समर्थन ॲंग्लो इंडियन प्रेस आणि इंग्रज अधिकारी उघडपणे करीत होते. याच पाशवीशक्तीच्या बळावर पुढील काळात इंग्रजांनी आपली राज्ययंत्रणा उभारली.

१८५७ च्या उठावात विदर्भाचा प्रत्यक्ष सहभाग दिसत नसला तरी स्वातंत्र्य प्राप्तीचा बिजांकूर मात्र येथे निश्चितपणे रुजला होता. पुढे या भावनेचे विशाल वृक्षात परिवर्तन झाले याला इतिहास साक्षी आहे. विदर्भातील स्वातंत्र आंदोलनाची गतिशीलता व प्रखरता अन्यत्र दिसत नाही याचे कारण वैदर्भीयांच्या मनीमानसी स्वातंत्र्य प्राप्तीची रुजलेली आस हेच होय, असे म्हणणे अप्रस्तुत होणार नाही.

प्रकरण ३

अकोला येथील इंग्रज प्रशासन

इ.स १८५३ पासूनच इंग्रजांनी व-हाड प्रांताचे शासन वहिवाटीसाठी निझामाकडून आपल्या हाती घेतल्यानंतर प्रथम त्यांनी कायदा व सुव्यवस्था प्रस्थापित करण्यावर भर दिला होता. त्यामुळे अकोल्याच्या व्यवस्थेत महत्वपूर्ण परिवर्तन झाले. तालुकेदाराच्या आणि ठग-पेंढा-यांच्या छळाला कंटाळून अमरावतीला स्थानांतरित झालेली जनता पुन्हा अकोल्यामध्ये परत आली. इंग्रजांनी या काळात जाणीवपुर्वक अकोल्याच्या पुनर्निर्माणाचे प्रयत्न केलेले दिसतात. त्यासाठी इंग्रजांनी अकोल्यामध्ये मोठया प्रमाणात प्राणी प्रदर्शनी भरविली व यात्रा आयोजित केल्या. त्याचा परिणाम म्हणून अकोल्याच्या जनजीवनात स्थैर्य व विश्वास निर्माण झाला.

इ.स.१८५७ मध्ये इंग्रजांनी व-हाडच्या प्रदेशाची पूनर्रचना करुन पूर्वव-हाड व पश्चिम व-हाड असे दोन विभाग निर्माण केले. यापैकी पूर्वव-हाडचे मुख्यालय अमरावती तर पश्चिम व-हाडचे मुख्यालय अकोला होते. अकोल्याच्या विकासाचा हा पहिला टप्पा होय.

३.१) अकोला जिल्हयाची निर्मिती व सत्ताकेंद्र बळकट करण्याचे प्रयत्न

पश्चिम व-हाड मधील प्रमुख केंद्र अकोला असल्यामुळे इ.स. १८५३ मध्ये येथे डेप्युटी कमिश्नर म्हणून टी.एच. बुलक यांची नेमणुक करुन इ.स.१८५९ मध्ये अकोला शहराला इंग्रजांनी जिल्हयाचा दर्जा दिला. व-हाड निझामाकडून पूर्णता इंग्रजांच्या ताब्यात आल्यानंतर जिल्हयाचे पहिले डेप्युटी कमिश्नर कॅप्टन जे.सी.हेमिल्टन होते. इंग्रज राजवट सुरु झाल्यापासून अकोलेकर जनतेच्या प्रगतीची वाट मोकळी झाली.

इ.स.१८५३ ते १८७० हा काळ अकोल्याच्या दृष्टीने क्रांतिकारक ठरला. इ.स.१८६० मध्ये अकोला जिल्हयासाठी एक तुरुंगनिरीक्षक नेमण्यात आले होते. इ.स.१८६० नंतर इंग्रजांनी आपल्या मुलभूत धोरणाप्रमाणे अकोला जिल्हयातील सत्ताकेंद्र बळकट करण्याचा प्रयत्न केला. इ. स.१८६० मध्ये अकोल्यामध्ये पहिली मुलांची सरकारी शाळा सुरु करण्यात आली. तिचे पहिले मुख्याध्यापक जेम्स स्कार्जी होते. आज या शाळेला आगरकर विद्यालय असे संबोधले जाते. इ.स. १८६२ मध्ये अकोला येथे कलेक्टर कचेरी स्थापन करण्यात आली. इ.स.१८६४ मध्ये भुसावळ मार्गे अकोल्यापर्यंत रेल्वेमार्ग येवून पोहचला होता. इ.स.१८६५ मध्ये अकोल्यात पोलीस विभाग स्थापन करण्यात आला. इ.स. १८६६ मध्ये अकोला शहरासाठी म्युनिसिपल कमेटी नियुक्त करण्यात आली. इ.स.१८६७ मध्ये तहसील कचेरी निर्माण करुन इ.स.१८६८ मध्ये तुरुंग विभाग सुध्दा स्थापन करण्यात आला. याचवर्षी अकोला येथे तार विभाग निर्माण करण्यात येवून इ.स. १८६९ मध्ये पोस्ट ऑफीसची दगडी इमारत तयार झाली. इ.स.१८७५ मध्ये अकोला शहराचे पोलीस मुख्यालय सिटी कोतवाली तयार झाले.

३.२) सुधारणा धोरणामागील ब्रिटीश नीती

निझामी राज्यात राहिलेल्या अकोलेकर जनतेच्या दृष्टीने हया सर्व सुधारणा आश्चर्यकारक व अद्भूत होत्या. हया सर्व सुधारणामागील इंग्रजांचे हेतू जरी साम्राज्यवादी असले आणि भारतातील त्यांची सत्ता मजबूत करणे हा एकमेव उद्देश त्यांचा असला तरी या सुधारणांमुळे अकोला जिल्हयात निश्चितच नव्या मनुचा उदय झाला होता. परंतु प्रशासकीय सुधारणा इंग्रजांच्या साम्राज्यवादी शोषक प्रवृत्तीची व्यूहरचना होती. कारण व-हाडातील कापूस या रेल्वेमार्गाने मुंबई बंदरापर्यंत पोहचवून तो जहाजाद्वारे थेट इंग्लंडमध्ये पोहचविण्याचे उपक्रम पुढील काळात इंग्रजांनी केले. इ.स. १८७० पासून अकोल्यावरील शासकीय पकड घट्ट करण्याचा इंग्रजांनी आवर्जून प्रयत्न केलेला दिसतो.

३.३) समाजाचे नेतृत्व वकील वर्गाकडे

कोणत्याही काळातील समाजाचे नेतृत्व बहुतांशी बुध्दिमान व्यक्तींकडूनच होत असते. देशातील राजनैतिक आंदोलनाची सुरुवात आणि सुत्रसंचालन ज्या व्यक्तींच्या हाती होते ते एक तर वकील होते किंवा बॅरिस्टर होते. इंग्रजी भाषेवर प्रभुत्व असणारे व उत्कृष्ट व्याख्यानपटू म्हणून त्यांची ख्याती होती.

१९ व्या शतकाच्या मध्यापासून ते गांधीयुगाची दुदंभी वाजेपर्यंत वकील-बॅरिस्टरांचे सार्वजनिक क्षेत्रात वर्चस्व होते. त्यांच्याकडे समाजाचे बौध्दिक नेतृत्व होते. इंग्रजांच्या दरबारात आणि कारभारात, कोर्टकचे-यांमध्ये, संस्था-संघटनांमध्ये कायदेपंडितांशिवाय किंवा इंग्रजी ज्ञान असलेल्यांशिवाय पान हालत नव्हते. इंग्रजी शिक्षणामुळे व राजभाषा इंग्रजी असल्यामुळे जातीची व रुढी परंपरांची बंधने गळून पडली होती. समाजात वकिलांना महत्त्व आले कारण ते इंग्रज राज्यकर्त्यांशी धिटपणे बोलू शकत असत. हया सर्व पात्रतेचा केवळ वकील वर्ग समाजात होता. त्या वर्गाकडे या काळातील समाजाचे नेतृत्व जाणे स्वाभाविक होते. राजकीय नेतृत्वही पर्यायाने त्यांचेकडे गेले.

३.४) न्याय विभागाचा उदय

इ.स.१८५३ पर्यंत अकोल्यातील न्यायविभाग तसा दुर्लक्षित होता. परंतु इंग्रजांच्या आगमनांतर न्यायविभाग स्थापन झाला व त्याचवर्षी त्यांनी अदालती सुरु केल्या. सुरुवातीच्या काळात इंग्रजी न्यायदान पध्दतीमध्ये न्यायदानासाठी वकील वर्गाची उणीव जाणवू लागली. त्यामुळे अदालती प्रमाणेच वकील वर्ग सुध्दा निर्माण करण्यात आला. ज्या लोकांना मराठी भाषेचे उत्तम ज्ञान असेल अशाच लोकांना इंग्रजांनी पहिल्यांदा वकिलीची सनद दिली. अकोल्यात प्रथम सनद मिळविणारे वकील श्री.रा.रा.नारायण मनसाराम दिगंबर होत. सुरुवातीच्या काळात वकिलिची सनद देण्याचा हा क्रम ठीक होता. कारण इंग्रजी भाषा आणि न्यायदान यांचे ज्ञापन येथील लोकांना कळत नव्हते. परंतु सरकारने ही प्रभा लवकरच बंद केली आणि वकिलीसाठी परीक्षा घेण्यास सुरुवात केली. इ.स.१८६२ मध्ये व-हाडात पहिल्यांदा वकिलीची परीक्षा झाली. ही परीक्षा ज्युडीशिअल कमश्निर घेत असत आणि उत्तीर्ण परीक्षार्थ्यांना प्रमाणपत्र सुध्दा त्यांच्याकडूनच देण्यात येत असे. पुढे इ.स. १९०८ पर्यंत अशा परीक्षा होत राहिल्या. यामुळे अकोला जिल्हयात वकील वर्गाचा मोठया प्रमाणावर उदय झाला.

३.५) न्याय विभागाचे कार्य

वकील वर्गाप्रमाणेच न्याय विभाग सुध्दा या काळात निर्माण झाला. जुलै १८६७ मध्ये अकोला येथे सेशन जज्जची कचेरी तयारी झाली. दिनांक २ ऑक्टोंबर १८७३ रोजी स्मॉल कॉज कोर्टची स्थापना झाली. या कोर्टाचे पहिले न्यायाधीश श्री.नोलीस हे होते.

३.६) न्यायदान पध्दती -

इ.स.१८७३ पर्यंत सरकारी वकिलाची नियुक्ती करण्याची प्रथा नव्हती. सरकारद्वारा चालवण्यिात येणा-या फौजदारी खटल्यांची मांडणी सब इन्सपेक्टर करीत असत. जे खटले अतिशय गुंतागुंतीचे व कठीण असत अशा खटल्यांची मांडणी सरकारकडून कोणत्याही एका मॅजिस्ट्रेटद्वारे करण्यात येत असे. सरकारी वकिलीची प्रथा पुढे १८७३ पासुन सुरु झाली. अकोल्यातील पहिले सरकारी वकील श्री.देवराव विनायक दिगंबर हे होत. एका खटल्याचे २० रुपये पारिश्रामिक त्यांना मिळत असे. पुढे ही रक्कम १०० झाली व इतर भत्ते लागू करण्यात आले होते. अकोला येथे वकीली करणारे पहिले बॅरिस्टर म्हणजे श्री. लक्ष्मीपती नायडू होत. इ.स.१८७६ ते १८८५ या काळात त्यांनी येथे वकिली केली.

३.७) अकोला बार असोसिएशन

दिनांक २९ जुन १८७६ रोजी अकोला येथे श्री.रंगोपंत जोशी यांचे घरी झालेल्या गुप्त बैठकीमध्ये नागपूरचे सुप्रसिध्द वकील तथा राजकीय कार्यकर्ते श्री.नारायण स्वामी नायडू यांच्या प्रेरणेने अकोला बार असोसिएशन या संघटनेची स्थापना झाली. दिनांक १ जुलै १८७६ पासून या संघटनेच्या कार्यास प्रारंभ झाला. या संघटनेचे नियम नागपूर बार असोसिएशनच्या धर्तीवर तयार करण्यात आले. यावेळी झालेल्या सभेमध्ये असोसिएशनचे नियम व कार्ये गुप्त ठेवण्यात येतील अशी प्रतिज्ञा घेण्यात आली होती. या संघटनेचे उद्देश प्रामुख्याने राजकीय स्वरुपाचे होते व राजकीय जागृती करणे त्याकाळी गुन्हा होता. अशाप्रकारे लोकजागृतीची धुरा वकील वर्गाने सांभाळली.

अकोला येथे स्थानिक वकील वर्गाने बार असोसिएशन हया संघटनेद्वारे राजकीय हालचालीचे बिजारोपण केले तरी त्याकाळात हया राजकीय हालचालींमध्ये सरकार विरुध्द क्रांतीची किंवा असहकाराची भावना मुळीच नव्हती. सरकारद्वारा सुचविल्या गेलेल्या किंवा स्वीकृत केलेल्या राजकीय कार्याबाबत हालचाल होत असली तरी अकोला जिल्हयातील प्रारंभिच्या राजकीय जागृती मध्ये वकील वर्गाचे योगदान अतिशय महत्वपूर्ण आहे.

प्रकरण ४

अखिल भारतीय राष्ट्रीय कॉंग्रेसची स्थापना व अकोला जिल्हा

मुंबई कॉंग्रेसच्या डिसेंबर १८८५, च्या स्थापना अधिवेशनानंतर प्रांतोप्रांती राजकीय जागृतीला व राजकीय संस्थांच्या स्थापनेला सुरुवात झाली. व-हाडातील बहुतांश प्रजा अज्ञान व अंध:कारात खितपत पडली होती. सर्वसामान्य लोकांना आपल्या राजकीय कर्तव्याची जाण नव्हती. त्यांच्या आर्थिक व सामाजिक उन्नतीचा मार्ग त्यांना ज्ञात नव्हता. वैचारिकदृष्टया विदर्भ मृतप्राय झाला होता. अशा विदर्भामध्ये पुढील काळात प्राण ओतण्याचे काम अमरावतीचे र.न. मुधोळकर व अकोला जिल्हयातील त्यांचे सहकारी सर्वश्री देवराव विनायक दिगंबर वकील, रावसाहेब विष्णु मोरेश्वर महाजनी, शंकर गोविंद मैराळ वकील, पांडूरंग बापुजी, राजंदेकर वकील, सलीमखान, व्यंकटराव मुधोळकर, बजाबा प्रधान, श्रीरामपंत जठार, दत्तोपंत भागवत या सहका-यांनी केले.

४.१) कॉंग्रेसच्या कार्यातील अकोला जिल्हयाचा सहभाग

इ.सं. १८८६ मध्ये राष्ट्रीय कॉंग्रेसचे दुसरे अधिवेशन कलकत्ता येथे आयोजित करण्यात आले होते. या अधिवेशनाचे अध्यक्ष दादाभाई नौरोजी होते. या अधिवेशनासाठी मध्यप्रातांतील काही लोकांना निमंत्रित करण्यात आले होते. त्यामध्ये प्रामुख्याने नागपूरचे श्री.बी.के.बोस, श्री.बापुराव दादा किनखेडे, श्री.गंगाधरराव चिटणीस, श्री.गोपाळ हरी भिडे व कामठीचे अब्दूल अजीज यांचा उल्लेख करावा लागेल. नागपूर कोर्टात न्यायाधीश म्हणून नियुक्ती झाल्यामुळे श्री.बी.के बोस या अधिवेशनासाठी उपस्थित राहू शकले नाही. कामठीचे अब्दूल अजीज यांनी अधिवेशनात उर्दू भाषेतून सुंदर भाषण सुध्दा दिले होते.

इ.स. १८८६ या कलकत्ता अधिवेशनासाठी व-हाडप्रांताचे प्रतिनीधी म्हणून र.न. उर्फ तात्यासाहेब मुधोळकर हे एकमेव प्रतिनीधी उपस्थित होते. त्यांनी या अधिवेशनामध्ये व-हाड संदर्भात एक महत्वपूर्ण प्रस्ताव सुध्दा मांडला होता. विदर्भाचा राजकीय दर्जा त्यावेळी निश्चीत झालेला नव्हता. हैद्राबादच्या निझामाकडून व-हाडचा प्रदेश इंग्रजांना वहिवाटीसाठी मिळालेला होता. त्यामुळे येथील कायदे गव्हर्नर जनरल कडून परराष्ट्रीय खात्यामार्फत प्रशासकीय स्वरुपात केले जात असत. यावर मुधोळकरांनी एक प्रस्ताव मांडला होता. व-हाड हा जर ब्रिटीश हिंदूस्थानचा एक भाग नसेल तर यासाठी कायदा करण्याचा अधिकार केवळ इंग्लंडच्या पार्लमेंटलाच प्राप्त होतो. अथवा कौन्सिलात विदर्भाचे काही ज्यादा सदस्य घेवून त्याजकडून व-हाडसाठी कायदे करता येतील असे मुधोळकरांनी प्रतिपादन केले होते. इंग्रज सरकारला त्यांच्या कायदयातील विसंगती व उणिवा दाखवून कोंडीत पकडणारा व एखादया विषयावर अभ्यासपूर्ण भाष्य करणारा तत्कालीन व-हाडचा एक प्रतिभासंपन्न नेता असेच तात्यासाहेब मुधोळकरांचे वर्णन सार्थ ठरेल. कलकत्ता राष्ट्रीय अधिवेशनाबाबत अकोल्यावरुन प्रसिध्द होणा-या 'व-हाड समाचाराने' दिनांक १० जानेवारी च्या अंकात पूढील अभिप्राय नोंदविला आहे.

"यंदाच या राष्ट्रीय सभेला तारीख २७ डिसेंबर १८८६ रोजी कलकत्ता येथे सुरुवात होवून तारीख ३० रोजी शेवटास गेली. गुदस्ता मुंबईस ही सभा प्रथमच भरली. यावर पुन्हा भरते किंवा नाही असे कित्येकास धास्ती वाटत होती." यावरुन राष्ट्रीय सभेच्या स्थापनेचे महत्व स्पष्ट होते.

राष्ट्रीय सभेच्या ठरावाद्वारे भारतीय आपल्या समस्या व इंग्रज अंमलदारांच्या छळाच्या तक्रारी ठराव स्वरुपात इंग्रज सरकारच्या कानी घातल्यास आपणास न्याय मिळेल अशा विश्वासाने जगत होते. त्यांचा ब्रिटिश न्यायप्रियतेवर विश्वास होता. राष्ट्रीय कॉंग्रेसचे नेतृत्व करणारा हा मवाळ राष्ट्रवादयांचा वर्ग आंरभी ब्रिटिशनिष्ठ होता. अर्ज विनंत्याद्वारे सनदशीर मार्गाने भारतीयांसाठी सुधारणा पदरात पाडून घेण्याचा त्यांचा दृष्टिकोन होता. हाच दृष्टिकोन अकोला जिल्हयात सुध्दा प्रक्षेपित झाला होता.

४.२) ॲलन ह्यूम यांचा व-हाड दौरा व अकोला येथील प्रचंड सभा

अखिल भारतीय राष्ट्रीय सभेची ध्येय, उद्दिष्टे, उपयुक्तता आणि कार्यपध्दती लोकांना समजावून सांगण्यात भारतातील जवळजवळ सर्वच प्रांतामधून ह्यूमसाहेबांनी इ.स.१८८८ मध्ये दौरे केले. कॉंग्रेसच्या शाखा स्थापन करुन कॉंग्रेससाठी सदस्य नोंदणी करणे, कॉंग्रेस अधिवेशनासाठी उपस्थित राहणारे प्रतिनिधी त्या प्रांतातील संघटनेकडून निवडलेले असावेत या हेतूने व-हाड प्रांतातील ह्यूम साहेबांचा दौरा अतिशय महत्वपूर्ण ठरला होता. याकरीता परिपत्रक काढून ते सर्वच प्रांतातील कॉंग्रेस नेत्यांकडे पाठविले होते. अकोल्यामध्ये देवराव विनायक दिगंबर त्यांच्याकडे ते परिपत्रक आले होते.

सर ॲलन ह्यूम व-हाड दौ-याच्या वेळी प्रथमच अकोल्याला आले होते. त्यांच्या अकोला भेटीचा वृत्तांत देवराव विनायक दिगंबर यांचे रोजनिशीत विस्ताराने आला असून त्यावरुन पुढील हकीकत कळते.

तारीख १०/०४/१८८८ रोजी मंगळवार अकोले.

"स्नानसंध्या करुन बाहेर निघालो" मुंबईहून हयुम साहेब येणार होते, ते महाजनी रावसाहेबांकडे आले तेथे बसलो. चार वाजता रावसाहेबांच्या ऑफिसात गेलो. तेथून त्यांना व दत्तोपंतास घेवून ह्यूम साहेबांकडे गेलो आठ वाजेपर्यंत त्यांच्याशी बोलत बसलो. हे गृहस्थ फार चतूर व हुशार आहेत. त्यांना भेटण्यासाठी मंडळी येणार आहेत. सलीमखानच्या बंगल्यात काही निवडक मंडळी बोलावून ह्यूम साहेबांस सभेच्या शाखा व-हाडात स्थापन कराव्यात या सबंधी विचार करा असे ठरुन घरी आलो. निमंत्रण पत्रे तयार करुन ह्यूम साहेबांच्या भेटीकरिता काही गृहस्थांना निमंत्रण पाठविले. ग्रांड साहेबांस चिठ्ठी लिहिली.

४.३) प्रांतिक कॉंग्रेस कमिटीची स्थापना

ॲलन ह्यूमच्या व-हाड दौ-याच्यावेळी दिनांक ११ एप्रिल १८८८, रोजी अकोला येथिल सभेसाठी व जिल्हयांचे प्रतिनिधी आवर्जून उपस्थित होते. अमरावतीचे र.न.मुधोळकर व अकोल्याचे बाबासाहेब व-हाडातील सहकारी म्हणून या सर्व क्रियाकलापांमध्ये महत्वाची भूमिका बजावत

असल्याचे दिसून येते. दि.११ एप्रिल १८८८ रोजी सकाळी अकोल्यातील टाउन हॉलमध्ये आयोजित सभेस ह्यूम साहेबांनी मार्गदर्शन केले होते. राष्ट्रीय सभेची उद्दीष्टे व ती पुर्ण करण्यासाठी लोकांची कर्तव्ये काय आहेत, कर्तव्ये कशी पार पाडावी या विषयावर त्यांचे बोधप्रद व्याख्यान झाले होते.

४.४) व-हाडात कॉंग्रेसच्या शाखा स्थापन करण्यात बाबासाहेबांची अथक परिश्रम

हयुम साहेबांच्या व-हाड दौ-याचा उद्देश कॉंग्रेसच्या शाखा व-हाडात स्थापन करणे हा होता. त्यानुसार बाबासाहेब दिगंबर यांनी काही ठिकाणी संयुक्त दौरा केला. ॲलन साहेब नागपूरला निघून गेल्यानंतर व-हाडात पारस, बाळापूर, जळगांव जामोद, वाशीम, बुलढाणा, खामगांव, तेल्हारा व शेगाव अशा अनेक ठिकाणी कॉंग्रेसच्या शाखा स्थापन करण्यात आल्या.

प्रकरण ५

लोकमान्य टिळकांच्या काळातील अकोला जिल्हा

इ.स. १८९५ मध्ये राष्ट्रीय कॉंग्रेसचे पुणे येथे झालेले अधिवेशन महाराष्ट्राच्या कॉंग्रेस चळवळीतील कलाटणीचा बिंदू ठरला होता. कॉंग्रेसच्या स्थापनेपासून आता १० वर्ष उलटून गेले असतांना फारशी प्रगती दिसत नव्हती. त्यामुळे कॉंग्रेसमधील तरुण गट संतप्त झाला होता. कॉंग्रेसमधील जुने मवाळ पुढारी व तरुण जहाल विचारांचे सदस्य यांच्यात वैचारिक विसंगती वाढली होती. इ.स.१८९५ पासून या जहाल राष्ट्रवादी तरुण सदस्यांनी राष्ट्रीय कॉंग्रेसच्या कार्यपध्दतीवर टिका करण्यास सुरुवात केली होती. त्यामुळे इ.स.१८९६ पासून कॉंग्रेस वर्तूळात मवाळ-जहाल रस्सीखेच सुरु झाली होती. महाराष्ट्रातील या राजकीय फाटाफुटीचा प्रभाव अकोला जिल्हयाच्या राजकारणावर होणे स्वाभाविक होते. अकोला जिल्हयात एक टिळकवादी गट उदयास आला होता त्यामध्ये सर्वश्री मामासाहेब जोगळेकर, गो.कृ.चितळे, गुणवंतराव सप्रे, पेंडसे, दाते, व्यंकटराव देसाई, राजंदेकर वकील, चिपळूणकर यांचा या गटात समावेश होता. अकोला त्यावेळी राजकीयदृष्टया जागरुक होते.

५.१) टिळकांनी पेटविलेल्या मशाली अकोल्यातील चळवळीचे दिपस्तंभ

राजकीय जागृतीसाठी टिळकांनी व्यापक जनमाध्यमे निवडली होती. श्री.काशीनाथ विठ्ठल उर्फ बापुसाहेब सहस्त्रबुध्दे हे सिंहगडावर टिळकांच्या भेटीसाठी गेले असता त्यांच्यासोबत त्यावेळी श्री.शिवनामे गुरुजी, दादासाहेब पंडीत, आबासाहेब कुलकर्णी, सबनीस मास्तर ही समस्त मंडळी होती. आम्ही राष्ट्रकार्यार्थ जिवन सर्वस्व वेचण्याचा निर्धार केला आहे. आपण मार्गदर्शन करा असे या मंडळींनी टिळकांना म्हटले असता टिळकांनी त्यांना शिक्षक होण्याचा सल्ला दिला होता. त्याच्यांमते गुलामीची पहिली मजबुत बेडी मनावर असते. आपण गुलाम आहोत आपल्यावर अन्याय होत आहे, ही भावनाच प्रथमत: निर्माण झाली पाहिजे त्यासाठी राजकिय जागृती बरोबरच राजकीय शिक्षण दिल्या गेले पाहिजे. ते शिक्षण सरकारी शाळा देणार नाही. म्हणून तुम्ही समाजाच्या मदतीने राष्ट्रीय शाळा काढून मुलांना राष्ट्रीय शिक्षणाकडे वळविले पाहिजे असा टिळकांचा उपदेश होता. पुढील काळात ही सर्व मंडळी अकोला येथे येवून स्थायी झाली व त्यांनी सुरुवातीला राजेश्वर मंदीरात पुढे फडके यांच्या शेतात व १९२० च्या दरम्यान अकोल्याच्या पूर्वेकडे उमरी उमरखेड येथे ही शाळा चालविली तिचे नाव टिळक राष्ट्रीय विद्यालय असे आहे. पुढील राजकीय चळवळीत येथिल विद्यार्थ्यांनी महत्वपूर्ण कामगिरी केलेली दिसून येते.

५.२) लोकमान्य टिळकांची अकोल्यातील व्याख्याने

राजकीय जागृतीसाठी टिळकांनी अनेक जनमाध्यमे निवडली होती. त्यासाठी शिवजयंती उत्सव व गणपती उत्सव या दोन उत्सव प्रसंगी टिळक महाराष्ट्रभर व्याख्याने देत असे. इ.स. १९०८ मध्ये टिळक अकोला येथे आले. दिनांक ०२ मे १९०८ रोजी १० हजार लोकांच्या उपस्थितीत टिळकांनी शिवजयंती उत्सवाच्या निमित्ताने राजेश्वर मंदिराच्या पटांगणात दिलेल व्याख्यान अतिशय ऐतिहासिक ठरले होते. शिवाजींच्या चरित्राचे रहस्य म्हणजे त्यांनी जागृत केलेला राष्ट्रधर्म

होय. स्वराज्य या शब्दाची उत्पत्ती शिवकाळातच झाली. स्वराज्य हे मानवाचे अंतिम साध्य आहे असे ते म्हणतात. मी म्हणतो स्वराज्य हा आमचा नैसर्गिक हक्क आहे. शिवाजी महाराजांनी लोकांना पशुवृत्तीतून बाहेर काढून मनुष्य वृत्तीत आणले. त्यांनी जुलमी सुलतानांची दास्यता झुगारुन दिली. परिस्थीतीच्या साम्राज्याखाली दडपून जाण्यापेक्षा परिस्थितीवर साम्राज्य करण्याची गुरुकिल्ली श्री.शिवाजी महाराजांनी आपल्या हाती दिली आहे. परिस्थीतीला भिऊ नका हाच शिवाजी महाराजांचा संदेश आहे. स्वराज्याच्या अपेक्षा करणे नैसर्गिक आहे.

५.३) टिळकांचे दुसरे प्रबोधन

दिनांक ३ मे १९०८, रोजी टिळकांनी शिवजयंतीवर दुसरे व्याख्यान दिले. स्वदेशीचे महत्व लोकांना पटवून देत अगदी भावनात्मक शब्दात हिंदूस्थानच्या दारिद्रयाचे वर्णन त्यांनी केले. याशिवाय टिळकांनी राष्ट्रीय शिक्षणाचे महत्व सांगतांना आपल्या संस्कृतीचा गौरव लोकांसमोर मांडला.

५.४) टिळकांचे तिसरे प्रबोधन

दिनांक ४ मे १९०८, रोजी टिळकांच्या तिस-या व्याख्यानाच्या सभेला शेगावचे प्रसिध्द अवलीया गजानन महाराज आपल्या नेहमीच्या दिगंबर अवस्थेत उपस्थीत होते. त्यांना व्यासपीठावर सन्मानपुर्वक बसविल्यानंतर लोकमान्य टिळक बोलले होते. अशा सत्पुरुषाच्या भेटीचे श्रेय दिल्याबद्दल मी अकोलेकरांचा आभारी आहे. स्वराज्याची मागणी जर राजद्रोह असेल तर एका राष्ट्राने दुस-या राष्ट्रास त्यांच्या इच्छेवरुिध्द गुलाम ठेवने हा प्रजाद्रोहाचा गुन्हा नव्हे काय? मणुष्याची कार्यसिध्दी त्याच्या कर्तव्यावर अवलंबून असते. शिवचरीत्रावरुन हाच बोध होतो. टिळकांनी अकोल्याच्या भूमिमध्ये प्रथमच स्वातंत्र्य हा मणुष्याचा नैसर्गिक हक्क आहे हे विधान केले व त्याचे पुढील काळात स्वराज्य माझा जन्मसिध्द हक्क आहे अशाप्रकारे रुपांतर झाले. टिळकांची ही ऐतिहासिक घोषणा वक्तव्यस्वरुपात अकोल्याच्या भूमित प्रथम झाली होती ही बाब अकोलेकर जनता कदापिही विसरु शकणार नाही.

५.५) टिळकांना अटक

दिनांक ३० एप्रिल १९०८ रोजी खुदीराम बोसने किंग्जफोर्ड या इंग्रज अधिका-याला ठार मारण्याकरीता त्याच्या घोडागाडीवर बॉम्ब फेकला. दि.२२ जुन १९०८ रोजी टिळकांनी केसरीत लेख प्रकाशित करुन बॉम्ब फेकण्याच्या कृतीची प्रशंसा केली. सरकारने या लेखाचा आधार घेवून टिळकांवर राजद्रोहाचा आरोप केला. त्यांना ६ वर्ष काळया पाण्याची शिक्षा ठोठावली. टिळकांच्या अटकेचा परीणाम संपूर्ण अकोला जिल्हयात दिसत होता. दिनांक ५ जुलै १९०८ रोजी जिल्हयातील अनेक गावामधून लोकमान्य टिळकांसाठी प्रार्थना झाल्या. काही मंडळी श्री.संत गजानन महाराज व-हाडातील श्रध्दा आणि उपासनेचे दैवत म्हणून त्यांना साकडे घालण्यासाठी गेले. महाराजांनी चमत्कार करावा अशी प्रार्थना त्यांनी केली. गजानन महाराजांनी त्यांना भाकरीचा एक तुकडा प्रसाद म्हणून दिला होता ही घटना अकोलेकर धार्मिक प्रवृत्तीच्या लोकांवर प्रभाव टाकणारी ठरली. टिळकांच्या कारावासामुळे १९०८ पासून व-हाड कॉंग्रेसची चळवळ मंदावलेली दिसत होती. लोकांच्या मनात ब्रिटीश सत्तेच्या विरुध्द असंतोष खदखदत होता.

५.६) टिळकांची सुटका व होमरुल आंदोलन

६ वर्षांचा कारावास संपवून दि.१७ जुन १९१४, रोजी टिळक आपल्या पुणे येथील निवासस्थानात परतले होते. ४ ऑगष्ट १९१४, पासून पहिल्या जागतिक महायुध्दास सुरुवात झाली होती. इंग्रज युध्दात गुंतलेले असल्यामुळे लोकांच्या राजकीय शिक्षणासाठी राजकीय जागृतीच्या कार्यास मोठया प्रमाणात चालना दिली पाहिजे यासाठी टिळकांनी इंडियन होमरुल लिग या संस्थेची स्थापना केली होती. अकोला जिल्हयात या होमरुल आंदोलनाचा प्रचार मोठया प्रमाणात झाला.

इंग्रजांच्या विरुध्द सर्व शक्तींना एकत्र करण्यासाठी प्रयत्न सुरु झाले. कॉंग्रेस व मुस्लीम लिग यांनी सुध्दा इ.स.१९१६ च्या लखनौ अधिवेशनात संयुक्तपणे ऐतिहासिक दृष्टया महत्वाचा ठराव पास केला. लोकमान्य टिळकांनी होमरुल लिगची स्थापना करुन व-हाड प्रांतात सुध्दा प्रचार दौरा काढला.

५.७) टिळकांची अकोला भेट

होमरुल लिगच्या प्रचारार्थ टिळक अकोला जिल्हयामध्ये २ दिवस मुक्कामी होते. त्यांच्या निवासाची व्यवस्था कोणाकडे करावी हा मोठा प्रश्न होता. कारण भारतीय असंतोषाचे जनक म्हणून प्रसिध्दीला आलेले लोकमान्य टिळक सरकारच्या दृष्टीने शत्रु क्रमांक एक होते. टिळकांना आश्रय देणा-यांना सरकारी अधिका-यांच्या रोषाला बळी पडावे लागत होते.

दि.०९ जानेवारी १९१७ रोजी लोकमान्य टिळक नागपूरवरुन अकोला स्टेशनवर आले. त्यांच्या निवासाची जबाबदारी श्री.रा.वी.महाजनी यांनी स्वीकारली होती. टिळकांची सभा अकोल्यात होवू नये यासाठी प्रशासनाने अचानक १४४ कलम जाहीर करुन नगर परिषदेच्या हद्दीत जमावबंदीची दवंडी दिली होती. म्हणजे टिळकांच्या सभेवर बंदीच घातली होती. दि.०९ जानेवारी १९१७ रोजीचा हा सभा बंदीचा हुकूम कदाचित अकोल्यातील पहिला सभाबंदीचा हुकूम असावा. जिल्हयातील टिळकांच्या भक्तांनी मात्र याला भिक न घालता नगर परीषदेच्या हद्दीबाहेर अगदी नजीकच असलेल्या श्री.बापुसाहेब फडके यांच्या शेतातील ज्वारी आणि कापसाचे उभे पिक कापून काढून रातोरात मैदान तयार केले.

नगरपालीकेच्या हद्दीबाहेर टिळकांची सभा आयोजित केली. १० हजारापेक्षा अधिक जनसमुदाय, प्रचंड घोषणा, टाळयांचा गळगळाट यामुळे वातावरण प्रचंड बदलून गेले हेते. आज सुमारे ८ वर्षानंतर मला याठिकाणी उभे राहून बोलण्याचा योग आला आहे. आपणास जे स्वराज्य पाहिजे ते स्वराज्य आपण उपभोगलेले लोक आहोत असे ठणकावून भाषण टिळकांनी केले व स्वराज्य हे मागून मिळणार नाही त्यासाठी कृतिप्रवण चळवळीची आवश्यक्ता प्रतिपादन केली. बापुसाहेब फळके यांचे शेतात टिळकांचे व्याख्यान झाले ते व-हाड समाचार या साप्ताहिक वृत्तपत्राचे संपादक होते. त्यांच्यावर सरकारी रोष आला व १९१८ च्या मार्चमध्ये व-हाड समाचारला नोटीस आली व सरकार विरुध्द लिखाण केल्याबद्दल १५०० रुपयांचा जामीन मागण्यात आला.

काळाच्या तुलनेत १५०० रुपये ही प्रचंड रक्कम होती. जामीन न भरल्यामुळे अखेर व-हाड समाचार बंद पडले.

भारतीय स्वातंत्र आंदोलनाचे जे निर्णायक टप्पे आहेत त्यामध्ये इ.स.१८८५ ते १८९५ हा १० वर्षाचा काळ पायाभरणीचा काळ होता. इंग्रज प्रचंड बलाढय आणि मगरुर होते. त्यामुळे या दशकात स्वातंत्र किंवा स्वराज्य हा शब्द राष्ट्रीय सभेच्या व्यासपीठावरुन उच्चारला गेला नाही. इ.स. १८९६ पासून १९२० पर्यंतचा काळ हा राष्ट्रवादी चळवळीचा कालखंड होता. या काळात एक राष्ट्रीत्वाची जडणघडण झाली. राष्ट्रीय आंदोलनाची व्याप्ती गाव खेडयापर्यंत पोहचली टिळकांची चतुसुत्री अर्थात बहिष्कार, स्वदेशी, राष्ट्रीय शिक्षण आणि स्वराज्य हे घराघरात पोहचले. त्यामुळे हा कालखंड टिळक युग म्हणून ओळखल्या जातो. राजसत्तेला आव्हान देवून स्वराज्याची मागणी करण्याचे धारिष्टय भारतीयांमध्ये या काळात रुजले. लोकमान्य बाळ गंगाधर टिळकांसारखे भारतीय असंतोषाचे जनक ब्रिटिशांचे राजसिंहासन हादरवुन टाकणारे होते. लोकमान्य टिळकांच्या या संपूर्ण कार्याचा अकोला जिल्हयावर प्रभाव लक्षणीय दिसत होता.

५.८) लोकमान्य टिळकांचा मृत्यू

लोकमान्य टिळक आता अंथरुणाला खिळले होते. ते सरदार गृहात शेवटच्या घटका मोजत होते. त्यांच्याभोवती घिरटया घालणा-या मृत्यूची चाहूल त्यांच्या अनेक मित्रांना लागली होती. दि. ३१ जुलै १९२० रोजी मध्यरात्री नंतर टिळकांची मंदमंद होत चाललेली प्राणज्योत मालवली. तेव्हा संपुर्ण भारत शोकसागरात बुडाला. टिळकांची अत्यंयात्रा निघाली तेव्हा अमरावतीचे दादासाहेब खापर्डे व अकोल्याचे श्री महाजनी यामध्ये सहभागी होते. त्यांना मुंबई चौपाटीवर दहन देण्यात आले. टिळकांच्या मृत्यूमुळे संपुर्ण देशात हडताळ पाडण्यात आला हा एका युगाचा अस्त होता.

प्रकरण ६

गांधी युगातील अकोला जिल्हा

लोकमान्य टिळकांच्या मृत्यूनंतर भारतीय राजकारणात गांधीयुग उजाळले होते. इ.स. १९२० ते १९४७ हा कालखंड गांधीयुग म्हणून ओळखल्या जातो. दि.०१ ऑगष्ट १९२० रोजी अर्थात लोकमान्य टिळकांच्या मृत्यूच्याच दिवशी आपल्या पूर्वनियोजीत योजनेनुसार महात्मा गांधीजींनी कैसरे हिंद पारितोषिक सरकारला परत करुन असहकाराच्या चळवळीस सुरुवात केली. एक महान राजकीय नेता कालवश होतो व त्यानंतर काही तासातच त्याची जागा दुसरा महान राजकीय नेता घेतो हे इतिहासात क्वचित घडते. भारताच्या इतिहासात मात्र हे घडले.

६.१) अहसहकार आंदोलन व अकोला जिल्हा

गांधीजींच्या असहकार आंदोलनास सप्टेंबर १९२० च्या कलकत्याच्या विशेष कॉंग्रेस अधिवेशनात मान्यता मिळाली होती. गांधीजींचा असहकाराचा कार्यक्रम पुढीलप्रमाणे होता. सरकारी सन्मानदर्शक पदव्या व अधिकार यांचा त्याग; सरकारी दरबार, उत्सव यांच्यावर बहिष्कार; सरकारी व निमसरकारी शाळांमधून मुलांना काढून राष्ट्रीय शाळेत दाखल करावे, इंग्रजांना युध्दात सहकार्य करु नये त्यासाठी लष्कराच्या नोकरीवर बहिष्कार. १९१९ च्या कायदयानुसार निर्माण करण्यात आलेल्या कायदेमंडळाच्या निवडणुकीवर बहिष्कार, परकीय मालावर बहिष्कार टाकावा व तो माल जाळून टाकून आपला निषेध नोंदवावा या व्यापक लढयाची मूहूर्तमेढ गांधीजींनी ०१ ऑगष्ट पासून रोवली होती.

६.२) अकोला जिल्हयातील बिगार बलुतेविरोधी चळवळ

अकोला जिल्हयात असहकार चळवळ वेगळया अर्थाने चालली. कारण संपुर्ण व-हाड प्रांतात त्यावेळी बिगार व बलुत्याची पध्दत होती. बिगार म्हणजे सरकारी नोकरवर्गाने सरकारी किंवा खाजगी कामाकरिता अपूर्ण किंवा अजिबात मोबदला न देता रयतेकडून तिच्या इच्छेविरुध्द अंगमेहनतीची कामे करुन घेणे किंवा राजरोसपणे लोकांच्या परवानगीशिवाय त्यांच्या मालकीच्या वस्तू वापरणे किंवा त्यांचा उपभोग घेणे यासारख्या प्रथा होत्या त्या सर्व प्रथांना बिगार असे म्हटले जात असे. अकोला जिल्हयातील मंडळी या सरकारी छळामुळे संत्रस्त झाली होती. त्यामुळे असहकार चळवळीच्या कार्यक्रमाला लागून अकोला जिल्हयात बिगार विरोधी आंदोलन उभे राहिले. जिल्हयामध्ये अकोट, बाळापूर तालुक्यात प्रभावी जनजागरण झाले. दाजीसाहेब बेलुरकर, गोविंदराव महाजन, अकोटचे लेले वकील, श्री.जगन्नाथ शास्त्री यांनी असहकार चळवळीबरोबर बिगार प्रथेविरुध्दचे हे आंदोलन लोकांपर्यंत पोहचविले. मंगरुळपीर तालुक्यात खपली बंधु, बाळापूर तालुक्यात वाडेगावचे श्री.धनजीभाई लोहाना, श्री.हिरालालजी शहा, कारंजाचे श्री. जैमोद्दीन, श्री.व्यंकटराव बंग, वाशीम तालुक्यातून श्री.डबीर वकील, शिरपुरचे शिवनारायण शर्मा या लोकांनी अतिशय कष्टपूर्वक बिगार प्रथेविरुध्दच्या आंदोलनाला समाजापर्यंत पोहचविले. अखेर ७ सप्टेंबर १९२१ रोजी जिल्हाधिका-यांनी बिगारीची फिर्याद करण्याची द्वाही सरकार मार्फत फिरवली. आणि या त्रासदायक व अपमान जनक प्रथेपासून लोकांची मुक्तता झाली.

६.३) असहकार चळवळीचे प्रचारकार्य

महात्मा गांधीजींचा असहकाराचा कार्यक्रम लोकांपर्यंत पोहचविण्यासाठी अमरावतीचे वीर वामनराव जोशी व तपस्वी बाबासाहेब परांजपे यांनी आपल्या जाज्वल व्याख्यानांनी अकोला व वाशीम येथे प्रचंड सभा गाजविल्या. अकोला जिल्हयात यादरम्यान प्रचंड जनजागृती झाली. राष्ट्रीय शाळा स्थापन होवून सरकारी शाळांवर बहिष्कार टाकण्यात आला.

६.४) दारु पिकेटिंग (धरणे आंदोलन)

महिला सुध्दा स्वंयस्फुर्तीने पुढे आल्या. व-हाडची वाघीन म्हणून प्रसिध्दीस आलेल्या श्रीमती दुर्गाताई जोशी व त्यांच्या सहकारी महिला अकोल्यातील दारुच्या दुकानासमोर बसुन धरणे देवू लागल्या. हिंदुस्थानी सेवादलाची शाखा त्यांनी अकोला येथे सुरु केली. यमुना ताकवाले, सरस्वतीबाई मेहरे, सुभद्राबाई जोशी, ताराबेन मश्रुवाला, प्रमिलाताई ओक, सौ.मामी पांडे या संपूर्ण महिला गावभर प्रभातफेरी काढून इंग्रज विरोधी घोषणा देत असत. अस्पृश्यता निर्मूलन, राष्ट्रीय शिक्षण, दारुबंदी या गांधीजींच्या कार्यक्रमाला त्यांनी समाजात रुजविले. सौ.रमाबाई केळकर, सौ.इंदिराबाई बनसोड, सौ.दुर्गाताई देशमुख, सौ.सुशिलाबाई दिघे, अनुताई कुलकर्णी, आवुताई करंदीकर, जमुनाबाई गाडोदिया या व असंख्य महिला दुर्गाताई जोशी यांच्या नेतृत्वाखाली काम करीत असत.

प्रकरण ७

सविनय कायदेभंग चळवळ व अकोला जिल्हयाचा सहभाग

७.१) ऐतिहासिक लाहोर अधिवेशन

रावी नदीच्या काठी इ.स.१९२९ मध्ये डिसेंबर अखेर भरलेले राष्ट्रीय काँगेसचे अधिवेशन ऐतिहासिक दृष्टया महत्वपूर्ण ठरले. या अधिवेशनामध्ये कॉंग्रेसने संपूर्ण स्वातंत्र्याचा ठराव पारित केला. राष्ट्रीय कॉंग्रेसच्या या कार्यक्रमाला अकोला जिल्हयाने सुध्दा अविलंब पाठिंबा देवून कॉंग्रेस नेत्यांनी हा कार्यक्रम लोकप्रिय करण्यासाठी प्रचार मोहिम हाती घेतली. लाहोर अधिवेशनावरुन परत आलेले. अकोल्याचे ब्रिजलाल नंदलाल बियाणी व दादासाहेब गोळे यांनी नागपूर कॉन्सील सदस्यत्वाचे राजिनामे दिले. अकोला जिल्हयात २६ जानेवारी १९३०, हा दिवस स्वातंत्र्य दिन म्हणून पाळण्यात आला. यामध्ये मालेगांव, मेडशी, पातूर, हिवरखेड, तेल्हारा, वाडेगांव, रिसोड या गावांचा प्रचंड उत्साह दिसून आला. सर्वत्र राष्ट्रध्वज फडकावून संपूर्ण स्वातंत्र्याची प्रतिज्ञा घेण्यात आली.

७.२) महात्मा गांधीजींची दांडी यात्रा

महात्मा गांधीजींनी सविनय अवज्ञा आंदोलनाचा कार्यक्रम निश्चित करुन सर्वप्रथम मिठाचा जाचक कायदा मोडण्याचा निश्चय जाहीर केला. त्यासाठी दि.१२ मार्च १९३०, रोजी साबरमती आश्रमापासून दांडी या समुद्र किना-यावरील गावापर्यंत पदयात्रा आयोजित करण्यात आली. दि. ०६ एप्रिल १९३० हा दिवस अकोला जिल्हयात दांडीदिन म्हणून साजरा करण्यात आला. दहिहांडा येथे व-हाड प्रांतिक सत्याग्रहाचे केंद्र स्थापन करुन प्रांतिक मिठ सत्याग्रहाची चळवळ आयोजित करण्यात आली होती. दि.२१ एप्रिल १९३० रोजी दहिहांडा येथे तयार करण्यात आलेले मिठ टिळक मैदानावर प्रचंड सभेत लिलावाद्वारे विकण्यात आले व मिठाचा कायदा मोडल्याचे जाहीर करण्यात आले. व-हाड प्रांतातील १०० पेक्षा अधिक गावातून मिठाचा कायदा मोडून सत्याग्रह करण्यात आला.

७.३) जंगल सत्याग्रह

सरकारने जंगल संदर्भात केलेला जाचक कायदा मोडून आपला निषेध नोंदविण्यासाठी व-हाडातील लोकनायक बापुजी अणे यांच्या प्रेरणेने दि.१० जुलै १९३०, रोजी जंगल सत्याग्रहाचे आयोजन करण्यात आले. पहिले केंद्र यवतमाळ जिल्हयातील पुसद जवळील गहुली येथे स्थापन करण्यात आले. व-हाड प्रांतिक सत्याग्रही युध्दमंडळाचे सर्वाधिकारी अकोल्याचे श्री.श्रीराम सुरजमल गोयनका यांच्या नेतृत्वाखाली ४ थे प्रांतिक जंगल सत्याग्रह केंद्र अकोला येथे सुरु करण्यात आले होते. संपूर्ण प्रांतभर दौरे काढून जिल्हयातील पुढा-यांनी गांधीजींचा सविनय आंदोलनचा कार्यक्रम लोकांपर्यंत पोहचविला.

(७.४) महिलांचे कार्य

महिलांनी या काळात दारुंच्या दुकानांसमोर धरणे देवुन गांधीजींचा दारुबंदीचा कार्यक्रम राबविला. त्यामध्ये दुर्गाताई जोशी, सुशिला बेन गांधी, राधाबाई ओक, कु.ताराबेन मश्रुवाला, सौ.बापट, सौ.उमाबाई मराठे या स्त्रियांनी अतिशय धडाडी दाखविली.

व-हाड प्रांतिक युध्दमंडळाचे युध्दमंत्री ब्रिजलाल बियाणी अतिशय उत्कृष्ट वक्ते असल्यामुळे त्यांना अनेक सभांसाठी आग्रहपूर्वक निमंत्रण प्राप्त होत असे. अकोला जिल्हयातील प्रचाराबरोबरच संपूर्ण प्रांतात प्रचार करण्याची जबाबदारी अकोला जिल्हयावर पडली होती. टिळक राष्ट्रीय शाळेचे संस्थापक काशीनाथ विठ्ठल सहस्त्रबुध्दे हे आंदोलन काळात अग्रगण्य नेते म्हणून पुढे आले. टिळक राष्ट्रीय शाळेचे शिक्षक विनायक वैद्य, त्रंबक जोशी, श्री काटोले गुरुजी, शिवनामे गुरुजी या सर्व मंडळींनी अतिशय मोलाचे योगदान दिले.

विदर्भात १९३० च्या स्वातंत्र संग्रामात हजारो कार्यकर्ते घरादारावर तुळशीपत्र ठेवून व्यक्तिगत स्वार्थ बाजुला ठेवून महात्मा गांधीजींच्या सत्य व अहिंसेचे व्रत स्विकारुन स्वातंत्र संग्रामात स्वेच्छेने उतरली होते. त्यात लेखक होते, व्याख्याते होते व लढवय्येही होते. वीर वामनरावांची लेखणी इंग्रजांची व त्यांच्या ताटाखाली वावरणा-यांची निर्भत्सना करणारी व व-हाडी जनतेते राष्ट्रप्रेमाची वावटळ उठविणारी होती.

इ.सं. १९३२ च्या कायदेभंग चळवळीत सहभागी झाल्यामुळे व-हाडातील ज्या सत्याग्रहींनी बंदिवासाची शिक्षा भोगली त्यामध्ये अकोला जिल्हयातील सत्याग्रहींचा मोठया प्रमाणावर सहभाग होता. जिल्हयातील ही कायदेभंगाची चळवळ संपूर्ण वर्षभर अव्याहतपणे सुरु होती इ.स.१९३२ मध्ये जरी ही चळवळ सामुदायिक झाली नसली तरी त्या चळवळीतील सुसंघटितपणा पाहता कायदेभंग चळवळीसाठी लागणारे मार्गदर्शन व पूर्वानुभव, या चळवळीच्या पाठिशी होते हे स्पष्ट होते.

कायदेभंग चळवळीत अकोला जिल्हयाचे योगदान लक्षणीय होते. इ.स. १९३३ नंतर व-हाडच्या राजकारणाची सत्तासुत्रे अकोला जिल्हयाकडे एकवटली होती. त्यामुळे व-हाडात बियाणी युगाचा उदय झाला होता. व-हाड प्रांतिक कॉंग्रेस कमिटीचे कार्यालय अकोला येथे होते.

प्रकरण ८

अकोला जिल्हयातील कॉंग्रेसचे विधायक कार्य

दिनांक १६ ऑगष्ट १९३२ रोजी ब्रिटीश पंतप्रधान रॅम्से मॅकडोनाल्ड यांनी आपला जातीय निवाडा जाहीर केला होता महात्मा गांधीजींनी त्याला विरोध करण्याचे आधीच जाहिर केले होते. दिनांक २० सप्टेंबर १९३२, पासून महात्मा गांधी यांनी उपोषणास सुरुवात केली होती. महात्मा गांधीजींनी सुरु केलेल्या प्राणांतिक उपोषणाचा अंत पुणे कराराने झाला. त्यानुसार मॅकडोनाल्ड निवाडयापेक्षाही अधिक जागा दलितांना देण्याचे मान्य करुन डॉ.आंबेडकर आणि रावबहाद्दूर राजा यांच्यासमोर प्रतिज्ञाबध्द होवून सवर्ण हिंदू आणि दलित यांच्यातील भेदरेषा संपवून हरिजनांच्या उध्दारासाठी अखेरच्या श्वासापर्यंत कार्य करण्याचे वचन गांधीजींनी दिले होते.

८.१) महात्मा गांधीजींचा अकोला जिल्हयातील हरिजन दौरा

हिंदू धर्माचा अविभाज्य घटक असलेल्या दलितवर्गाला सुध्दा हिंदू धर्मापासून विभक्त करण्याचा डाव इंग्रजांनी रचला होता व जातीय निवाडयाच्या स्वरुपात तो स्पष्ट झाला होता. या ब्रिटिश कुटनितीवर मात करण्यासाठी गांधीजींनी पुणे करारानंतर राष्ट्रीय कॉंग्रेसद्वारे हरिजन उध्दाराच्या कार्यक्रमाला वेगाने चालना दिली.

दिनांक १७ नोव्हेंबर १९३३ रोजी गांधीजी सकाळी अमरावतीहून निघून कारंज्यास आले. कारंजा व मुर्तिजापूर येथील कार्यक्रम आटोपून ते रेल्वेने दुपारी १ वाजताच्या सुमारास शेगांवास पोहचले.

दिनांक १८ नोव्हेंबर १९३३ व १९ नोव्हेंबर १९३३ या दोन दिवसात प्रामुख्याने वाडेगांव, अकोला आणि अकोट येथे जाहीर सभा, तर रस्त्यावरील अनेक लहानमोठया गावांना धावत्या भेटी असा गांधीजींचा अकोला जिल्हयातील हरिजन दौ-याचा कार्यक्रम सर्वसामान्य लोकांमध्ये नवीन चेतना व प्रेरणा निर्माण करणारा ठरला. दिनांक १८ नोव्हेंबर १९३३ रोजी सायंकाळी अकोल्यातील टिळक मैदानावर महात्मा गांधी यांच्या जाहीर सत्काराचा कार्यक्रम ठरविण्यात आला होता. इ.स. १९३३ पासून गांधीजींनी कॉंग्रेस कार्यकर्त्यांची शक्ती विधायक कार्याला वाहून घेण्यासाठी आवाहन केले होते.

लोकसेवक श्री.बापुसाहेब सहस्त्रबुध्दे यांनी जुलै १९३३ मध्ये लोकसेवा मंडळ या सामाजिक संस्थेची स्थापना जठारपेठ परिसर अकोला येथे केली होती. लवकरच या संस्थेचे स्थानांतरण अकोल्यापासून १८ कि.मी अंतरावर असलेल्या बोरगांव मंजु येथे करण्यात आले होते.

कॉंग्रेसच्या रचनात्मक कार्याला मुर्त स्वरुप देवून राजकीय जागृती व लोकशिक्षण घडवून आणणे हे मंडळाचे मुख्य उद्दीष्ट होते. श्री.बापुसाहेब सहस्त्रबुध्दे हे शुध्द खादीधारी तर होतेच याशिवाय ते हिंदुस्थान सोशालिस्ट रिपब्लिकन आर्मी या सशस्त्र क्रांतीकारी संघटनेचे व-हाडचे संघटक सुध्दा होते. कॉंग्रेसचा विधायक कार्यक्रम विविध व्याख्यानाद्वारे तळागळातील समाजापर्यंत पोहचविण्यासाठी याकाळात कॉंग्रेस नेत्यांनी आवर्जून प्रयत्न केले.

८.२) खादी प्रचार व प्रसार

परकीय सरकार येथील भूमिपुत्रांच्या मागण्यांची दाद लावू शकत नाही. यासाठी आर्थिक स्वावलंबनाच्या धोरणाचा अवलंब केला पाहिजे असे गांधीजींनी आपला रचनात्मक कार्यक्रम जाहिर करतांना म्हटले होते. सुतकताई व खादी प्रचार हे आर्थिक स्वावलंबनासाठी उत्तम मार्ग होते.

राष्ट्रीय राजकारणातील मतवैचित्र्यांच्या काळात विदर्भ प्रांतिक कॉंग्रेस कमेटीचे नेतृत्व मात्र गांधीवादी नेते श्री. ब्रिजलाल बियाणी यांच्याकडे गेले होते. त्यामुळे विदर्भात १९३५ पासून बियाणी युगाचा उदय झाला. श्री.ब्रिजलाल बियाणी यांनी प्रांतात कॉंग्रेसला मजबूत व बळकट बनविण्यासाठी केलेले कार्य निश्चितच कौतुकास्पद आहे.

इ.स. १९३०-३२, च्या सत्याग्रह संग्रामात अकोला जिल्हयाचे योगदान लक्षणीय होते. व-हाडच्या राजकारणाचा केंद्रबिंदू असा राजकीय दर्जा अकोला जिल्हयाला मिळाला होता. इ.स. १९३३ नंतर व-हाडच्या राजकारणाची सत्तासुत्रे अकोला जिल्हयातील नेतृत्वाकडे एकवटली होती. त्यामुळे व-हाडच्या राजकारणात बियाणी युगाचा उदय झाला. विदर्भ केसरी अशा नावाने ओळखले जाणारे बियाणी यापुढे कॉंग्रेसची चळवळ लोकचळवळ बनविण्यासाठी अव्याहत झटत राहिले. ग्रामीण भागातील कॉंग्रेसची फळी मजबूत करण्यासाठी विविध परिषदा आयोजित करणे, कॉंग्रेसच्या कार्यक्रमाचा प्रचार विविध प्रचार सभांच्या माध्यमातून व ग्रामशाखांच्या स्थापनेद्वारे नियोजनबध्द पध्दतीने करणे हे सर्व श्री.बियाणी यांच्या अथक परिश्रमाने शक्य झाले होते. त्यामुळे इ.स.१९३५ पासून व-हाडच्या राजकारणात कॉंग्रेस म्हणजे बियाणी व बियाणी म्हणजे व-हाडातील कॉंग्रेस असे समीकरण तयार झाले होते.

८.३) ब्रिजलाल बियाणी यांचे कार्य

श्री.ब्रिजलाल बियाणी व-हाड प्रांतिक कॉंग्रेसचे अध्यक्ष झाल्यानंतर त्यांनी कॉंग्रेसला अधिक लोकाभिमुख बनविण्यासाठी विविध उपक्रम राबविले. सातत्याने कार्यकारी मंडळाच्या सभा आयोजित करणे, महत्वपूर्ण ठराव पास करणे त्यानुसार आपल्या जिल्हा व तालुका शाखांकडून त्यांची अंमलबजावणी करुन घेणे हे संपूर्ण कार्य अव्याहतपणे सुरु होते. विदर्भ प्रांतिक कॉंग्रेस कमेटीमध्ये अकोला जिल्हयातील नेत्यांची व पर्यायाने अकोला जिल्हयातील जनतेची भूमिका महत्वपूर्ण होती. प्रांतिक कॉंग्रेस कमिटीचे कार्यालय अकोला येथे असल्यामुळे त्यावेळच्या राजकारणाची सत्तासुत्रे प्रामुख्याने अकोल्याकडेच आली. कॉंग्रेसच्या कार्यक्रम लोकाभिमुख व्हावा, कॉंग्रेसच्या कार्याची जाण खेडयातील लोकांना व्हावी यासाठी श्री.ब्रिजलालजी बियाणी यांच्या नेतृत्वाखाली संपूर्ण व-हाड प्रांतभर दौरे काढण्यात आले होते.

शनिवार दिनांक २७ एप्रिल १९३५ रोजी अकोला येथे प्रांतिक कॉंग्रेस परिषदेचे तिसरे अधिवेशन पंडित गोविंद वल्लभ पंत याच्या अध्यक्षेतेखाली आणि डॉ.राजेंद्रप्रसाद यांच्या प्रमुख उपस्थितीत संपन्न झाले होते. डॉ.राजेंद्रप्रसाद यांनी व-हाडवासीयांचे लक्ष ग्रामोद्योग चळवळीकडे केंद्रित केले होते. बाबु राजेंद्र प्रसाद यांनी अकोला परिषदेनंतर सोमवार दिनांक २९ एप्रिल १९३५, पासून व-हाड प्रांताचा दौरा सुरु केला होता. कॉंग्रेस सुवर्ण महोत्सव वर्षाच्या निमित्ताने अकोला

जिल्ह्यामध्ये विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले होते. दिनांक २८ डिसेंबर १९३५ रोजी राष्ट्रीय सभेने जाहिर केलेल्या कार्यक्रमाचा जिल्ह्याने सुध्दा स्वयंस्फुर्तीने स्वीकार केला होता.

दिनांक २३ मे १९३६ रोजी पंडित जवाहरलाल नेहरु व-हाड दौ-याच्या वेळी अकोला येथे आले होते. दिनांक २३ मे १९३६, रोजी रात्री ९.०० वाजता पंडित जवाहरलाल नेहरु यांची अलोट जनसमुदायाच्या उपस्थितीत टिळक मैदानावर जाहिर सभा झाली. या सभेमध्ये पंडितजींनी राष्ट्रीय सभा व समाजवाद यावर भाष्य करुन आगामी निवडणूकीत कॉंग्रेस उमेदवारांना पाठिंबा द्या असे आवाहन केले.

फेब्रुवारी १९३७ च्या दुस-या व तिस-या आठवड्यात वेगवेगळया तारखांना झालेल्या प्रांतिक कौन्सिल निवडणुकांचे निकाल २३ फेब्रुवारी १९३७ पर्यंत पूर्णपणे जाहीर झाले होते. निवडुण आलेल्या विदर्भातील १५ आमदारात अकोला जिल्ह्याच्या सहा आमदारांचा समावेश होता. ते पुढीलप्रमाणे श्री.पु.ब.गोळे, श्रीमती दुर्गाताई जोशी, श्री.भिमसिंह मनसबदार, श्री.सुगनचंद लुणावत, श्री.विठ्ठल नारायण जमादार, श्री.नारायणसिंह ठाकुर, – विदर्भ प्रांतिक कॉंग्रेस कमेटीचे अध्यक्ष नामदार ब्रिजलाल बियाणी व यवतमाळचे लोकनायक बापूजी अणे यांचेतील चुरस मात्र या काळात चांगलीच वाढली होती.

प्रकरण ९

वैयक्तिक सत्याग्रहाची पूर्वतयारी

काँग्रेसच्या आगामी लढयाची पूर्वतयारी म्हणून सत्याग्रहींनी संयम व शिस्त अंगी बाळगून, अनाक्रमण, अनत्याचार व अनासक्ती या काँग्रेसच्या मुख्य तत्वांना अंगिकारुन काँग्रेसच्या आज्ञापालनासाठी सदैव तयार रहावे अशा अर्थाचे पत्रक अखिल भारतीय काँग्रेस कमिटीचे जनरल सेक्रेटरी आचार्य कृपलानी यांना दिनांक २८ नोव्हेंबर १९३९, रोजी काढले होते व ते पत्रक प्रांतिक काँग्रेस कमिटयांकडे पाठविले होते.

९.१) दुसरे जागतिक महायुध्द व काँग्रेसचे वैयक्तिक सत्याग्रहाचे धोरण

इ.स. १९४०-४१ ही दोन वर्ष भारतीय स्वातंत्र लढयातील महत्वपूर्ण वर्ष होत. द्वितीय महायुध्दाच्या धामधुमीच्या काळात राष्ट्रीय काँग्रेसने स्वातंत्राची मागणी रेटतांना वैयक्तिक सत्याग्रहाच्या माध्यमातून सरकारच्या युध्द प्रयत्नांप्रती असहकाराचे हत्यार उपसले. दिनांक १४ व १५ जानेवारी १९४० रोजी यवतमाळ येथे विदर्भ प्रांतिक काँग्रेस परिषदेचे चतुर्थ अधिवेशन सरदार वल्लभभाई पटेल यांच्या उपस्थितीत सुरु झाले. अकोला जिल्हयातील वातावरण काँग्रेसमय बनले होते. विविध राष्ट्रीय पुढा-यांचे लक्ष या काळात अकोला जिल्हयाकडे वेधल्या गेले होते. अखील भारतीय काँग्रेस वर्किंग कमेटीचे सदस्य श्री.शंकरराव देव यांचा व-हाड प्रांतात दौरा सुरु झाला होता. यवतमाळ व बुलढाणा जिल्हयांचा दौरा आटोपून श्री.देव दिनांक १२ फेब्रुवारी १९४० रोजी अकोला येथे आले होते.

९.२) राष्ट्रीय पुढा-यांचे प्रचारदौरे

दिनांक २३ फेब्रुवारी १९४० रोजी सरदार वल्लभभाई पटेल यांनी युध्दाचे शस्त्र पाजळून ठेवण्यातच खरे कर्तव्य आहे असे वक्तव्य करुन ब्रिटीश सरकारसोबत आमचा लढा जरी अहिंसावादी असला तरी आजपर्यंत झालेल्या लढयापेक्षा तो निर्णायक होणार आहे. त्यामुळे आपल्या हातून मागे ज्या चुका घडल्या त्याची पुनरावृत्ती होता कामा नये असे सांगून स्वातंत्र्याच्या निर्णायक लढयास तयार रहा, असे आवाहन केले होते.

दिनांक १९ एप्रिल १९४० रोजी काँग्रेस वर्किंग कमेटीचे सदस्य व मद्रास प्रांताचे माजी पंतप्रधान श्री.रागोपालचारी यांनी अकोला शहाराला भेट दिली. रात्री ठिक ७.३० वाजता काँग्रेस भूवनाच्या मैदानावर श्री.पु.ब.गोळे यांच्या अध्यक्षतेखाली राजाजींची सभा झाली. महात्मा गांधी यांच्या आज्ञेप्रमाणे काँग्रेसतर्फे लढावू सत्याग्रही नोंदविण्याचा कार्यक्रम हिंदुस्थानभर सुरु होता.

९.३) अकोल्यातील झाडाझडती

काँग्रेसकडून अशाप्रकारे संभाव्य सत्याग्रहाची तयारी सुरु असतांना अकोला जिल्हयात एका सशस्त्र क्रांतिकारी सेनेच्या निर्मितीचे प्रयत्न सुध्दा सुरु होते. पोलिसांना या संघटनेच्या कार्याची माहिती मिळाल्यामुळे सर्वत्र झडती सत्र सुरु झाले होते.

श्री.नरहर बापु पाटील, श्री.शांताराम जैन, श्री.मोतीराम कोळी, श्री.सो.मा.तांबटकार, श्री. जाधव फोटोग्राफर आणि श्री.अच्यूतराव पाटील यांनाही अटक करण्यात आली होती. अकोला जिल्हयातील सस्ती येथील श्री.आंनद स्वामी यांचा तपास जारीने सुरु होता.

९.४) वैयक्तिक सत्याग्रहाची घोषणा

मध्यंतरीच्या काळात अखिल भारतीय कॉंग्रेस कमिटीच्या स्त्री विभाग प्रमुख सौ.सुचितादेवी कृपलानी व अहमदाबादचे सुप्रसिध्द गिरणीमालक श्री.अंबालाल साराभाई यांच्या कन्या मृदूलाबेन साराभाई यांची दिनांक ४ ऑक्टोंबर १९४०, रोजी अकोला येथे व्याख्याने झाली होती. मुंबई प्रांताचे माजी मुख्यमंत्री श्री.बाळासाहेब खेर दिनांक १४ ऑक्टोंबर १९४०, रोजी अकोला येथे आले होते. रात्री ८ वाजता कॉंग्रेस भवनाच्या पटांगणावर एका जाहिर सभेचे आयोजन करण्यात आले होते.

दिनांक १७ ऑक्टोंबर १९४० रोजी महात्मा गांधींच्या आदेशानुसार श्री.विनोबा भावे यांनी पवनार येथे वैयक्तिक सत्याग्रहास प्रारंभ केला होता. नामदार बियाणी यांनी दिनांक १७ नोव्हेंबर १९४० रोजी अकोला येथे सकाळी ९ वाजता सत्याग्रहाला सुरुवात केली.

प्रकरण १०

१९४२ च्या आंदोलनातील अकोला जिल्हयाचा सहभाग

वैयक्तिक सत्याग्रहाची व्याप्ती वाढत गेली असली तरी लढयाच्या अनुकूल परिणाम दृष्टिक्षेपात नव्हता. कॉंग्रेस मधील एक गट आता उघड उघड अहिंसेच्या धोरणाविरुध्द बोलू लागला होता. दिनांक १३ जानेवारी १९४२, रोजी वर्धा येथे कॉंग्रेस कार्यकारणीच्या बैठकीमध्ये तीन महत्वपूर्ण ठराव पारित झाले होते. दिनांक २७ एप्रिल १ मे १९४२, या काळात अलाहाबाद येथे झालेल्या कॉंग्रेस कार्यकारणीच्या बैठकीत पंडित जवाहरलाल नेहरु यांनी सरकारला उद्देशुन केलेले भाषण ऐतिहासिक ठरले. राष्ट्रीय घडामोडींच्या पार्श्वभूमिवर वैयक्तिक सत्याग्रहानंतर राष्ट्रव्यापी स्वरुपाचा व निकराचा लढा द्यावाच लागेल यांची जाणीव तत्कालीन अकोला जिल्हयातील कॉंग्रेस नेत्यांना आणि कार्यकर्त्यांना झाली होती.

१०.१) अकोला जिल्हयातील प्रचार

जुन १९४२ मध्ये अकोल्यातील टिळक राष्ट्रीय शाळेमध्ये एक गुप्त सभा आयोजित करण्यात आली होती. ही गुप्तसभा जिल्हयातील पुढील लढयाची नांदी होती. दिनांक १४ जुलै १९४२, रोजी कॉंग्रेस वर्किंग कमिटीने पारित केलेला वर्धा ठराव ऐतिहासिक महत्वाचा होता. दिनांक ७ व ८ ऑगष्ट १९४२, रोजी मुंबई येथे आयोजित कॉंग्रेसच्या महासमितीच्या सभेला अधिवेशनाचे स्वरुप प्राप्त झाले होते. दिनांक ८ ऑगष्ट १९४२, रोजी पारीत झालेल्या प्रस्तावाच्या वेळी गांधीजीनी समितीसमोर सुमारे ७० मिनीटे भाषण केले. त्यांचे हे भाषण ऐतिहासिक दृष्टया महत्वपूर्ण ठरले. अखिल भारतीय कॉंग्रेस महासमितीने यावेळी मुंबईत स्वातंत्र्यासाठी आंदोलन करण्याची घोषणा करुन गांधीजींकडे आंदोलनाचे नेतृत्व सोपविले असले तरी आंदोलनाची तारीख निश्चित करण्यात आली नव्हती.

१०.२) पुढा-यांना अटक

दिनांक ०९ ऑगष्ट १९४२, रोजी गांधीजीसह कॉंग्रेस कार्यकारणीच्या सभासदांना मुंबईतच अटक करण्यात आली. अधिवेशनास गेलेली मंडळी परतीच्या वाटेवर असतांनाच त्यांच्यापैकी अनेकांना वाटेतच अटक झाली. सरकारी अटक सत्राची ठिणगी पडताच आंदोलनाने पेट घेतली. पुढा-यांच्या अटकेची बातमी अकोल्यात येवून धडकताच सर्व शहरात उदास वातावरण पसरले होते. मलकापूर येथे दिनांक १० ऑगष्ट १९४२, च्या अंधा-या सकाळी गाडी थांबताच बुलढाणा जिल्हयाचे तत्कालीन पोलीस अधिक्षक बियाणींच्या डब्यात शिरले व त्यांनी बियाणींना अटक केली. विद्यार्थी वर्ग राष्ट्रीय संग्रामाचे नेतृत्व करील व या आंदोलनाच्या सफलतेत आपल्या जीवनाची सफलता पाहिल. भारताच्या प्राचिन गौरवाचे स्मरण करा. आजच्या गुलामीची आठवण ठेवा. जगातील अन्य देशांचे विद्यार्थी आज काय करीत आहेत याकडे पहा व आपले कर्तव्य पालन करा. आमचा लढा न्याय्य आहे. आमचा विजयही निश्चित आहे पण कर्तव्याचे पालन करतांना मृत्यूशीही झूंज देण्यास तयारी मात्र पाहिजे. या संदेशाचा अकोला जिल्हयात अपेक्षित परीणाम झाला.

१०.३) अकोला जिल्हयातील अटक सत्र

व-हाड प्रांतातील कॉंग्रेस कार्यकर्त्यांना अटक करण्याचे सत्र सुरु झाले होते. दिनांक ९ ऑगष्ट रोजी केलेल्या भाषणाबद्दल श्री.उदासी वकील यांना १० ऑगष्ट १९४२ रोजी ४.३० वाजता अटक करण्यात आली. दिनांक १० ऑगष्ट १९४२ ला विदर्भातील अनेक मोठया शहरांमधून धरपकड झाली. श्री.दादासाहेब गोळे, वीर वामनराव जोशी, डॉ.भोजराज, श्री. संभाजीराव गोखले, वाशिमचे श्री.अबुज वकील व डॉ.कुळकर्णी यांना अटक करण्यात आली होती. दिनांक ११ ऑगष्ट १९४२, रोजी व-हाडची वाघीण म्हणून ओळखल्या जाणा-या श्रीमती दुर्गाताईच्या घरावर पोलिसांची धाड पडली. दुपारी मनुताई कन्या शाळेच्या मुलींनी अकोला शहरात पहिल्यांदा संप केला. पोलिसांनी मात्र त्या निरागस मुलींवर सुध्दा लाठीहल्ला केला. ११ ऑगष्ट १९४२ रोजी कॉम्रेड श्री.मंगळे यांच्या नेतृत्वाखाली सीताबाई कला महाविद्यालयाच्या विद्यार्थ्यांचा एकसमूह रस्त्यावर उतरला.

१०.४) अकोला येथे पोलीस प्रशासनाची दडपशाही

दिनांक ११ ऑगष्ट १९४२ रोजी दुपारी २.३० वाजता नानासाहेब महाजनी, आबासाहेब कुळकर्णी यांना भारत संरक्षण कायदयाखाली अटक करण्यात आली. दिनांक १३ ऑगष्ट १९४२ रोजी टिळक राष्ट्रीय शाळेचे संस्थापक श्री.बापुसाहेब सहस्त्रबुध्दे यांनी सत्याग्रह करण्याचे जाहीर केले होते. अकोल्यात निघालेल्या या मिरवणुकीच्या वेळी महिला पथकाचे नेतृत्व प्रमिलाताई ओक यांच्याकडे होते.

गो-या इंग्रज पोलीस अधिका-याने यावेळी प्रमिलाताईना मागे ढकलण्याचा प्रयत्न केला. परंतु मोर्चाने पोलिसांना धडक देताच एका पोलीस अधिका-याने हातातील काठीने प्रमिलाताईवर लाठीहल्ला केला. अचानकपणे मुनी गुरुजी समोरुन धावत आले व त्या गो-या पोलीस अधिका-याशी त्यांची हातापायी झाली. परंतु मुनी गुरुजींनी पोलीस अधिका-याला मारहाण केल्यामुळे पोलिसांचा ताफाच मुनी गुरुजींवर तुटून पडला व गुरुजींना बेदम मारहाण केली. पोलिसांनी लाठीहल्ला सुरु केला तर लोकांनी दगडफेक सुरु केली. हे रणकंदन १९४२ च्या करा किंवा मरा लढयाला शोभेसे असेच होते. अकोल्यातील या लाठीहल्याची बातमी सर्वत्र वा-यासारखी पसरली होती. जिल्हयातील गावांगावातून अशाच प्रतिकीया उमटल्या होत्या. संपूर्ण जिल्हयामध्ये पोलिसांचे दमनचक्र सुरु होते. अकोल्यात झालेल्या लाठी हल्ल्याच्या निषेर्धात एक मिरवणुक काढण्यात आली. या मिरवणुकीचे जेथे सभेत रुपांतर झाले. तेथे मोहनलाल छावछरीया यांनी अतिशय आवेशपूर्ण भाषण दिले. त्यांना सुध्दा अटक झाली.

१०.५) जिल्हयातील अनेक गावांमधून अकोल्यातील लाठीहल्ल्याच्या प्रतिक्रिया

वाशीम येथे कॉंग्रेस कार्यकर्त्यांना अटक झाली. श्री.मगनलाल वाकलीवाल, श्री.माधव सोनबा सोनार, श्री.नारायणराव कंगले, मुंकूंद दशरथ यांचा अटक झालेल्यांमध्ये समावेश होता.

श्री.नरहर बापु पाटील, श्री.शांताराम जैन, श्री.मोतीराम कोळी, श्री.सो.मा.तांबटकार, श्री. जाधव फोटोग्राफर आणि श्री.अच्यूतराव पाटील यांनाही अटक करण्यात आली होती. अकोला जिल्हयातील सस्ती येथील श्री.आंनद स्वामी यांचा तपास जारीने सुरु होता.

९.४) वैयक्तिक सत्याग्रहाची घोषणा

मध्यंतरीच्या काळात अखिल भारतीय कॉंग्रेस कमिटीच्या स्त्री विभाग प्रमुख सौ.सुचितादेवी कृपलानी व अहमदाबादचे सुप्रसिध्द गिरणीमालक श्री.अंबालाल साराभाई यांच्या कन्या मृदूलाबेन साराभाई यांची दिनांक ४ ऑक्टोंबर १९४०, रोजी अकोला येथे व्याख्याने झाली होती. मुंबई प्रांताचे माजी मुख्यमंत्री श्री.बाळासाहेब खेर दिनांक १४ ऑक्टोंबर १९४०, रोजी अकोला येथे आले होते. रात्री ८ वाजता कॉंग्रेस भवनाच्या पटांगणावर एका जाहिर सभेचे आयोजन करण्यात आले होते.

दिनांक १७ ऑक्टोंबर १९४० रोजी महात्मा गांधींच्या आदेशानुसार श्री.विनोबा भावे यांनी पवनार येथे वैयक्तिक सत्याग्रहास प्रारंभ केला होता. नामदार बियाणी यांनी दिनांक १७ नोव्हेंबर १९४० रोजी अकोला येथे सकाळी ९ वाजता सत्याग्रहाला सुरुवात केली.

प्रकरण ११

स्वातंत्र्य सुर्याचा उदय

१९४२ च्या आंदोलनातील भारतीयांच्या आवेशपूर्ण प्रतिक्रीयेमुळे सरकारला हादरा बसला होता. कॉंग्रेस आणि ब्रिटीश शासन यांच्यात समेट व्हावा व सरकारने भारतीयांची स्वातंत्र्याची मागणी मान्य करावी यासाठी सर्व स्तरावरुन प्रयत्न सुरु होते. जोपर्यंत सरकार भारतीयांची स्वातंत्र्याची मागणी मान्य करीत नाही तोपर्यंत युध्द प्रयत्नांना मदत करु नये असा कॉंग्रेसचा प्रचार सुरु होता. मध्यंतरीच्या काळात बॅरिस्टर मोहम्मद अली जिन्हाह यांच्या पाकीस्तानच्या मागणीला कॉंग्रेसने प्रतिसाद दिला होता. श्री.राजगोपालाचारी यांची पाकिस्तानची योजना बॅरिस्टर जिन्हाह यांच्यासमोर मांडण्यात आली होती.

१२.१) अकोला जिल्हयातील राजकीय उलाढाली

दिनांक १ जुलै १९४५, रोजी अकोला येथे दुर्गाताई जोशी यांच्या अध्यक्षतेखाली झालेल्या सभेमध्ये १९४२ ते १९४५ या काळात तुरुंगात गेलेल्या सर्व स्वातंत्र्य सैनिकांचा शब्दसुमनांनी अभिनंदन प्रस्ताव पारित झाला. हुतात्मा लक्ष्मण भिकाजी गोडबोले याला श्रध्दाजंली वाहण्यात आली. दि. १६ जुलै १९४५, रोजी डॉ.गोपाळराव खेडकर यांची तुरुगांतून सुटका झाली. दि.२७ सप्टें ते ३ ऑक्टो १९४५ या काळात महात्मा गांधीजींच्या ७७ व्या वाढदिवसानिमित्त जिल्हयात विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले. व जिल्हयाने आपली कृती प्रणवता पुन्हा स्पष्ट केली. १० डिसेंबर १९४५, रोजी व्हाईसरॉय कार्यकारणीचे सदस्य डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांनी अकोल्याला भेट दिली. टिळक मैदानावर झालेल्या अधिवेशनात अकोल्याचे अकर्ते वकील, श्री. काझी साहेब, श्री.काकासाहेब आठल्ले यांनी विदर्भ दलित फेडरेशनच्या अधिवेशनात भाषणे दिली. शेवटी बाबासाहेब आंबेडकरांचे भाषण झाले. अकोला जिल्यातील दलित चळवळ राजकीय चळवळीत परिवर्तीत होण्यास येथूनच सुरुवात झाली.

१२.२) व-हाडचा प्रश्न पुन्हा ऐरणीवर

अखेर भारतचे शेवटचे व्हाईसराय लॉर्ड माउंटबॅटन यांनी पाकिस्तानचा प्रश्न विभाजनाच्या द्वारे मार्गी लावला. व-हाडचा प्रश्न मात्र अधिक बिकट झाला. व-हाड निझामाला परत दया अशी मागणी हैद्राबादकडून वाढत गेली. परंतु व-हाडातील जनता पूर्ण ताकदीनिशी विरोधास उभी ठाकली.

१२.३) अकोला येथील पहिल्या स्वातंत्र्य दिनाचे ध्वजारोहण

दिनांक १५ ऑगष्ट १९४७ हा दिवस उजाडला. हा दिवस भारतीयांसाठी स्वातंत्र्य सुर्याच्या आगमनाचा दिवस होता. १४ ऑगष्ट १९४७ रोजी मध्यरात्रीनंतर ठिक १२ वाजून ०१ मिनीटांनी अकोल्यतील दोन्हीही गिरण्यांची कर्णे वाजवून स्वातंत्र्याची घोषणा करण्यात आली होती. अकोल्याच्या ऐतिहासिक असदगडावर विदर्भ प्रांतिक कॉंग्रेस कमिटीचे अध्यक्ष ब्रिजलाल बियाणी यांच्या हस्ते ध्वजारोहनाचा कार्यक्रम झाला. भारत मातेच्या जयजयकाराने परिसर निनादून गेला. भारताचा तिरंगा डौलाने फडकू लागला. बंदूकीच्या फायरी काढून राष्ट्र्ध्वजाला सलामी देण्यात आली. स्वातंत्र्य प्राप्तीची प्रतिज्ञा आज आपण पूर्ण केली असून हे स्वातंत्र्य टिकविण्याची प्रतिज्ञा याच शूभमूहूर्तावर घेतली पाहिजे असे उद्गार श्री.बियाणी यांनी काढले.

प्रकरण १२

सशस्त्र क्रांतिकारी चळवळीतील अकोला जिल्हयाचे योगदान

ब्रिटिश विरोधी लढयात राष्ट्रपातळीवर क्रांतिकारी विचारसरणीच्या तरुणांनी संघटनात्मक प्रयत्न केले. अकोला जिल्हयात मुख्यत्वे जहाल राष्ट्रवादी नेत्यांचा एक गट क्रांतिकारकांना सहकार्य करण्यासाठी नेहमीच तत्पर असे. त्यामध्ये श्री.काशीनाथ विठ्ठल उर्फ बापुसाहेब सहस्त्रबुध्दे, श्री.परशराम चिंतामन जोगळेकर, श्री.किसनलाल गोयनका, व-हाड समाचार साप्ताहिक वृत्तपत्राचे संपादक श्री.बापुसाहेब फडके, श्री.नानाभाई इच्छाराम मश्रुवाला, श्री.श्रिराम सुरजमल गोयनका या सर्वांचा यामध्ये समावेश होता.

१२.१) व-हाड प्रांताचे क्रांतिकारी चळवळीचे महामेरु

व-हाड प्रांतातील क्रांतीकारी चळवळीतील महामेरु बापुसाहेब सहस्त्रबुध्दे लहानपणापासून क्रांतीकारी विचाराचे होते. व-हाडातील श्री.श्रीराम सावरगावकर राहणार ढहणीकल गाव ता.दिग्रस जि.यवतमाळ यांच्याशी त्यांचे मैत्रीपुर्ण सबंध होते. श्री.कृष्णदास महाराज व आणखी ईतर दहा, बारा शिष्य यामध्ये आबासाहेब कुलकर्णी, दादासाहेब पंडीत, शिवनामे गुरुजी, आचार्य गुरुजी हे त्यांचे गुरुबंद होते. अकोला येथे राष्ट्रीय शाळेच्या स्थापनेपासून शिक्षणाचे कार्य करीत सहस्त्रबुध्दे यांनी महात्मा गांधीजींच्या खादी धोरणाचा अवलंब करत गुप्तपणे सशस्त्र क्रांतीवादी अशी दुहेरी भुमिका बजावली. सप्टें १९२० मध्ये हिंदुस्थान सोशालिस्ट रिपब्लिकन आर्मीची स्थापना झाली होती. या संघटनेचे ते व-हाड प्रांताचे संघटक होते. नरसिंह कृष्ण आचार्य बापुसाहेबांचे उजवे हात म्हणून चळवळीत काम करीत असत.

१२.२) शिवराम राजगुरु यांचा अकोल्यात आश्रय

सायमन विरोधी निदर्शनाच्या वेळी लाहोर येथे झालेल्या लाठीहल्यात लाला लजपतराय जखमी होवून पुढे मरण पावले. हिंदुस्थान सोशालिस्ट रिपब्लीकन आर्मीने या इंग्रज अधिका-याला टार्गेटवर घेवून त्याच्या वधाची योजना आखली. राजगुरु आणि भगतसिंग यांनी चुकीने स्कॉट समजून सॅन्डर्सला गोळया घातल्या. त्यामुळे लाहोरला पोलीसांचा गराडा पडला. राजगुरु लाहोरवरुन पसार होवून अकोला येथे बापुसाहेब सहस्त्रबुध्दे यांच्याकडे आश्रयासाठी आले. बापुसाहेबांनी त्यांची व्यवस्था फडके यांच्या माळयात केली होती. आपल्या चार महिन्याच्या वास्तव्य काळात राजगुरुंच्या राहण्याची जागा अनेकदा बदलण्यात आली. राजगुरुना अकोला येथे आश्रय दिल्यानंतर अकोला मध्यवर्ती केंद्र गृहित धरुन व-हाड प्रांताची सशस्त्र क्रांतीकारी संघटना नवीन केंद्र स्वरुपात स्थापन करण्याचा प्रयत्न त्यावेळी झाला होता. चंद्रशेखर आझादांचे सहकारी विश्वनाथ वैश्यम पायल, भालजी पेंडारकर, सदाशिव मलकापूरकर, श्रीराम सावरगावकर या सर्वांचा या योजनेत सहभाग होता.

Report

Freedom Struggle in Akola District (Add on Course)

Freedom struggle in Akola District

Add on Course Report

Date: 05/01/2024 to 15/04/2024

Organizer: Department of History

Objective and Goals:- The goal was to provide students with knowledge about local history beyond the curriculum and to make them aware of the contribution of Akola district in the Indian freedom struggle.

Brief Report :-An Addon Course was conducted by the Department of History at Kala mahavidyalay Malkapur, Akola. The course aimed to educate students about local history beyond the regular curriculum and raise awareness about the role of Akola district in the freedom struggle, as well as the sacrifices made by our ancestors for the country. The course was designed with the subject "Akola District and the Freedom Struggle" and was conducted from 05/01/2024 to 15/04/2024. A total of 30 sessions were held for this Addon course, with two sessions dedicated to evaluation. Students were given a 40-mark objective exam, and certificates were awarded to those who passed. The course was guided by the college principal, Dr. Geetali Pandey Madam, along with the support and guidance of all the professors and colleagues at the college. A large number of students from B.A. Part I, Part II, and Part III actively participated in this Addon course.

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur Akola (MH)

G. S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Syllabus

Freedom Struggle in Akola District (Add on Course)2023-24

CONTENT OF COURSE

Unit 1-

i) Background of Akola district
ii) Political transition
iii) British administration in Akola

Unit 2 –

i) Establishment of Indian National in Akola
ii) Akola district in the period of Lokmanya Balgangadhar Tilak
iii) Gandhi era and Akola District

Unit 3-

i) Civil Disobedience Movement and Akola District's Participation
ii) Progressive work of Congress in Akola District

Unit 4-

i) Preparation for Individual satyagraha
ii) Participation of Akola District in quit India Movement 1942

Unit 5- i)Rise the Sun of Freedom
ii) Contribution of Akola District in the revolutionary Movement

G.S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

KALA MAHAVIDYALAYA
Affiliated to SGBAU Amravati
Coll. Code 231

Attendance

Freedom Struggle in Akola District (Add on Course)

Add-on course दि. 04/09/2024
(Certificate course)

विद्यार्थ्यांची नावे	सही
1) अनुराधा ग. कोरडे	Anuradha
2) विद्या द. कुडे	Vidya
3) सामिना तायडे	[illegible]
4) कोमल स. प्रधान	[illegible]
5) चंद्रशेखर जामनिक	C.Jumnik
6) इशा पटेल	Isha Patel
7) पुनम शिरसागर	Punam
8) नयना शिरसागर	Naina
9) मोनिका पवार	[illegible]
10) रोशनी डेहणकर	R.S. Dehankar
11) अक्षय इंगळे	Aingale
12) वैष्णवी सं. तायडे	[illegible]
13) कु. मनिषा वाघमा	Manisha
14) प्रदिप गवई	P. Gawai
15) नंदीनी चौधरी	[illegible]
16) सतिश पंडित	S. Pandit
17) वैशाली तिहिले	V. Thihile
18) सचिन कानखेडे	[illegible]
19) स्वाती जगताप	[illegible]
20) पुजा जगताप	[illegible]
21) गुलरुख कैसवास	[illegible]

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

G.S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Add-on course
हजेरी पत्रक

दि. 08/01/2024

विद्यार्थ्यांची नावे	सही
1) समीक्षा नायके	Stayde
2) चंद्रशेखर जामानिक	C Jamnik
3) कोमल स. प्रधान	Pradhan
4) हसा पटेल	S Patel.
5) मोनिका पवार	Pawar.
6) रोशनी देहणकर	R. S. Dehankar.
7) वैष्णवी सं तायडे	[illegible]
8) अनुराधा ग. कोरडे	Anuradha
9) विद्या दु. कुडे	Vidya
10) पुनम क्षिरसागर	Punam
11) जमुना क्षिरसागर	[illegible]
12) मनिषा वाघमारे	Manisha
13) प्रदिप गवई	P. Gawai
14) सानिका पंडीत	S. Pandit
15) नंदिनी चौधरी	[illegible]
16) वैशाली थिटे	V. Thihite
17) यशा वानखडे	Yash
18) वैष्णवी तायडे	[illegible]
19) पुजा जगताप	[illegible]
20) स्वाती जगताप	[illegible]
21) गुनगुन कैथवास	G.B. Kaithwas

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

G.S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Add-on Certificate Course

हजेरी पत्रक

दि. १३/०१/२०२४

विद्यार्थ्यांची नावे

1) रोशनी देहाडकर — R. S. Dehankar
2) वैष्णवी सं. तायडे — [signature]
3) कोमल सं. प्रधान — Pradhan
4) मोनिका पवार — [signature]
5) अनुराधा कोरडे — Anuradha
6) पुनम क्षिरसागर — Punam
7) विद्या द. कुडे — Vidya
8) नयना क्षिरसागर — waina
9) चंद्रशेखर जामनिक — C.Jamnik
10) दर्शना परेल — [signature]
11) समिक्षा तायडे — [signature]
12) मनिषा वाघेला — Manisha
13) नंदिनी चौधरी — [signature]
14) प्रदिप गवई — P. Gawai
15) सारिका पंडीत — S. Pandit
16) वैशाली तिहिले — V. Thihile
17) सपना वानखडे — [signature]
18) वैष्णवी तायडे — [signature]
19) स्वाती भगनाथ — [signature]
20) पुजा भगनाथ — [signature]
21) गुनगुन कैथवास — G. B. Keitahwas

G. S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

Add-on (Certificate course)

विद्यार्थ्यांची नावे — सही — दि. १८/०१/२४

१)	सामिक्षा तायडे	Swati
२)	कोमल प्रधान	Pradhan
३)	अनुराधा कोरडे	Anuradha
४)	चंद्रशेखर जामनिक	C.t Jamnik
५)	मोनिका पवार	[illegible]
६)	विद्या कुडे	Vidya
७)	नयना क्षिरसागर	Naina
८)	ईशा पटेल	Isha patel
९)	पुनम क्षिरसागर	Punam
१०)	रश्मी देहानकर	R.S. Dehankar
११)	मनिषा वाघेला	Manisha
१२)	सानिका पंडीत	S. pandit
१३)	प्रदिप गवई	Pradip
१४)	नंदिनी चौधरी	[illegible]
१५)	रोहन अंबुसकर	R Ambuskar
१६)	वैशाली थिटे	V. Thitte
१७)	यश वानखडे	[illegible]
१८)	वैष्णवी तायडे	[illegible]
१९)	पुजा जगताप	[illegible]
२०)	स्वाती जगताप	[illegible]
२१)	गुनगुन केवट	G. Kewat

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

G.S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Add-on Certificate (course)

हजेरी पत्रक

दि. 20/02/24

विद्यार्थ्यांची नावे	सही
१) मोनिका पवार	[signature]
२) कोमल प्रधान	[signature]
३) अनुराधा कोरडे	Anuradha
४) विद्या कुडे	Vidya
५) ईशा पटेल	Isha Patel
६) पुनम खिरसागर	Punam
७) रोशनी देहाणकर	R.S.Dehankar
८) नयना खिरसागर	Naina
९) चंद्रशेखर जामनिक	C.S. Jamnik
१०) सायिका तायडे	[signature]
११) मनिषा वाघमारे	Manisha
१२) रोहन अंबुसकर	R.Ambuskar
१३) नंदिनी चौधरी	[signature]
१४) प्रदिप गवई	P. Gawai
१५) सतिश पंडीत	S. Pandit
१६) वैशाली तितिरमे	V. Thitirme
१७) यश वानखडे	[signature]
१८) वैष्णवी तायडे	[signature]
१९) पुजा जगताप	[signature]
२०) स्वाती जगताप	[signature]
२१) गुनगुन कैथवास	G.B. Kaithwas

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

G. S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Add-on (Certificate Course)

दि. 23/09/2024

हजेरी पत्रक

विद्यार्थ्यांची नावे	सही.
1) चंद्रशेखर जामनिक	C Jamnik
2) कोमल प्रधान	[signature]
3) आमिक्षा तायडे	[signature]
4) अनुराधा खोरडे	Anuradha
5) विद्या कुडे	Vidya
6) मनिषा वाघेला	Manisha
7) कु. मोनिका पवार	[signature]
8) ईशा पटेल	Isha Patel
9) पुनम खिरसागर	Punam
10) नयना खिरसागर	Naina
11) रोशनी देहाणकर	R.S. Dehankar
12) प्रदिप गवई	[signature]
13) रोहन अबुसकर	[signature]
14) नंदिनी चौधरी	[signature]
15) वैशाली निहिले	V. Thilile
16) वैष्णवी तायडे	[signature]
17) यश वानखेडे	Yash
18) पुनम जगताप	[signature]
19) स्वाती जगताप	[signature]
20) गुनगुन कैथवास	[signature]

G.B. Kentalwe.

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

G.S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Add on (certificate course)

हजेरी पत्रक दि. 26/09/2024

विद्यार्थ्यांची नावे	सही
1) कोमल संजीव प्रधान	Pradhan
2) अनुराधा कोरडे	Anuradha
3) विद्या कुडे	Vidya
4) मनिषा वाघमा	Manisha
5) मोनिका पवार	[illegible]
6) ईशा पटेल	Isha patel
7) पुनम खिरसागर	Punam
8) रोशनी देहणकर	R.S. Dehankar
9) नयना खिरसागर	Naina
10) चंद्रशेखर जामनिक	C.Jamnik
11) सामिक्षा तायडे	Tayde
12) नंदिनी चौधरी	[illegible]
13) प्रदिप गवई	[illegible]
14) रोहन अढुंसकर	[illegible]bhuskar
15) सतीश पंडीत	S. Pandit
16) वैष्णवी तिडिके	V. Thinike
17) वैष्णवी तायडे	[illegible]
18) यश वानखेडे	Yash
19) पुजा जगताप	[illegible]
20) स्वाती जगताप	[illegible]
21) गुनगुन कैथवास	G.B Kaithwas

G.S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

Add on (certificate course)

दि. 29/09/2025
ते 09/02/26

हजेरी पत्रक

विद्यार्थ्यांची नावे	
1) अनुराधा कोरडे	Anuradha
2) मनिषा वाघमारे	Manisha
3) विद्या कुडे	Vidya
4) चंद्रशेखर जामनिक	C.T. Jamnik
5) रोशनी देहाणकर	R.S. Dehankar
6) ईशा पटेल	Isha Patel
7) नयना खिरसागर	Naina
8) मोनिका पवार	[signature]
9) पुनम खिरसागर	Punam
10) सामिक्षा लायडे	[signature]
11) कोमल प्रधान	[signature]
12) रोहन अंबुसकर	Ambuskar
13) नंदिनी चौधरी	[signature]
14) प्रदिप गवई	P. Gawai
15) सानिका पंडीत	S. Pandit
16) वैष्णवी तिरिथले	V. Thihite
17) वैष्णवी तायडे	[signature]
18) वैष्णवी बावस्कर	Bavaskar
19) मधुरा वानखडे	[signature]
20) रोशनी देहाणकर	R.S. Dehank
21) पुजा जगताप	[signature]
22) स्वाती जगताप	[signature]

G.B. Kulkarni

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

G.S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Add on (Certificate Course)

हजेरी पत्रक दि. 04/02/2028

विद्यार्थ्यांची नावे	सही
1) चंद्रशेखर जामनिक	C.S. Jamnik
2) कोमल प्रधान	Pradhan
3) विद्या कुडे	Vidya
4) मनिषा वाघेला	Manisha
5) अनुराधा कोरडे	Anuradha
6) नयना क्षिरसागर	Naina
7) पुनम क्षिरसागर	Punam
8) समिक्षा तायडे	Stayde
9) रोशनी देहाणकर	R.S. Dehankar
10) इशा पटेल	Isha patel
11) कु. मोनिका पवार	[illegible]
12) सानिका पंडीत	S. Pandit
13) प्रदिप गवई	P. Gawai
14) वैष्णवी तिहिले	V. Thitile
15) वैष्णवी तायडे	[illegible]
16) रोशनी देहाणकर	R.S. Dehankar
17) यशा वानखडे	Yash
18) वैष्णवी बावस्कर	V Bavaskar
19) पुजा जगताप	[illegible]
20) स्वामी जगताप	Jagtap
21) अक्षय वि. इंगळे	A.V. Ingle
22) गुनगुन कैथवास	G.P. Kaitwas

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

G.S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Add on (Certificate course)

दि. 10/09/2024

टॅली पुस्तक

विद्यार्थ्यांची नावे	सही
1) सामिना नायडे	Stayde
2) अनुराधा कोरडे	Anuradha
3) मोनिका पवार	[illegible]
4) चंद्रशेखर जामनिक	C.T. Jamnik
5) मनिषा वाढेला	Manisha
6) विद्या कुडे	Vidya
7) नयना क्षिरसागर	Naina
8) ईशा पटेल	Isha patel
9) ~~…~~ प्रधान	Pradhan
10) रोशनी देहाणकर	R.S. Dehankar
11) पुनम क्षिरसागर	Punam
12) नंदिनी चौधरी	Nandini
13) रोहन अंबुसकर	R Ambuskar
14) सानिका पंडीत	S. Pandit
15) प्रदिप गवई	P. Gawai
16) वैष्णवी तिहिले	V. Thhete
17) वैष्णवी नायडे	[illegible]
18) सजन धानखेडे	[illegible]
19) वैष्णवी बावस्कर	V Bawaskar
20) पुजा जगताप	[illegible]
21) कु स्वाती जगताप	[illegible]

G.R. Kaytahure

KALA MAHAVIDYALAYA, Affiliated to SGBAU Amravati, Coll. Code 231, Malkapur, Akola (MH)

G.S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Add on (Certificate Course)

हजेरी पत्रक दि. 23/02/2024

	विद्यार्थ्यांची नावे	सही
1)	मोनिका पवार	Mawe
2)	चंद्रशेखर जामनिक	C.S. Jamnik
3)	मनिषा वाघेला	manisha
4)	विद्या कुडे	Vidya
5)	अनुराधा कोरडे	Anuradha
6)	नयना क्षिरसागर	Naina
7)	ईशा पटेल	Isha Patel
8)	कोमल प्रधान	K.pradhan [illegible]
9)	रोशनी देहाणकर	R.[illegible]. Dehankar
10)	सामिक्षा तायडे	Tayde
11)	पुनम क्षिरसागर	Punam
12)	नंदिनी चौधरी	Nandini
13)	रोहन अडसकर	Rambuskar
14)	सारिका पंडीत	S. Pandit
15)	प्रदिप गवई	P. Gawai
16)	वैशाली तिहिले	V. Thihile
17)	वैष्णवी तायडे	[illegible]
18)	यश वानखेडे	Yesh
19)	वैष्णवी वादस्कर	Vadaskar
20)	पुजा जगताप	[illegible]
21)	स्वाती जगताप	[illegible]

[illegible]

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

G. S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Add on certificate course

हजेरी पत्रक दि. १८।०१।२०२४

	विद्यार्थ्यांची नावे	सही
१)	नंदिनी चौधरी	Chaudhari
२)	आसिका तायडे	[illegible]
३)	रोहन अंबुसकर	[illegible]busker
४)	चंद्रशेखर जामनिक	C.T. Jumnik
५)	कु. कोमल प्रधान	Pradhan
६)	अनुराधा कोरडे	Anuradha
७)	विद्या कुडे	Vidya
८)	मनिषा वाघेला	manisha
९)	मोनिका पवार	Pawar.
१०)	प्रदिप गवई	
११)	सोनिया पंडीत	S. pandit
१२)	ईशा पटेल	Isha Patel
१३)	पुनम शिरसागर	Punam
१४)	पुजा जगताप	[illegible]
१५)	स्वाती जगताप	[illegible]
१६)	नैना सोहन खिरसकार	[illegible]
१७)	वैष्णवी निहिले	V. Thihale
18)	वैष्णवी तायडे	[illegible]
19)	प्रज्ञा स. तायडे	P Tayade
20)	यशा वानखेडे	[illegible]
21)	पुजा जगताप	[illegible]
22)	गुनगुन कैथवास	G.B. Kaithwas

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

G.S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Add on (Certificate course)

हजेरी पत्रक — दि. 20/02/2024

	विद्यार्थ्यांची नावे	सही.
1)	रोहन अबुसकर	R. Ambuskar
2)	प्रदिप गवई	P. Gawai
3)	नंदिनी चौधरी	Chaudhari
4)	पुनम क्षिरसागर	Punam
5)	नयना क्षिरसागर	Naina
6)	मोनिका पवार	[illegible]
7)	अनुराधा कोरडे	Anuradha
8)	विद्या कुडे	Vidya
9)	मनिषा वाघोळा	Manisha
10)	रक्षा पेटाम	[illegible]
11)	सायिका नायके	
12)	चंद्रशेखर जामनिक	C.t Jamnik
13)	पुजा जगताप	[illegible]
14)	स्वाती जगताप	[illegible]
15)	सातिका पंडीत	S. Pandit
16)	वैभवी थिहिते	V. Thihite
17)	वैष्णवी नायडे	[illegible]
18)	कोमल प्रधान	Pradhan
19)	सपना वानखेडे	[illegible]
20)	प्रज्ञा तायडे	B. Tayade
21)	पुजा जगताप	[illegible]
22)	गुनगुन कैथवास	G.B. Kaithwas

KALA MAHAVIDYALAYA
Affiliated to SGBAU Amravati
Coll. Code 231
Malkapur, Akola (MH)

G.S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Add on (Certificate course)

हजेरी पत्रक

दि. 28/02/2024

	विद्यार्थ्यांची नावे	सही
1)	नंदिनी चौधरी	[signature]
2)	चंद्रशेखर जामनिक	C.t. Jamnik
3)	अनुराधा कोरडे	Anuradha
4)	मनिषा वाघमारे	manisha
5)	मोनिका पवार	[signature]
6)	रोशनी देलाडकर	R.S. Delankar
7)	सामिया सामडे	[signature]
8)	रोहन अंबुसकर	R. Ambuskar
9)	विद्या कुडे	Vidya
10)	प्रदिप गवई	
11)	सनिशा पंडीत	S. Pandit
12)	ईशा पटेल	Isha Patel
13)	नैना क्षिरसागर	Naina
14)	पुनम क्षिरसागर	Punam
15)	वैष्णवी तिडके	V. Tidke
16)	यश वानखडे	[signature]
17)	वैष्णवी लाखडे	[signature]
18)	पुजा जगताप	[signature]
19)	स्वाती जगताप	[signature]
20)	गुनगुन कैथवास	G.B. Kaithavas
21)	कोमल प्रधान	Pradhan
22)		

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

G.S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Add on (certificate course)

हजेरी पत्रक दि. 26/02/24

विद्यार्थ्यांची नावे	सही
1) रोहन अंबुसकर	R ambuskar
2) मोनिका पवार	mauri
3) नंदिनी चौधरी	Chauhi
4) रोशनी देहाणकर	R.S Dehankar
5) वैष्णवी तायडे	V. Tayade
6) अनुराधा कोरडे	Anuradha
7) विद्या कुडे	Vidya
8) मनिषा वाघमारे	manisha
9) प्रदीप गवई	P. Gawai
10) ईशा पटेल	Isha patel
11) कोमल प्रधान	[illegible]
12) सामिक्षा नायडे.	[illegible]
13) नयना क्षिरसागर	Naina
14) पूनम क्षिरसागर	Punam
15) वैशाली तिरिले	V. Thirhele
16) वैष्णवी तायडे	[illegible]
17) स्नेहा वानखेडे	Yogesh
18) प्रज्ञा सदानंद तायडे	P. Tayade
19) पूनम जगताप	P. Jagtap
20) स्वाती जगताप	[illegible]
21) गुनगुन वैश्यवास	G.B. Kaithaty

G.S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

KALA MAHAVIDYALAYA Affiliated to SGBAU Amravati Coll. Code 231 Malkapur, Akola (MH)

हजेरी पत्रक

Add on (certificate course)

विद्यार्थ्यांची नावे: दि. 02/03/2024

1) सुरज महादेव वानखडे — Swankhede
2) पुजा जगताप — Poul
3) मोनिका पवार — Mpawar
4) रोशनी देहाणकर — R. S. Dehankar
5) नंदिनी चौधरी — Nchaudhari
6) चंद्रशेखर जमानिक — C.T. Jamnik
7) अनुराधा कोरडे — Anuradha
8) मनिषा वाघमारे — Manisha
9) कोमल प्रधान — Kpradhan
10) सायमा तायडे — Staydo
11) रोहन अंबुसकर — Rambuskar
12) विद्या कुडे — Vidya
13) प्रदिप गवई — P. Gawai
14) सतिश पंडीत — S. Pandit
15) ईशा पटेल — Isha patel
16) स्वाती जगताप — Sjagtap
17) नैना क्षिरसागर — Naina
18) पुनम क्षिरसागर — Punam
19) वैशाली नितीन — ajaus
20) वैष्णवी तायडे —
21) रचना वानखडे — Yash
22) पुजा जगताप — Pjagtap
23) गुनगुन वैश्यवास — G.B. Kaitcha

Kala Mahavidyalaya, Affiliated to SGBAU Amravati, Coll. Code 231, Malkapur, Akola (MH)

G. S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Add on Certificate Course

1) डेअरी पत्रक दि. 04/03/24

विद्यार्थ्यांचे नावे	सही.
1) स्वाती जगताप	[signature]
2) पुजा जगताप	[signature]
3) मोनिका पवार	[signature]
4) शेवानी देहाणकर	R.S. Dehankar
5) सुरज महादेव वानखडे	[signature]
6) नंदिनी चौधरी	[signature]
7) अनुराधा कोरडे	Anuradha
8) मनिषा वाघमारे	manisha
9) कोमल प्रधान	[signature]
10) विद्या कुडे	Vidya
11) प्रदिप गवई	P. Gawai
12) सातिश पंडीत	S. pandit
13) इशा पटेल	Isha patel
14) सामिक्षा तायडे	[signature]
15) नैना क्षिरसागर	naina
16) पुनम क्षिरसागर	Punam
17) वैष्णवी तायडे	[signature]
18) मधुरा वानखडे	[signature]
19) वैशाली तिहिले	[signature]
20) पुजा जगताप	[signature]
21) चंद्रशेखर जमानिक	C Jamnik
22) सामिक्षा तायडे	[signature]
23) गुणवंत कैथवास	G.B. Kaithwas

G.S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Kala Mahavidyalaya, Affiliated to SGBAU Amravati, Coll. Code 231, Malkapur, Akola (MH)

Add On Ccertificate - (ourcse)

दि. ०९/०३/२०२४

विद्यार्थ्यांची नावे	सही
1) कोमल प्रधान	[signature]
2) अनुराधा कोरडे	Anuradha
3) विद्या कुडे	Vidya
4) मनिषा वाघमारे	Manisha
5) सामिना तायडे	[signature]
6) रोहन रांबुसकर	Rambuskar
7) प्रदिप गवई	P. Gawai
8) सानिका पंडीत	S. Pandit
9) ईशा पटेल	Isha Patel
10) नैना क्षिरसागर	Naina
11) पुनम क्षिरसागर	Punam
12) नंदिनी चौधरी	[signature]
13) सुरज महादेव वानखडे	Swankhade
14) पूजा बगनाथ	[signature]
15) स्वाती बगनाथ	[signature]
16) मोनिका पवार	Pawar
17) वैष्णवी गोरख्यातिहले	[signature]
18) प्रज्ञा वानखडे	[signature]
19) कोमल प्रधान	[signature]
19) चंद्रशेखर जामनिक	C J Jamnik
20) अक्षय वि. इंगळे	A.V. Ingle
20) गुनगुन कैथवास	G.B. Kaithwas

Kala Mahavidyalaya, Affiliated to SGBAU Amravati, Coll. Code 231, Malkapur, Akola (MH)

G. S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Add on [Certificate course)

दि. ११/०३/२४

विद्यार्थ्यांची नावे	सही
1) रोहन अबुंसकर	Rambusrkar
2) प्रदिप गवई	P. Gawai
3) सानिका पंडित	S. Pandit
4) ईशा पटेल	Isha Patel
5) मैना क्षिरसागर	Maina
6) पुनम क्षिरसागर	Punam
7) नंदिनी चौधरी	
8) सुरज महादेव वानखडे	S.M. Wankhade
9) पुजा जगताप	
10) स्वाती जगताप	
11) सानिका पंडित	S. Pandit.
12) मनिषा वाघेला	Manisha
13) विद्या कुडे	Vidya
14) अनुराधा कोरडे	Anuradha
15) कोमल प्रधान	
16) मोनिका पवार	
17) वैष्णवी गो. तिडके वैष्णवी तायडे	
18) आरती वानखडे	
19) चंद्रशेखर सामनिक	C.d Samnik
20) सारिका सायखे	
21) गुनगुन कैथवास	G.B. Kaithwas

KALA MAHAVIDYALAYA, Affiliated to SGBAU Amravati, Coll. Code 231, Malkapur, Akola (MH)

G.S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)

Add on (certificate course)

दि 23/03/2024

विद्यार्थ्यांची नावे	सही.
1) पुजा जगताप	[illegible]
2) स्वाती जगताप	Jagtap
3) मानिषा वाघेला	V. Thibile
4) मोनिका पवार	[illegible]
5) वैशाली निरिमे	[illegible]
6) वैष्णवी तायडे	
7) नयना क्षिरसागर	Naina
8) सुरज वानखडे	[illegible]
9) पुनम क्षिरसागर	Punam
10) अनुराधा कोरडे	Anuradha
11) मानिषा वाघेला	Manisha
12) विद्या कुडे	Vidya
13) कोमल प्रधान	[illegible]
14) चंद्रशेखर जामनिक	C.Jamnik
15) रोहन अबुसेकर	R.Abusekar
16) ईशा पटेल	Isha Pat
17) प्रेमा तायडे	P.Tayade
18) वैष्णवी आवस्कर	V.Awaskar
19) सामिना तायडे	[illegible]
20) गुनगुन कैथवास	G.B.Kaitwas

KALA MAHAVIDYALAYA, Affiliated to SGBAU Amravati, Coll. Code 231, Malkapur, Akola (MH)

G.S. Pande
Principal,
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola (MH)